

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**TÜRK TOPLUMUNDA İMAM İMAJİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Hamdi KARAHAN

İSTANBUL - 2008

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**TÜRK TOPLUMUNDA İMAM İMAJİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Hamdi KARAHAN

Danışman: Doç. Dr. Ali COŞKUN

İSTANBUL - 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi AHMET HAMDİ KARAHAN'ın TÜRK TOPLUMUNDA İMAM İMAJI: İSTANBUL ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 17.07.2008 tarih ve 2008/12-16 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Öğretim Üyesi Adı Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
Tez Savunma Tarihi	: 29.8.2008	
1) Tez Danışmanı :	DOÇ. DR. ALİ COŞKUN	
2) Jüri Üyesi :	PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK	
3) Jüri Üyesi :	PROF. DR. MUSTAFA ALTUNDAĞ	

ÖNSÖZ

Din bir insan ve toplum gerçeğidir. Her nerede insan varsa orada din vardır. Dinden uzak bir zaman ve mekan yoktur. Sosyolojiye göre, ender de olsa şüursuz dinsiz fertler bulunabilir fakat dinsiz toplumlar görülmemiştir. İnsan yaradılışı icâbî ilâhî ve kutsî kaynaktan uzak kalmamış, her zaman ve her yerde dinî inanç ve uygulamalar içinde olmuştur.

Toplumların hayatında belli bir yeri olan dinin örgütlenmesi ve din hizmetlerinin yürütülmesinin, toplumdaki topluma farklılaşması olası iken; değişim süreci içinde bulunan toplumlarda bu hizmetlerin değişmesi de olağandır. Dinsel hizmetlerin sunumunda izlenen yolların, günün değişen koşullarına paralel olarak değişmesi, dinin mesajının daha geniş alanları etkilemesi olarak ele alınabilir. Din hizmetlerinin yürütücüleri konumundaki din adamlarının (din görevlilerinin); bireysel, eğitsel, mesleksi, kültürel durumları bu değişimde büyük bir öneme sahiptir.

Çağımızda bireysel ve sosyal alanlarda yaşanan değişim ve gelişimi cami eğitimine de yansıtma gerekir. Çünkü değişimin en çok hissedildiği alanlardan biri yaygın din eğitimidir. Orta Öğretim, Lise ve Üniversitelerde yapılan din eğitim ve öğretimin yanı sıra; belki de en yaygın ve etkin olanı cami merkezli yaygın din eğitimidir. Camilerin sahip olduğu bu potansiyelden ve eğitsel imkanlardan daha fazla yararlanabilmenin yollarını araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde toplumumuzun dini ihtiyacına cevap vermek ve dinî hizmetleri yürütmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu kuruma bağlı olarak çalışan din görevlileri, halkın kendilerinden beklediklerine cevap vermeye çalışmaktadırlar. Ancak bu görevi ne derecede yerine getirebilmektedirler? Halk üzerinde nasıl bir etki bırakmışlardır? Halk, din adamlarının nasıl olduğunu düşünmekte, din adamlarının nasıl olması gerektiğini beklemektedir?

“Türk Toplumunda İmam İmajı” konusunu ele alışımızdaki amacımız; Din görevlisi (imam)’nin toplum üzerinde nasıl bir etki bıraktığını, kafasındaki “imam”

imajının neler olduğunu, İmam'ın kişisel, görevsel ve sosyal olarak toplumla ne kadar iç içe olduğunu, gereken saygınlığı muhafaza edip edemediğini ölçmeye çalıştık.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de; dinin mahiyeti, izahı ve fonksiyonları üzerinde durduk. İkinci bölümde; Cami kavramı ve fonksiyonları, İmam kavramı ve sosyokültürel tarihi üzerinde durduk. Üçüncü bölümde; Toplumda imam imajı, misyonu, vizyonu ve statüsü üzerinde çalıştık. Dördüncü bölümde ise uygulamalı araştırma bulgularının değerlendirmesini yaptık.

Konu seçiminden tezin yazılmasına kadar, araştırmanın bütün aşamalarında değerli yardımları ve rehberliği ile çalışmalarımı izleyip yol gösteren çok değerli hocam sayın Doç. Dr. Ali Coşkun'a şükranlarımı arz ederim. Bunun yanında bu akademik çalışmama vesile olan, kendilerinden çok şey öğrendiğim saygı değer büyüklerim, hocalarım Prof. Dr. Zeki Arslantürk ve Prof. Dr. Yümni Sezen'e şükranlarımı sunmayı bir görev sayıyorum. Anketlerin dağıtılıp toplanmasında özverili bir şekilde yardımcı olan okul idarecilerine, Tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerine ve polis merkezi müdürlerine, anketlerin bilgisayar girimine, SPSS programını öğreten Yıldız Üniversitesi Öğretim görevlisi sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim Demir'e, Emre Karaca arkadaşıma sonsuz şükranlarımı arz ederim. Yüksek lisans çalışmamın başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen eşim ve çocuklarıma da sonsuz teşekkürler sunarım.

Ümit ederim ki; bu çalışma başta imam meslektaşlarıma, Diyanet İşleri Başkanlığı çalışmalarına ve araştırmacı arkadaşlara faydalı olur.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Ahmet Hamdi KARAHAN
Anabilim Dalı	: İlahiyat
Programı	: Felsefe ve Din Bilimleri – Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ali COŞKUN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – 2008
Anahtar Kelimeler	: Türk Toplumunda İmam, İmam İmajı

ÖZET

TÜRK TOPLUMUNDA İMAM İMAJİ : İSTANBUL ÖRNEĞİ

Araştırmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; dinin mahiyeti, psikolojik ve sosyolojik yönleri, kavramsal ve kuramsal çerçeve içerisinde incelendi. Cami ve imam kavramlarının tarihi süreci ve günümüzdeki mevcut durumu üzerindeki çalışmalar ikinci bölümde yer almaktadır. Üçüncü bölüm; günümüz toplumunda imam imajının ve dini içerikli yayınlarda sergilenen imam modellerini içermektedir. Son bölümde ise; toplumla sürekli iç içe olduğunu düşündüğümüz meslek gruplarından Öğretmen, Doktor ve Polislere, kafalarındaki imam imajını sorduk ve çıkan sonuçların bilimsel bir bakış açısına yardım edeceğini düşündük. Yapılan bu çalışmanın neticesinde; Diyanet İşleri Başkanlığı ve imam arkadaşlarımızın, toplumun beklentilerine cevap verebilecek donanımlara sahip olabilmeleri için çaba göstereceklerini umut ediyoruz.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ahmet Hamdi KARAHAN
Field : Theology
Programme : Philosophy and Religious Sciences - Sociology of
Religion Supervisor : Assoc.Prof.Dr. Ali COŞKUN
Degree Awarded and Date : Master – 2008
Keywords : The image of Imam in Turkish Society, İstanbul sample

SUMMARY

THE IMAGE OF IMAM IN TURKISH SOCIETY: İSTANBUL SAMPLE

Our research consists of four parts. In the first part; the contents of the religion, psychological and social aspects of the religion were examined in the frame of conceptual and theoretical way. Mosque and the studies about historical process of the concept of imam and its present situation are in the second part. The third part includes the image of the imam in our present society and the examples of the imam which are shown in religious publication. At the last part; we asked the image of imam in their minds to the teachers, doctors and polices that we assumed that they are very close to society. And we consider that the results would make up a scientific viewpoint. In the conclusion of this research, we hope that the presidency of Religious Affairs works and our imams will make an effort in order to have equipments to answer society's expectations.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
TABLolar LİSTESİ	IX

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
3. Varsayımlar: Sayıltı ve Denenceler	3
4. Sınırlar ve Sınırlılıklar	5
5. Yöntem	6
5. 1. Evren ve Örneklem	6
5. 2. Bilgi Toplama Araçları	7
5. 3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	7
6. Araştırma Planı	8
7. İlgili Literatür	8

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

DİN VE DİN ADAMI

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve Din ve Din Adamı	13
1. 1. Dinin Tanımı ve Mahiyeti	19
1. 2. Din Duygusunun Psikolojik ve Sosyolojik Temelleri	22
1. 2. 1. Dinin Sosyolojik İzahı	27
1. 2. 2. Din Toplum İlişkileri	31
1. 2. 3. Dinin Bireysel ve Toplumsal Fonksiyonları	34

II. BÖLÜM

İMAMLİĞIN TARİHİ VE SOSYOLOJİSİ

1. Cami ve İmam	41
1. 1. Cami ve Mescid Kavramı	42
1. 2. İlk Camiler, Günümüz Camileri ve Cami İdaresi	43
1. 3. Camilerin Fonksiyonları	48
1. 3. 1. İbadethane Olarak Cami	49
1. 3. 2. Eğitim – Öğretim ve Kültür Merkezi Olarak Cami	50
2. Dinî ve Meslekî Bir Kategori Olarak İmam	52
2. 1. İmam Kavramı	53
2. 2. Dinî Metinlerde İmam Kavramı	54
2. 3. Fıkıhta İmam Kavramı	55
3. İmamın Sosyokültürel Tarihi	57
3. 1. İslâm Tarihinde İmam	58
3. 2. Osmanlı Döneminde İmam	59
3. 2. 1. Mahalle İmamları	60
3. 2. 2. Askerî İmamlar	62
3. 2. 3. Saray İmamları	63
3. 3. Cumhuriyet Döneminde İmam	63

III. BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TÜRK TOPLUMUNDA İMAM İMAJİ

1. Günümüz Toplumunda İmam İmajı	68
1. 1. Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu	68
1. 2. İmamın Statü Kazanımı, Kullanımı ve İmajı	74
1. 3. İmamın Statü ve İmajını Etkileyen Sosyo Ekonomik Faktörler	76
2. Dinî İçerikli Sesli ve Görüntülü Yayınlar ve Buradaki Din Adamı İmajı	77
2. 1. Dünya’da Dinî İçerikli Sesli ve Görüntülü Yayınlar	79
2. 2. Türkiye’de Dinî İçerikli Sesli ve Görüntülü Yayınlar	81
2. 3. Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı	82

IV. BÖLÜM
UYGULAMALI ARAŞTIRMA

1. Araştırma Bulguları	92
1.1. Deneklerin Olgusal Durumlarıyla İlgili Bulgular	92
1.2. Deneklerin İmam Tasavvuru / İmajıyla İlgili Bulgular	107
1.3. Deneklerin Olgusal Yapısına Göre İmam Tasavvuru / İmajıyla İlgili Karşılaştırmalı Bulgular.....	122
V. SONUÇ	146
VI. BİBLİYOGRAFYA	159
EKLER	165
EK 1. Anket Formu	166

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen madde
a.g.mk	Adı geçen makale
A.Ü.S.B.Ü	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DAD	Diyanet Aylık Dergisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
F.Ü.S.B.E	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
G.Ü.S.B.E	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İ.F.A.V	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İ.Ü.S.B.E	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mad.	Madde / Maddesi
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
M.Ü.İ.F.D	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ü.İ.F.V	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.Ü.S.B.E	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
O.M.Ü.S.B.E	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.D.V	Türk Diyanet Vakfı
Trc.	Tercüme eden
U.Ü.S.B.E	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.b.	Ve benzeri
v.s.	Ve saire
Yay.	Yayını / Yayınları

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Örneklem Grubunun, Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	92
Tablo-2: Örneklem Grubunun, Yaş Durumuna Göre Dağılımı.....	92
Tablo-3: Örneklem Grubunun, Doğum Yeri İle İlgili Bilgilerine (bölge olarak) Göre Dağılımı	93
Tablo-4: Örneklem Grubunun, Doğum Yerlerinin Özelliğine Göre Dağılımı	94
Tablo-5: Örneklem Grubunun, Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	94
Tablo-6: Örneklem Grubunun, Medeni Durumlarına Göre Dağılımı	95
Tablo-7: Örneklem Grubunun, Mesleklerine Göre Dağılımı	95
Tablo-8: Örneklem Grubunun, Gelir Durumuna Göre Dağılımı.....	96
Tablo-9: Örneklem Grubunun, Dini Bilgilerini Nereden Edindiklerine Göre Dağılımı	97
Tablo-10: Örneklem Grubunun, Din İle İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı	98
Tablo-11: Örneklem Grubunun, Dini Yaşam Tarzlarına Göre Dağılımı.....	99
Tablo-12: Örneklem Grubunun, Dindarlıklarına Göre Dağılımı	99
Tablo-13: Örneklem Grubunun, Farz Olan İbadetlerini Yapanlara Göre Dağılımı.	100
Tablo-14: Örneklem Grubunun, Nafile İbadetlerini Yapanlara Göre Dağılımı	100
Tablo-15: Örneklem Grubunun, Allah'ın Rızasına Uygun Hareket Edenlerine Göre Dağılımı	101
Tablo-16: Örneklem Grubunun, Dinin Yasakladığı Şeyleri Yapmaktan Sakınma Sıklığına Göre Dağılımı.....	102
Tablo-17: Örneklem Grubunun, Allah'tan Bir şey İsteyeceği Zaman Aracı Kullanma İsteğine Göre Dağılımı.....	103
Tablo-18: Örneklem Grubunun, Hurafe Konusundaki İnançlarına Göre Dağılımı..	103
Tablo-19: Örneklem Grubunun, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din İle İlgili Beyanlarına Duyulan Güvene Göre Dağılımı	104
Tablo-20: Örneklem Grubunun, Diyanet Yetkilileri Tarafından Dini Konulara İlişkin Verilen Fetvalara Olan Güvenine Göre Dağılımı	105

Tablo-21: Örneklem Grubunun, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Üzerindeki Siyasi Otoritenin Etkisine Göre Dağılımı.....	106
Tablo-22: Örneklem Grubunun, Cami Görevlilerinin Mesleklerini Temsil Etme Gücü Açısına Göre Dağılımı	107
Tablo-23: Örneklem Grubunun, Cami Görevlilerinin Halk İle Yakınlık İlişkisine Göre Dağılımı	108
Tablo-24: Örneklem Grubunun, Cami İmamları Tarafından Yapılan Vaazların Yeterliliğine Göre Dağılımı	108
Tablo-25: Örneklem Grubunun, Cami İmamlarının Halkı Dinî konularda Eğitici, Öğretici Yönde Büyük Bir Boşluğu Doldurmasına Göre Dağılımı.....	109
Tablo-26: Örneklem Grubunun, Cami İmamlarının Diğer Din Görevlilerine Göre Halkla Olan Aktif İlişkisine Göre Dağılımı.....	110
Tablo-27: Örneklem Grubunun, Cami İmamlarının Diğer Din temsilcilerine Göre Halkın Sevinç ve Üzüntülerini Paylaşma, Dostluk Kurma Noktasında ki Başarısına Göre Dağılımı	111
Tablo-28: Örneklem Grubunun, Meslek Olarak İmamlığa Verilen Değerlere Göre Dağılımı	111
Tablo-29: Örneklem Grubunun, Cami Görevlisi İmamın, Kur'an Kursu ve İmam-Hatip Lisesi'nde ki Eğitiminin Yeterliliğine Göre Dağılımı.....	112
Tablo-30: Örneklem Grubunun, Cami Görevlisi İmamın, Muhakkak İlahiyat Fakültesi Mezunu Olması Gerektiğine Göre Dağılımı.....	113
Tablo-31: Örneklem Grubunun, Dinî Soruların İlk Defa Kime Sorulduğuna Göre Dağılımı	114
Tablo-32: Örneklem Grubunun, Vaaz ve Hutbelerde En Çok Hangi Konulardan Bahsedilmesi İstendiğine Göre Dağılımı.....	114
Tablo-33: Örneklem Grubunun, Dine ve İbadetlere Karşı İlgisizliğin Sebebi Durumuna Göre Dağılımı	115
Tablo-34: Örneklem Grubunun, Din Görevlileri Aleyhindeki Sözlerle İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı	116
Tablo-35: Örneklem Grubunun, Din Adamlarının Saygınlıklarının Düşük Oluş Sebeplerine Dağılımı	117

Tablo-36: Örneklem Grubunun, Köy ve Kasabalarda Görev Yapan İmamların, Diğer Kamu Görevlilerine Göre Saygınlığına buluşlarına göre Dağılımı	118
Tablo-37: Örneklem Grubunun, Bir Din Görevlisine (imama) Gösterilen Saygınlığa Göre Dağılımı	119
Tablo-38: Örneklem Grubunun, Din Görevlisinde Bulunması Gereken Özelliklerine Göre Dağılımı	119
Tablo-39: Örneklem Grubunun, Cami İmamlarıyla Hangi Konuda Bir Araya Geldiklerine Göre Dağılımı	120
Tablo-40: Örneklem Grubunun, Oturduğu Semtteki İmamla Tanışanlarına Göre Dağılımı	121
Tablo-41: Örneklem Grubunun, Mesleklerine Göre Dindarlık Dağılımı.....	122
Tablo-42: Örneklem Grubunun, Gelir Düzeyine Göre Dindarlık Dağılımı	123
Tablo-43: Örneklem Grubunun Doğum Yeri Bölgelerine Göre Dindarlık Dağılımı	125
Tablo-44: Örneklem Grubunun, Mesleklerine Göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Beyanlarına Karşı Tutumlarının Dağılımı	127
Tablo-45: Örneklem Grubunun, Cinsiyetlerine Göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Beyanlarına Karşı Tutumlarının Dağılımı	128
Tablo-46: Örneklem Grubunun Mesleklerine Göre, Cami Görevlilerinin Mesleklerini Temsil Etme Gücünün Yeterliliği Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı....	129
Tablo-47: Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre, Cami Görevlilerinin Mesleklerini Temsil Etme Gücünün Yeterliliği Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı	131
Tablo-48: Örneklem Grubunun Mesleklerine Göre, Cami Görevlisi İmamın, Muhakkak İlahiyat Fakültesi Mezunu Olması Gerekliği Konusunda ki Görüş Dağılımı	133
Tablo-49: Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre, Cami Görevlisi İmamın, Muhakkak İlahiyat Fakültesi Mezunu Olması Gerekliği Konusundaki Görüş Dağılımı	135
Tablo-50: Örneklem Grubunun Mesleklerine Göre, Dini İnanç ve İbadetlere Karşı Olan İlgisizliğin Sebebinde En Önemli Etkenin Dağılımı	136

Tablo-51: Örneklem Grubunun Cinsiyetlerine Göre, Din Görevlileri İçin Atfen Söylenen İfadelere Katılanların Dağılımı	138
Tablo-52: Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre, Toplumda Din Adamlarının (imamların) Saygınlık Açısından Düşük Bir Yere Sahip Olmasının Sebeplerinin Dağılımı	139
Tablo-53: Örneklem Grubunun Mesleklerine Göre, Din Görevlilerine Ne Derece Saygı Gösterdiğinin Dağılımı	140
Tablo-54: Örneklem Grubunun Cinsiyetlerine Göre, Din Görevlilerine Ne Derece Saygı Gösterdiğinin Dağılımı	141
Tablo-55: Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre, Din Görevlisinde Bulunması Gereken En Önemli Özelliklerin Dağılımı	142
Tablo-56: Örneklem Grubunun Mesleklerine Göre, Oturduğu Semtteki İmamla Tanışanların Dağılımı	143
Tablo-57: Örneklem Grubunun Cinsiyetine Göre, Oturduğu Semtteki İmamla Tanışanların Dağılımı	144
Tablo-58: Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre, Oturduğu Semtteki İmamla Tanışanların Dağılımı	145

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Tarihten günümüze sayıları sürekli artan önceleri basit ve sade olan mimari özellikleri giderek gelişen camiler, görkemli yapıları ve göz alıcı süslemeleriyle sanatsal bir yapıya dönüşmüştür. Başlangıçta pek çok dinî ve sosyal hizmeti bünyesinde barındırdığı için coşkulu bir hareketliliğe sahne olan camiler, toplum hayatında meydana gelen bazı değişiklikler nedeniyle bu özelliğini kaybetmiştir. Yani camilerin başlangıçta üstlendiği fonksiyonlarda zamanla azalmalar görülmüştür. Oysa İslâm kültürüne göre camiler şekil, dış görünüş ve süslemeden ziyade, taşıdıkları manevî ruh ve içerisinde gerçekleştirilen etkinlikler bakımından önemlidir.

Camilerin fonksiyonlarında olan değişiklik, bu fonksiyonları icra etme görevinde bulunan cami görevlilerini yani imamları da değişime götürmüştür. Esasında bu değişim din anlayışındaki değişmeden kaynaklandığını söylesek daha yerinde olur kanaatindeyim.

Günümüzde de camilerin inşasında gösterilen gayretler, büyüklüğü, tezyinatı ve harcamaların maddi boyutu eskiye nazaran fazla değişmeyen tutum ve davranışlar iken icra ettiği fonksiyonlar ve beklenenler açısından çok şeyler değişmiş gözükmektedir.

Bunların yanı sıra biz bu çalışmada dinî içerikli sesli ve görüntülü yayınlar, Türk sinemasında sahnelenen filmlerdeki imam tipleri, toplumda nasıl bir imam imajı bıraktığı konusunu alan araştırmasıyla da destekleyerek incelemeye çalışacağız.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir araştırmada araştırmanın önemi ile amacı bir bütün oluşturur. Zira amacı belirleyen araştırma konusunun “araştırılma önem derecesi” dir. Araştırmada konu, çözümlenmeye çalışılan problem, meseledir.¹

İnsan din duygusuna sahip bir varlıktır. Onun beden ve ruh gibi çift yönlü bir yapıya sahip olarak yaratılışı, dine yönelmesinde başlıca faktör olmuştur. Çünkü ruhun bütün ihtiyaçlarını karşılayacak ve çeşitli tesirlere mahkum olmaktan onu kurtaracak yegâne manevî destek ve emin sığınak ancak “din” dir.

Alman filozof Max Müller “Tapınma ihtiyacı insanla kardeştir”² der. Eski Yunan ahlâkçılarında Plutargue de “Dünyayı dolaşınız. Duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz, şehirler bulacaksınız; fakat mabetsiz ve mabutsuz şehir bulamayacaksınız”³ demiştir. Dinin hem duygusal hem de pratik anlamda yaşanması ve tecrübe edilmesi tarihe mâl olmuş toplumlarda olduğu gibi günümüz toplumlarında da kaçınılmazlığını ve doğallığını sürdürmektedir.

İnsan manen tatmin olabilmek için ilâhi bir varlığa dayanmak ihtiyacını tarihin her döneminde hissetmiştir. İnsanın akli, tabiat ve tabiat üstü hadiseleriyle bir ölçüde tatmin olsa bile, ruhu, bunların gerisindeki sebeple irtibat kurmak ister. Çeşitli hadiseler karşısında bunalan, ümitsizliğe düşen ve zaman zaman dengesini kaybeden insan ruhuna bir destek, bir sığınak, bir teselli kaynağı arar. Bu yüzden dine ihtiyacı vardır.⁴

Her müessese bir takım ihtiyaç çerçevesinde kurulur. Müesseseler belli ihtiyaçlara göre kurulduğu gibi, bu ihtiyaçları karşılayabilmek için rollerini iyi ifa etmeleri gerekir. Rolünü yerine getiremeyen, diğer bir ifade ile, yeni ihtiyaçlara uyum sağlayamayan müesseseler istenilen hedefe ulaşamazlar.⁵

---

¹ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dinî Normlar*, İstanbul: Dem Yay., 2005, s.34

² Ahmet Karaman, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Tarih Yay., 1965, s.34

³ Ahmet Karaman, a.g.e., s.4

⁴ Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yay., 1985, s.36

⁵ M.Faruk Bayraktar, *Türkiye’de Vaizlik*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1997, s.105

Geçmiş tarihimizde önemli vazifeleri yapmış olan din görevlileri, bir çok vazifeleri günümüz toplumunda da yapmakla mükelleftir. Günümüz insanları, dinî konulara geçmişe nazaran daha yabancı ve daha muhtaçtır. Hızla gelişen teknoloji dine olan ihtiyacı azaltmamış, bilâkis artırmıştır.

Din toplumun ve hayatın bir gerçeği olduğuna göre; din temsilcileri durumunda olan din görevlileri ile toplum arasında acaba nasıl bir ilişki var. Toplumun beklentileri neler? Toplum din görevlilerini (imamları) nerede ve nasıl görmekte? Din görevlisiyle nerede birlikte olmakta? Nerede ihtiyaç duymakta? Tecrübeleri, gözlemleri, sosyal münasebetleri kafasında nasıl bir imam imajı bırakmış? Beklentileri nelerdir? Gibi sorulara bulacağımız cevaplar araştırmamızın amacını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada ortaya kayacağımız bilgi ve bulgularla toplumdaki din adamının yerini belirlemek, sorunları tespit etmek, topluma daha faydalı hale gelmelerini sağlamak, bilgi ve tecrübe birikimi oluşturmak, bu yönde çözüm ve öneriler teklif etmek araştırmanın esas amaçlarındandır.

3. Varsayımlar: Sayılı ve Denenceler

Metodologlar arasında, hipotez ve varsayım kavramlarının neyi ifade ettiği hususunda farklılıklar vardır. Genelde hipotez karşılığı olarak faraziye (varsayım) kullanılmasına rağmen, bir kısım metodologlar varsayımı sayılı, hipoteze de denence demektedirler. Demek ki, hipotez şeklindeki önermeler (hipotetik önerme) şartlı önermelerdir. Hipotetik önermeler ilk bakışta tek bir önerme gibi görünseler de şart ve cevap önermeleri olarak iki önermeyi içerirler. Şart cümlesi aksiyomatik bir yapıya sahiptir. Cevap cümlesi ise şartın gerçekleşmesi halinde doğrulaması mümkün olan önermelerdir. Diğer bir ifade ile hipotezin doğruluğu aksiyomun doğruluğuna bağlıdır. Aksiyom doğru ise hipotez doğrulanabilir.⁶

---

⁶ Zeki Arslantürk, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1995

İnsanları doğruya, iyiye, güzele yönlendirecek, nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu öğretecek, eşya ve olaylar hakkındaki sorulara hurafelerden uzak, doğru olan bilgileri verecek, yerine göre ümit olup birliğini, yardımlaşmasını, milli bağların güçlenmesini sağlayacak, kalbi günah ve hatalarla kararmış olanlara tövbe yollarını öğretecek olanlar, genel anlamda din görevlileri, özel de ise imamlardır.

Ancak din görevlilerinin arzulan hizmetleri yaparken, eksik olan yada olumsuz olan durumlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Ayrıca toplum, hizmetin nasıl yapılmasını arzulamaktadır? Bu hizmetleri yapan bir din adamı kafasında nasıl canlanmaktadır? Bütün bunların tespiti din görevlilerinin etkinliği açısından oldukça önemlidir.

Doğruluğu veya yanlışlığı araştırmamızın anket sonuçları bölümünde ortaya çıkacak olan problemle ilgili araştırmanın temel sayılısını şu şekilde belirleyebiliriz:

Günümüz insanları imam deyince; yaşı elli'nin üstünde saçlı sakalı ağarmış veya ağarmaya yüz tutmuş, camide namaz kıldıran, yazları mahalle çocuklarını okutan, cenaze merasimlerinin yöneticisi durumunda olan bir kişi olarak görüyor. Büyük bir çoğunluk da bu görevleri yapmasını bekliyor. Din hizmeti alanların küçüklüğünde tanıştığı bir imam, televizyon ekranında izlediği bir sinemadaki imam tiplerini de kafasındaki imam imajının belirlenmesinde etkili olduğunu ön hüküm olarak söyleyebilirim. Bu temel sayılıtdan hareketle şu alt sayılı ve denenceleri (hipotezleri) araştırma sürecinde varsaydık ve denemesini yaptık.

- Cami görevlileri halk ile yakın ilişki içerisindedir.
- Cami imamları halkı dini konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmaktadır.
- Cami imamları diğer din temsilcilerine göre, halkla daha aktif ilişki içerisindedirler.
- Cami görevliliği olan imamlığa değer verildiğine
- Bir Din görevlisinin (imamın) saygınlığı giderek artmaktadır.

- Din görevlileri için atfedilen bazı olumsuz söz ve deyimlere eskisi kadar katılmamaktadır.
- Toplumda din adamlarının (imamlar) saygınlığının düşmesinin çok sayıda sebepleri vardır.
- Bir imam'da bulunması gereken vasıflar artmış ve çeşitlenmiştir.
- Cami imamı ile çok değişik konularda ilişki kurulmaktadır.
- Din adamı (imam) deyince insanların kafasında genellikle olumlu bir tip canlanmaktadır.
- İdeal bir imam konusunda beklentiler artmıştır.
- Cumhuriyetin ilk yıllarında dine karşı konulan mesafe imamları da içine almıştır.
- Günümüzde gerek dünyada gerek Türkiye'de muhafazakarlaşma eğilimi ve dinin yükselen bir değer haline gelmesiyle imamın statüsü ve imajı olumlu yönde değişmekte ve yükselmektedir.

Bu sorular neticesinde konumuzun sayılıtısının doğruluğunun veya yanlışlığını tespit etmiş olacağız.

4. Sınırlar ve Sınırlılıklar

- a) Toplumda din hizmetini sunanlar; müftüler, vaizler, Kur'an Kursu öğretmenleri, imam ve müezzinlerdir. Bunların hepsini, ayrı ayrı araştırmanın güçlüğü bilinmektedir. Biz bu araştırmamızda özellikle imamları ele alarak, sınırlılığımızı imam imajı olarak belirledik.
- b) Araştırma İstanbul evreni ve 300 kişi olarak belirlediğimiz örneklem grubuyla sınırlıdır.
- c) Denekler cami cemaati ile sınırlı değildir.
- d) Araştırmada elde edilen bulgular söz konusu evren ve örneklem grubuyla sınırlı olup tüm Türkiye veya İslâm Dünyası evrenine teşmil edilemez ve genelleştirilemez.

- e) Araştırmamız derneklerin verdikleri bilgilerde doğru ve samimi oldukları şartı ile sınırlıdır.
- f) Araştırma belirli bir zaman diliminde yapıldığından, (Temmuz-2008) araştırmaya iştirak edenlerin dinî duygu, düşünce ve eğilimleri değişebilir. Bu yüzden araştırma yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır.

5. Yöntem

Araştırma modeli iki metotla oluşturulmuştur. Bunlar, belge tarama ve doğrudan gözlem metotlarıdır. Araştırmanın teorik kısımları belgelerde var olan bilgilerin dokümantasyon tekniğine uygun olarak toplanması ve metodik olarak düzenlenmesi ile, uygulamalı kısmı ise tarama teknikleri ve metotları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bir, iki ve üçüncü bölümünü oluşturan teorik çerçeve çizilirken dolaylı gözlem tekniklerinden bilgi ve belge toplama (dokümantasyon) teknik ve metotlarından yararlanılmıştır. Dördüncü bölümde ise doğrudan gözlem ve onun anket tekniklerinden yararlanılmıştır.

5.1. Evren ve Örneklem

Evren, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği alanı ifade etmektedir. Her araştırmanın kendine özgü bir evreni bulunmaktadır. Biz araştırmamıza evren olarak İstanbul il merkezini seçmiş bulunuyoruz. Bu bağlamda ana kütleyi (evreni) İstanbul ve Cami imamları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine ise İstanbul'da görev yapan Öğretmen, Doktor ve Emniyet görevlileri oluşturmaktadır. Bu kotayı, cami cemaatiyle sınırlı kalmamak, eğitim ve kültür düzeyi belirli bir seviyede olan insanlarla sınırlı tuttuk.

5.2. Bilgi Toplama Araçları

Araştırmamızın teorik kısmını oluşturan bir, iki ve üçüncü bölümlerinde bilgi ve belge toplama (dokümantasyon) tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede Terimler sözlüğü, Ansiklopedi, Dinler Tarihi, Genel ve Din sosyolojisi literatüründeki ilgili yerler ve bu konuda daha önce yapılmış akademik çalışmalar taranmıştır.

Araştırmamızın uygulamalı kısmını oluşturan dördüncü bölümde anket ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Anketimizi dört bölüme ayırarak, birinci bölümde; Anketimize katılanların kendileriyle alakalı bilgi istenmiştir. İkinci bölümde ise deneklerin dindarlığını ölçücü sorular yöneltilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise ağırlıklı olarak imamın mesleğinin temsil gücünü, sosyal hayattaki verimliliğini ve imam imajını oluşturan kişilik ile ilgili sorulara yer verdik.

Anketimiz 300 adet çoğaltılmış ve dağıtılmış olmakla birlikte ancak 260 adeti geri dönmüştür. Tamamı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmayı yürüttüğümüz zaman dilimi Haziran-Temmuz-Ağustos-2008 aylarına rastlaması isimlerini zikrettiğimiz meslek gruplarının izin aylarında olması alan araştırmamızı zorlaştırmıştır.

5.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Veri elde etme aracı olarak dağıttığımız anketlerin sunduğu hazır bilgilerin çözümlenmesinde bilgisayar ortamında SPSS istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımı ile khi-kare testleri uygulanmıştır.

Analiz sonucunda ortaya çıkan tabloları yorumlarken olabildiğince objektif olmaya azami özen gösterdik.

6. Araştırma Planı

Araştırma “GİRİŞ” ve “SONUÇ” dışında dört ana bölümden oluşmuştur. “I.BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE” başlığı altında, Dinin Tarifi ve Mahiyeti, Din Duygusunun psikolojik ve sosyolojik temelleri, Dinin Sosyolojik izahı ve Din Toplum ilişkileri üzerinde durduk.

“II. BÖLÜM : İMAMLIĞIN TARİHİ VE SOSYOLOJİSİ” başlığı altında, Cami ve imam kavramları, Camilerimizin tarihi seyri, fonksiyonları ve İslâm tarihinden günümüze kadar imamlığın sosyokültürel tarihi üzerinde durduk.

“III. BÖLÜM: GÜNÜMÜZ TOPLUMUNDA İMAM İMAJI” başlığı altında, din görevlisinin misyonu, vizyonu, statü kazanımı, sesli ve görüntülü yayınlardaki imam tiplerini ve din adamı imajı gibi konulara yer verdik.

“IV. BÖLÜM: UYGULAMALARI ARAŞTIRMA” başlığı altında ise, deneklerin demografik yapısı, deneklerin imam imajı ile ilgili bulgular ve genel değerlendirme yer almaktadır.

7. İlgili Literatür

Türkiye’de şimdiye kadar din görevlileri ile ilgili yeterli akademik çalışma yapılmamıştır. Bizim ulaştığımız kaynaklar dışında fazla bir şey yoktur. Bu konuda daha fazla çalışma yapılması bir ihtiyaçtır. Araştırmamız esnasında yapılan bu değerli çalışmalardan çok istifade ettim. Bu çalışmaların bazıları şunlardır:

1. Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü*, Erzurum, A.Ü.S.B.E; 1991, (Basılmamış Doktora Tezi).
2. Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet (İstanbul Örneği)*, Ankara, A.Ü.S.B.E; 2002, (Basılmış Doktora Tezi).

3. M. Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ Örneği)*, Elazığ, F.Ü.S.B.E; 1999, (Basılmamış Doktora Tezi).
4. Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul, İ.Ü.S.B.E; 1994, (Basılmamış Doktora Tezi).
5. Veysel Demir, *Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*, Bursa, U.Ü.S.B.E; 1996, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
6. Hamdi Uygun, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*, Samsun, O.M.Ü.S.B.E; 1992, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
7. Hayati Tetik, *Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri ve Fonksiyonları*, İstanbul, M.Ü.S.B.E; 1997, (Basılmamış Doktora Tezi).
8. Mehmet Yılğın, *Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Meslekî Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*, Samsun, O.M.Ü.S.B.E; 1997, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
9. İbrahim Hakan Dönmez, *Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Halkla İlişkiler Çalışmaları*, Ankara, G.Ü.S.B.E; 2003, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
10. Kadir Adıyaman, *Türkiye’de Din Adamının Sosyal Statüsü*, İstanbul, M.Ü.S.B.E; 2003, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kendilerinden istifade ettiğimiz bu çalışmalarını kısaca özetlemek gerekirse:

1. Ramazan Buyrukçu’nun (1991) Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü, konulu araştırmasının üç yerleşim yeri esas alınarak (Ankara, Antalya, Erzurum) yapılan alan araştırmasında imamların büyük çoğunluğu kendilerini sahip oldukları meslekî formasyonları itibariyle yeterli görmemektedirler. Kendilerini yeterli görenlerin oranı ise sadece üçte birlik bir orana sahiptir. Bu konuda cemaata sorulan soru da % 40’lık bir bölüm imamları meslekî olarak yeterli bulmaktadır.

Yine bu çalışmada imamların vaaz etme ve hutbeleri ile ilgili sorulara cemaat tarafından olumsuz görüş bildirenlerin sayısı daha fazla olduğu dikkatimiz çekiyor.

İmamlardan bir çoğu hizmetiçi eğitimin göreve başlamadan önce yapılmasının daha isabetli olacağını belirtmektedir. Bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

Çalışmanın geneline baktığımızda imamların genelde bilgi birikimi ve uygulama eksikliğinden kaynaklanan eğitim yetersizliği başta olmak üzere, insanî ve sosyal ilişkiler itibarıyla istenilen ve beklenen doğrultuda temsil edemedikleri düşüncesine varıldığını görmekteyiz.

2. Kemalettin Taş'ın (2002) *Türk Halkının Gözüyle Diyanet (İstanbul Örneği)* konulu araştırmasında; kişilerin kendi dindarlık algılarına ve dindarlık ölçeğinden elde edilen veriler doğrultusunda oluşan dindarlık durumuna göre Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumları değişmektedir. İlginç bulduğumuz; dindarlık düzeyi düşük olan kimseler, dindar kategorisine dahil olan kişilere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik daha olumlu tutumlara sahiptirler. Dindarlık düzeyi arttıkça Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar olumsuz yönde, dindarlık düzeyi azaldıkça da Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar olumlu yönde artmaktadır.⁷

3. M. Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ Örneği)*, (1999) yaptığı araştırmada; din görevlilerinin merkezi sistem vaaza ve hutbe konularına çoğunluğu olumsuz görüş bildirmişlerdir. Buyrukçu'nun çalışmasında olduğu gibi burada da görevliler hizmetiçi kurslarının hizmet öncesi olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Çarpıcı bulduğumuz nokta araştırmacının görevlilerin $\frac{3}{4}$ 'ünü halkın bir üst makama şikâyet ettiğini bildirmesidir.

---

⁷ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, s.198 (Bkz. Tablo 39-40-41-42)

Yine bu araştırmada din görevlilerinin çoęu mesleğinden memnun oluşunun sebebini “manevî tatmin” olarak seçmiş, “itibarının yüksek oluşu”ndan dolayı meslekten memnun olduklarını belirtenlerin oranı dūřüktür.

4. Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı* (1994) konulu araştırmasında; Din eğitimi ve hizmetleri ačíısından çok partili dönemde din-devlet ilişkileri konusunda meydana gelen gelişmeleri, toplumla devletin barışması ve bütünüleşmesi yönünde gerçekleştirilmiş müsbet adımlar olarak değerlendirmiştir.⁸ Bununla beraber, sosyolojik olarak ifade edilen “Devlet İslâmı” ile “Halk İslâmı” arasındaki mahiyet farkının tam olarak ortadan kalktığını söylemenin imkansızlığını söylerken sebebini de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın doğrudan siyasi iradeye bağlı statüsünden kaynaklandığını ifade etmiştir.⁹

5. Veysel Demir, *Din görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel tesirleri (Bursa Örneği)*, (1992) konulu araştırmasında; din görevlilerinin fonksiyonlarını yeterince yerine getirmediklerini, cemaat ve mahalle halkı üzerinde sosyo-kültürel tesirlerinin sınırlı kaldığının anlaşıldığını belirtmiştir.

6. Hamdi Uygun, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri* (1992) konulu araştırmasında yaptığı alan araştırması sonucunda şunları çıkartmak mümkündür; din görevlilerinin meslekî bilgilerinin üst düzeyde olması istenmektedir. Vaaz ve hutbelerin ihtiyacı karşılar seviyede doyurucu olması istenmektedir. Din görevlilerinin maaşlarının yetersizliği ısrarla vurgulanmıştır.

---

⁸ Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul: İ.Ü.S.B.E, 1994, s.154 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁹ Kamil Kaya, a.g.e., s.154

I. BÖLÜM

**KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE
DİN VE DİN ADAMI**

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE DİN VE DİN ADAMI

Her toplum ihtiyaçlarını karşılayabilmek, gelişmek, ilerlemek, bünyesinde oluşan sorunları çözmek ve refahını artırabilmek için bir takım kurumlara ihtiyaç duyar. İnsanların tek başlarına gerçekleştiremedikleri işleri ve üstesinden gelemedikleri sorunları giderebilmek için oluşturulan kurumlar, toplumun işleyiş biçimini belirleyen temel araçlardır.

Sosyolojinin pek çok terimi gibi “kurum”da gündelik yaşantımızda sık sık çeşitli kavramları adlandırmak için kullanılmaktadır. Ancak sosyolojik açıdan kurum kavramına bakıldığında; onun ne bir “kişi”, ne de bir “grup” olmadığı görülecektir. Çünkü kurumlar, kültürün bir kısmıdır, insanların hayat tarzlarının örgütlenmiş bir parçasıdır. Açık yada kapalı davranış örüntüleri, kişilerin oynadığı sosyal rollerle ve kişiler arası çeşitli sosyal ilişkilerle bağlantılıdır; bu ilişkiler arasında ise sosyal süreçler bulunur. Sosyal ilişki ve roller, kurumların en temel unsurlarıdır. Bu bakımdan kurumlar, çoğunluğun paylaştığı ve bazı temel grup ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yönelik davranış örüntülerinin bileşimidir. Diğer bir ifadeyle, sosyal ihtiyaçları karşılama biçimleri veya metotlarıdır.¹⁰

Kurumun tanımını daha iyi anlayabilmek için özelliklerini belirtmek yararlı olacaktır.

- Sosyal davranışlar sosyal süreçlerin aracılığı ile kurum haline gelirler. Bu nedenle sosyal süreçlerin etkisi altındadırlar.
- Kurumlar oldukça sürekli bir içeriğe sahiptir. Yapı içerisinde gelenekselleşme var ise de değişim gerçekleşebilir. Ancak kurumlar kültürün değer ve norm kısmıyla ilgili oldukları için değişimleri oldukça yavaştır.

---

¹⁰ Zeki Arslantürk–M.Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: Marmara Üni., İlahiyat Fak. Vakfı Yay., 1999, s.258

- Kurumlar belli ihtiyaçları karşılamak üzere kurulurlar. Bu nedenle belli kuruluş hedef ve amaçları vardır. Böylece kurumlar belli amaçları gerçekleştirmek üzere bir sosyal grubun belli hedeflere yönelik ortak davranış usulleridir.
- Kurumları oluşturan parçalar birbirleriyle etkileşim ve iletişim halinde kurumların bütünü (yapısal ve fonksiyonel bütünlük) meydana getirirler ve birbirleri üzerinde katkıda bulunurlar.
- Kurumlar zorunlu olarak değer yüküdür. Çünkü kurum tek biçimli davranışların tekrarı ile davranışın normatif kodları haline gelmiştir.¹¹

Yukarıdaki özelliklere dayanarak kurumu yeniden şöyle tanımlayabiliriz: Bir “kurum bir sosyal grubun (makro seviyede toplum) üyelerinin temel sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sosyal grup üyeleri tarafından ortaklaşa kabul edilmiş ve onaylanmış, oldukça sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır.”¹²

Muhakkak ki gruplar gibi kurumlar da toplum hayatında, belli başlı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde, bir takım fonksiyonlara sahiptirler. Nitekim, bir kurumun nesnesi, amacı veya hedefi bir grubunki ile aynıdır. Meselâ, ekonomik dinî ve siyasî gruplar; ekonomik, dinî ve siyasî amaçları gerçekleştirmek için vardılar. Bu nedenle, sosyal grubun temel fonksiyonu kendine özgü sosyal kurumları oluşturmaktır.¹³ Ancak, gruplardan farklı olarak kurumlar, sadece “örgütlenmiş” değil, aynı zamanda “genelleşmiş” fonksiyonları da yerine getirirler.¹⁴

Toplum olarak adlandırılan bütün içinde her kurumun varlığı bir anlamda o kurumun yerine getirmekle yükümlü olduğu göreve dayanmaktadır. Toplumun sosyal yapısını meydana getiren kurumlar ve bunların fonksiyonları dolayısıyla sosyal sistem ahenkli bir şekilde işleyebilmektedir. Bu bağlamda, yerine getirdiği fonksiyonları

---

¹¹ Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.258 - 259

¹² Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.259

¹³ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, s.62

¹⁴ Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.260

itibariyle kurumlar, toplumda yüksek düzeyde bir bütünleşmeye ve eşgüdümeye yol açmaktadır.¹⁵

Kurumları “Karşıladıkları temel ihtiyaçlara”, “Gördükleri iş ve önemlerine” ve “Yapılarına” göre sınıflamak mümkündür.¹⁶ Diğer taraftan kurumlar, “Temel Kurumlar” ve “Talî (Yardımcı) Kurumlar” şeklinde ikili bir sınıflamaya da tabi tutulabilir. Temel kurumlar, kendilerine en çok sayıda insanın katıldığı, toplumun üyelerinin ortak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş kurumlardır. Bir toplumda yer alan temel kurumların; aile, ekonomi, din, eğitim ve politika ve serbest zamanlar olduğu söylenebilir. Talî kurumlar ise, ana kurumların alt kurumlarıdır veya belli sayıdaki insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan kurumlardır.¹⁷

Buraya kadar “kurum” ve “kurumsallaşma”nın üzerinde durduk. Şimdi ise dinin kurumsallaşma süreci üzerinde duracağız.

Dinler ortaya çıkışları itibariyle kurumsal bir nitelikte değillerdir. Ancak yaygınlaşıp toplumları etkileyecek güce ulaştıktan sonra, belli bir süreçte toplumla etkileşim içerisinde bilginin ve toplumların gelişip karmaşıklaşması ile doğan uzmanlaşma bu anlamda kurumsal olarak kendini göstermiştir.

Dinin toplum hayatındaki fonksiyonlarını arzu edilen bir şekilde yerine getirebilmesi için planlı, düzenli ve kararlı kurumlara ihtiyaç duyacağı açıksa da, bu kurumların, dinin ilk dönemlerinde bürokratik şekilde örgütlenmelerine gerek olmayabilir. Bu durumda dini, bürokratik usullerle kurumlaşmaysa mecbur eden sebepler ortaya çıkmıştır. Bunların başında “büyüklük” söylenebilir. “Yayıma Arzusu”, “Kendini Koruma”, “Fonksiyonlarını yerine getirebilme” zorunlulukları dini kurumsallaşmaya iten diğer nedenler arasında değerlendirebiliriz.¹⁸

---

¹⁵ K. Taş, a.g.e, s.63

¹⁶ Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.262

¹⁷ K. Taş, a.g.e, s.63

¹⁸ İbrahim Hakkı Dönmez, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Halkla İlişkiler Çalışmaları*, Basılmamış Y.L. Tezi, Ankara: G.Ü.S.B.E, 2003, s.47

Bu maddeleri ele aldığımızda dinin kurumsallaşması ve kurumları daha iyi anlaşılacaktır.

Büyükük: Dinin etkinlik alanının genişlemesi, ona inanan insanların çoğalıp sorunlarının artması ve hayatlarının karmaşık bir hal alması gibi gelişmeler, dinin bürokratik usullerle kurumlaşmasını bir zorunluluk haline getirmektedir. Örneğin; Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olana kadar geçen üç yüz yıl içinde bürokratik şekilde örgütlenmiş değildir. Aynı şekilde İslâmiyet de Mekke döneminde bürokratik olarak örgütlenmemiş, Medine döneminde belli bir büyüklüğe ve etkinliğe eriştikten sonra örgütlenmiştir.

Yayıma Arzusu: Dini topluluklar, devamlı genişlemek isteyen, onu yaymaya çalışan, yeni müntesipler kazandırma hususunda uğraşı veren bir yapı içerisindedirler. Örneğin Hıristiyanlıkta, dinin bu faaliyetini misyoner örgütler yürütmektedir. Kiliseye bağlı olarak örgütlenen misyoner kuruluşların bürokratik usullerle kurumlaşmaları, yerine getirecekleri faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği açısından zorunlu olmuştur. Yani din için bürokratik kurumlaşma, kendi özgül yapısından da kaynaklanmaktadır.

Kendini Koruma: Dinler, genellikle başka düşünce ve inanç sistemleri tarafından düşman unsurlar olarak algılanmışlardır. Bu bakımdan dinin varlığı devam ettirebilmesi için bürokratik bir şekilde kurumlaşarak, kendisine yönelen yıkıcı saldırıları bertaraf etmesi gerekli olmuştur.

Fonksiyonları Yerine Getirebilme: Dinin toplum hayatındaki önemli fonksiyonları arasında yer alan “sosyalleştirme”, “adalet dağıtma” ve “dini ayinleri yönetme” gibi hususları yerine getirmek ancak bürokratik usullerle örgütlenen kurumlar yoluyla olabilir.¹⁹

---

¹⁹ K. Taş, a.g.e, s.64-65

Her din, kendisine inanan insanların sosyalleştirilmesiyle yakından ilgilidir. Bu görev, dini eğitim kurumlarında somutlaşmaktadır. Sosyalleştirme, toplumsal yapıyı koruma ve sürdürme fonksiyonu ile yakından ilgilidir. Batıda Hıristiyanların sosyalleştirilmesi kiliseye bağlı örgütlenen okullar tarafından sağlanmış, İslâm toplumlarında ise cami ve medreseler, Müslümanların sosyalleşmesine katkı sağlamıştır.

Ayrıca din, hakim olduğu toplumda adalet dağıtma görevini kendi üzerine almış ve adalet hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde insanlara sunabilmesi için de kurumlarını örgütlemiştir. Batıda kiliseye bağlı kutsal mahkemeler, ilahi adalet dağıtan kurumlar olarak hizmet görmüşlerdir. İslâm toplumlarında da Kadılık ve Kadıaskerlik, adli kurumlar olarak tesis edilmiş ve asırlar boyunca hizmet vermiştir. Bunun ilk uygulaması Emevî halifeleri zamanındadır ki Bizans, Suriye hukukunun da etkisiyle kadılık ve diğer adli kurumlar tesis edilmiştir (Kayaoğlu, 1985: 40).²⁰

Her dinin kendine özgü ritüelleri söz konusudur. Dini ayin, ibadet ve diğer etkinlikler dinin ortaya koyduğu kurallara uygun gerçekleştirilebilmesi için bu alanda da kurumlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur. Batıda kilise, dini ayin ve ibadetlerin icra edilmesinde yönetici rolü oynayacak ruhbanların toplandıkları ve örgütlendikleri kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhban sınıfı, kendi içinde bürokratik usullerle örgütlenmiş piramidel yapısını yüzyıllar boyunca korumuştur. İslâm toplumlarında dini ayin ve ibadetlerin icrasında görevli özel bir grup olmadığı için bir ruhban sınıfı olmamakla beraber, din bilimlerinde yetişmiş özel uzmanlar olan ulemadan kişiler dini ibadetlerin icrasında olduğu gibi idari, kazaî ve hatta siyasi alanda bürokratik bir şekilde kurumlaşarak faaliyet göstermiştir (Dursun, 1992: 32 – 34).²¹

Dinin bürokratik bir şekilde kurumlaşma ihtiyacını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, araştırmamızın da konusu olan, bu kurumlardan biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve çalışanlarını “imam” açısından ele alalım.

---

²⁰ İ. H. Dönmez, a.g.e, s.48

²¹ Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İstanbul: İşaret Yay., 1992, s.32-34

Dinler başlangıçtan itibaren anlatılarak, açıklanarak, bir rehberin önderliğinde gelmiştir. Sadece anlatmak, açıklamak yeterli gelmemiş, örnek olma, model olma da kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur. Önceleri fertler kendi ihtiyaçları kadar dini konulara vakıf iken, zamanla bu konuda ihtisas sahibi olan kişilere ihtiyaç duyulmuştur.

Allah'tan aldığı dini insanlara öğreten, tebliğ eden, soru ve sorunlarına cevap verme, çözümler bulma noktasında ilk ağız olan peygamber'in vefatıyla beraber, yeni anlatıcılara, yeni tebliğcilere ihtiyaç duyulmuştur. Nüfusun artması, değişen ve gelişen dünya şartlarında soruları cevaplayacak, sorunlara hal çareleri bulacak, insanların dinî yaşantılarını düzenleyen, manevî hayatlarında kargaşaya mahal bırakmadan, tatmin edici, doğru bilgilendirici, ilim irfan sahibi, önder kişilere ihtiyaç doğmuştur.

İlk halka olan, Peygamber'den sonra gelen halkalar döneminde, çeşitli sorular karşısında verilen cevaplar, yeni yaklaşımlar, dinin içerisinde yeni kavramların, görüşlerin ve kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kurumlaşan dinle birlikte, dini hizmetleri yerine getirmek üzere insanlar görevlendirilmeye başladı. Böylece yeni bir iş kolu, yeni bir meslek meydana geldi. Aldıkları eğitim-öğretim, yaptıkları işle ilgili olmak üzere din adamları sınıfı oluştu.²²

Dinlere göre din adamlarının isimleri değişmektedir. İslâm'da; Müftü, Vaiz, Hoca, İmam, Müezzin-Kayyım, Hafız v.b. unvanlar verilmektedir. 633 sayılı kanunun 240. maddesine göre, köy, bucak, ilçe ve illerdeki Cami ve Kur'an Kurslarındaki hizmetlerin yürütülmesi ve organizesi görevi, (Toplumun din konularında aydınlatılması, din kültürü yönünden geliştirilmesi) müftüye karşı birinci derecede sorumlu olan İmam-Hatipler'dir.²³

Toplumun din konularında aydınlatılması, din kültürü yönünden geliştirilmesi, Cami ve Kur'an Kurslarındaki hizmetlerin yürütülmesi ve organize görevi, 633 sayılı

---

²² Kadir Adıyaman, *Türkiye'de Din Adamının Sosyal Statüsü*, İstanbul: Basılmamış Y.L. Tezi, M.Ü.S.B.E, 2003, s.15

²³ N. Aytürk-Y. Çelik-E. Şahinarslan, *Diyanet Teşkilat Tarihçesi*, Ankara: DİB Yay., 1987, s.7-8

kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmişti. 1961 Anayasası 154. maddesi; “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir.” hükmü getirilmiş, buna dayanılarak, 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında kanun” çıkarılmış ve 22.06.1965 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatına bugünkü organik yapısını kazandıran ve Diyanet tarihi gelişimi içerisinde yeni bir dönemi başlatan da bu kanun olmuştur.

633 sayılı kanun, 1982 ve 2088 sayılı kanunlarda iki defa ta'dil edilmiştir. Din görevlileri, devlet memurları kanununun 36/VI. Maddesi'nde “Din hizmetleri sınıfı, özel kanunlara göre çeşitli derecelerde eğitim görmüş ve dinî görev yapan memurları kapsar” denilmektedir.²⁴ Din adamları Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde devlet memuru olarak görev yapmaktadır.

1. 1. Dinin Tarifi ve Mahiyeti

Bu bölümde dinin genel ve sosyal bilimler açısından yapılmış olan tanımları ve dinin mahiyeti üzerinde duracağız.

Din, Arapça'da yol, hüküm, mükafat, itaat, hesap verme, saltanat, mülk, adet, baş eğmek, ferman, hal, kaza, tedvir, takva, ma'siyet bağlanma gibi anlamlara gelir.²⁵

İlim adamlarının dinin temel özelliği olarak kabul ettikleri unsurlara göre din tanımları farklılık göstermektedir. Din kavramını herhangi bir ansiklopedide geçtiği gibi, örneğin Meydan Larousse'de: “insanın kaderini bağlı gördüğü üstün bir güç veya ilkeye inancı; bu inancın sonucu olan ve bir yaşam kuralı yaratabilecek zihni ve ahlaki tutum”²⁶ veya “Allah tarafından vaaz edilip, Saliklerini dünya ve ahirette necata

---

²⁴ N. Aytürk–Y. Çelik–E. Şahinarslan, a.g.e, s.7-8

²⁵ Günay Tümer, “Din”, İstanbul: DİA, T.D.V Yay., 1994, C.9, s.312

²⁶ Meydan Larousse, “Din”, İstanbul: Milliyet Yay., 1984, C.5, s.162

ulaştıran itikat ve amellerden ibaret bir müessesedir”²⁷ şeklinde tanımlayıp geçivermek mümkün değildir.

Hegel’e göre “din, kendi özünden haberli ruhtur.” “sonludan sonsuza yükselmektir.” Bergson’a göre “din, zekanın dağınıklığı ve çaresizliği karşısında tabiatın koruyucu tepkisi ve daha ileride hayatın bütününe bağlanma; hayat hamlesinin en derinidir.”²⁸

Psikologlara göre din bir “üst benlik olayı”dır. “Ferdî cemiyete bağlayan şahsiyet yapısının (kültürün) projeksiyon mekanizması vasıtasıyla belirlediği; bir ikincil kurumdur.”²⁹

İslâm alimlerine göre hak din, ilahi bir terbiye kanunudur. İslâm nazarında din, Allah tarafından kurulup, mensuplarını dünya ve ahirette saadet ve selamete götüren iman ve amellerden müteşekkil bir yol ve kurumdur.³⁰

Kuşkusuz din alanıyla ilgili yapılacak araştırmaların en çetin kısmı tanım aşaması olacaktır. Sayısız kaynaktan, sayısız farklı tanım bulmak mümkündür ve tanımlarda herkesin uzlaşacağı bir noktaya ulaşabilmek de zordur.

Şahıslara, topluluklara, kültürlere, ilim ve fikir adamlarına göre dinin tarifi değişse de tüm dinlerdeki ortak özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Din bir dizi simge içerir; saygıyla karışık bir korku duygusu uyandıran bu simgeler, ayin yada törenlerle bağlantılıdır. Bu öğelerden her birinin incelikle işlenmesi gereklidir.³¹ Din insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı; yaratıcıya isteyerek bağlanma, bir takım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; aşkın varlıkla ona inanan insan

---

²⁷ G. Tümer, a.g.m, s.312

²⁸ Z. Arslantürk–T.Amman, a.g.e, s.281

²⁹ Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: İFAV Yay., 1998, s.29

³⁰ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Ankara: MEB Yay., 1960, s.7

³¹ K. Adıyaman, a.g.e, s.12

arasındaki ilişkiden doğan tecrübenin inanan kişinin hayatındaki tezahürleri³² olarak tanımlanabilir.

Dinin en önemli özelliklerinden birisi de insan için bilinmeyen, bilinemeyen bir alanın, dünyanın (mesela ahiret, Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti) olduğu kendisinin bu alanlar üzerinde önceden bilgi vererek insanları, insanlığı bu dünyalara hazırladığı düşüncesi ve inancıdır. Hatta bu olgu bütün dinlerde ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.³³

Anlaşılacağı üzere dinin tarifini noktalamak mümkün değil. Bunun altında yatan ana sebep bir değil, bir çok din vardır ve çeşitli dinlere mensup insanların benimseyebilecekleri, eski bir ifadeyle “efradını câmi, ağıyarını mâni” bir tarif mümkün değildir. Şu bir hakikat ki; din kelimesi bir Budist ile Yahudi'nin, bir Müslüman ile Hıristiyan'ın zihninde aynı çağrışımı yapmaz.

Dinin ortak bir tarifinin yapılamamasının bir diğer sebebi de, her şeyden önce bir insan meselesi olan dinin mahiyetinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zira ferdi ve toplumu hemen her yönüyle kuşatan dinin mahiyeti, gerek fert olarak, gerekse cemiyette şu veya bu şekilde bizzat yaşanarak kavranabilir. Çünkü, dinin gerçek anlamı, ancak dinin mevcut olduğu ve herkesin günlük hayatının bir parçasını oluşturduğu bir çevrede kavranabilir.³⁴ Daha açık bir ifade ile, “din hadiselerinin insana mahsus mahiyetleri ve manaları, içinden yaşanarak göz önüne alınmadıkça onlara hakkıyla nüfuz etmeye ve anlamaya imkân yoktur. Bu hadiseler, fizik ve kimya hadiseleri gibi laboratuvar metoduyla parçalanarak izah edilemez, matematik formüllere indirgenemez.”³⁵

Hangi din olursa olsun, belli sosyal rol ve gayeye maliktir. Toplumun fikir ve vicdanını aksettiren bilim, felsefe, ahlâk ve san'atın temelinde dinî tasavvurlar yer almaktadır. Çünkü din, sosyal geçerliliği olan büyük bir sistemdir. Zaten sosyal

---

³² Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.282

³³ Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, İstanbul: Ayışığı Yay., 1998, s.18

³⁴ Kamil Kaya, *Türkiye’de Din ve Devlet İlişkileri*, İstanbul: Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E, 1994, s.18

³⁵ Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi*, Giriş I, İstanbul: Ülken Yay., 1954, s.19

geçerliliği olan inanç sistemleri sosyolojik manâda dindir. İnsan sosyal bir varlıktır ve “insan” olarak yaşamak bizatihi dinî bir faaliyettir. Din, insan olarak yaşamış olmak bakımından her şekilde devam etmektedir. Dinin tarihi, insanoğlunun tarihidir. İnsanın en derin tecrübeleri, Allah’a olan birliğini düzenlemeye ve sürdürmeye ayrılmıştır.³⁶

O halde diyebiliriz ki, çok geniş bir sahayı toplayan ve esas itibariyle çok girift bir hadise olarak ortaya çıkan dinin, insanlık tarihi boyunca değişik şekillerde ortaya çıkmış olması ve bunların tabii olarak değişik muhtevalara sahip olması, bütün dinleri kapsayacak ve herkes tarafından kabul edilecek bir din tarifinin yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple dini kendisine inceleme ve araştırma konusu edinen her disiplin, kendi işine yarayan bir din tarifi yaparak yola çıkmış; herkes kendi görüşüne göre bir tarif yapmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak dinin tarifi ve mahiyeti şu üç soru etrafında cereyan etmiştir: “Dinin ne olduğu?” sorusu birinci yani özle ilgili (substansiyel) tanımlamaların, “Dinin ne yaptığı?” sorusu ikinci yani işlevle ilgili (fonksiyonel) tanımlamaların, belli tarihi ve toplumsal şartlar altında dinin söz konusu bu iki tanımının “ne derecede ve ne ölçüde yararlı olduğu?” sorusu ise üçüncü yani yararlılıkla ilgili tanımlamaların amacı olagelmıştır.³⁷

1. 2. Din Duygusunun Psikolojik ve Sosyolojik Temelleri

Sosyal münasebetler ve sosyal teşkilâtlar ağı olarak incelendiğimiz insan cemiyetlerinin var olduğu her yerde din de vardır ve bu, belli bir devrede fonksiyonunu icra edip tamamlamış bir olay da değildir. O halde mahiyeti icabı teker teker fertlere nüfuz eden, onlarda yerleşip kök salan, ihlal veya ihmal hallerinde cemiyetlerde buhranların doğmasına sebep olan dinin, psikolojik ve sosyolojik temellerine kısaca temas etmekte fayda vardır.

---

³⁶ Yümni Sezen, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yay., 2004, s.267

³⁷ Ali Coşkun, *Din, Toplum ve Kültür*, İstanbul: İz Yay., 2005, s.13

Bilindiği gibi psikolojide, ferdin dinî hayatı, diğer bütün ruhi olaylarda olduğu gibi, bir takım spekülasyonlara gidilerek ve bu konuda teoriler ileri sürülerek izah edilmeye çalışılmış; dinî davranışlar da diğer bütün davranışlar gibi bir davranış ve temayül olarak kabul edilmiştir. Meselâ din duygusunun sevgi ve korkudan kaynaklandığını, cemiyetin tesiri ve kişinin eğitiminin bunda rol oynadığını; bir çok kişinin tanrıya inanmasının çocukluğundan itibaren böyle yetiştirilmiş olmasına bağlı olduğunu söyleyen Bertrand RUSSEL (1872-1970) bu konuda şöyle demektedir:

“Size bakacak, koruyacak kuvvetli bir ağabeyinizin olmasını istersiniz. Bu insanların Tanrıya inanma isteklerini etkileyen en derin amillerden biridir. Dinin her şeyden önce ve genellikle bir korku üzerine kurulmuş olduğunu sanıyorum.”³⁸

Dinin kaynağını tabiat kuvvetleri karşısında duyulan korkuya bağlayan bir başka düşünür de, Naturizm’in temsilcisi olarak kabul edilen Max Müller’dir. (1823-1900). Ona göre, insanlar ilk defa tabiata nazar ettiklerinde, kendilerine tabiat kadar gayrı tabii bir şey görünmemiş, tabiat onlar için büyük bir korku ve hayret sebebi olmuştur. İşte dinin düşünceye ve dinî lisana ilk hayat hamlesi veren şey, bu bilinmeyen büyük hayret ve korkudur.³⁹ Diğer bir ifade ile Max Müller’e göre, “İlk din , tabiat kuvvetleri karşısında korku, sevgi ve fayda duygularından doğmuştur. Din bunlar üzerine kurulan bir illüzyon (vehim)dur. İlk insanlar, gök gürültüsünden, yıldırımdan, şimşekten, vahşi hayvanlardan, kasırgalardan, zelzeleden, karanlıktan, ölüm olayından korkmuştur; güneşin doğuşu, ayın parlaklığı, yıldızlar, yağmur, tabii ürünler, onlara sevinç ve ümit vermiştir. Acz ve ümit içinde insan sebebini o gün idrak edemediği olayları hayal gücü ile açıklamış bu illüzyon giderek sosyal kurum halini almıştır. İyilik ve kötülük ilâhları böyle doğmuş, korktuğu veya sevdiği her şeyi, her olayı ilâhlaştırması böyle olmuştur. Korktuklarının kötülüklerinden emin olmak, sevdiklerinin sevgisini kazanmak için hediyeler, kurbanlar takdim etmiş, yere kapanmış dua etmiştir.”⁴⁰

---

³⁸ Bertrand Russel, *Neden Hıristiyan Değilim*, Çev: Ender Gürol, İstanbul: İletişim Yay., 1972, s.13

³⁹ K. Kaya, a.g.e, s.11

⁴⁰ Yümnî Sezen, *Sosyolojide ve Din sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: M.Ü., İFAV Yay., 1990, s.191-192

Görüldüğü gibi bazı düşünürler, dinin temelinde insanın tabiat karşısında aczinin, hayret ve korkusunun veya sevgi ve ümidinin yattığını ileri sürmüşlerdir. Gerçi insanın tabiat ve tabiatta meydana gelen bir takım olaylar karşısında heyecan duyduğu bir vakıdır.

Din gibi köklü ve kompleks bir olayı acz ve korku ile basite irca ederek izaha çalışmak, yeterli bir izah tarzı değildir. Nitekim dinin kaynağını tabiat karşısındaki korku ile izah eden Naturizm'i ve onun temsilcisi Max Müller'i, ünlü düşünür ve sosyolog Emil Durkheim (1858-1917) ciddi bir şekilde tenkid etmiştir. Durkheim'a göre, insanın etrafındaki tabiatı anlamak için ilgi göstermesi ve bu konuda kafa yorması herkes tarafından kabul edilebilecek bir keyfiyettir. Ona göre insan, tabiat karşısında korku içinde değildir. Aksine güneşin her sabah aynı yerden doğması, her akşam aynı yerden batması, nehrin yatağında kesilmeden akması gibi tabiat olayları, insanı düzen ve intizam fikrine götürmüştür. Aynı zamanda insanlar korktukları şeylerin, zamanla korkulacak şeyler olmadığını anladıklarında dinin ortadan kalkmış olması gerekirdi. Halbuki korkulan şeylerin, korkulması gereken şeyler olmadığı anlaşıldığı için din gelişerek devam etmiştir.⁴¹

O halde dini korku ile izah etmek isabetli ve yerinde bir görüş değildir. Belki insanın din sayesinde birçok korkudan kurtulduğunu söylemek daha isabetli bir görüştür.

Din duygusunun psikolojik temellerini incelerken bütün insanî ve sosyal olayları, bu arada dini, psikoloji ile açıklamak isteyen Freud'un (1856-1939) görüşlerine de kısaca temas etmek istiyoruz. Freud'a göre din, insanın kendi dışındaki tabiat güçlerine ve kendi içindeki iç güdülerine karşı çaresizliğinden kaynaklanmıştır. Din, insanlığın gelişme sürecinin bir ürünüdür. Bu dönemlerde akıllarını, iç ve dış güçlere karşı kendilerini koruyacak bir biçimde kullanmayı beceremedikleri için insanlar, bunları bazı "karşı güçlerle" dengelemeye çalışmışlardır. Yani akıl aracılığı ile kavranamayan güçlere hakim olmayı sağlayacak, ya da ona bastırmaya yarayacak bir

---

⁴¹ Y. Sezen, a.g.e, s.193

takım duygusal yöntemler ve mekanizmalar geliştirmiştir ki, bu çocukluk dönemi izlerini taşıyan kolektif bir nevrozdur.⁴² Diğer bir ifade ile Freud'a göre din, sanat, ahlâk, hukuk, ilim ve diğer birçok olay gibi cemiyet içgüdüsünün yüceltilmesinden doğan cinsi hayata ait şuuraltı buhranının, yani şehvet içgüdüsünün şuur sahasında aldığı tezahürlerden ibarettir.⁴³

Freud, insanların bir tanrının varlığı düşüncesine nasıl ulaştıklarını göstermek için, dinin psikolojik köklerini incelemiş, dinî düşüncelerin bazı illüzyonlara dayadığını, bu sebeple bunların gerçek dışı olduğunu; hatta daha da ileri giderek tarih boyunca kendine bağladığı birtakım olumsuz kurumların toplum içinde yerleşmesini sağladığı için de, dinin insanlık için bir tehlike olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴

Netice olarak diyebiliriz ki, din duygusunu sadece psikolojik faktörlerle açıklama gayretleri sonucunda içgüdü, korku, sevgi... gibi kavramların, dinin oluşumundaki yeri ve payı ile, bizatihi dinin kendisi birbirine karıştırılmış; diğer sosyal olayları tek faktörle izaha çalışan görüşler gibi, adı geçen psikolojik motiflerde mübalağalı bir şekilde ele alınarak din gibi çok köklü ve kompleks bir sosyal realiteyi tek faktörle izah etme hatasına düşülmüştür. Din olayı, diğer sosyal olaylarda olduğu gibi tek faktörle izah edilemeyecek kadar, insanın var olduğu her yerde, her devirde onun varlık yapısından ayrılmayan sosyal bir realitedir.

“İnsanın yaratılışından bugüne kadar her zaman ve her yerde kendisinden yüce, kudretli ve ulu bir varlığa sığınmak ve ondan yardım dilemek ihtiyacını hissetmesi, onda din duygusunun yaratılıştan (fitrî) olduğunu gösterir. İlim de bunu kabul etmek mecburiyetindedir. İnsan iyilik veya kötülük için hariçteki bir kuvvetin varlığıyla ilgili olarak şuurunda herhangi bir şekil canlandırırsa da, canlandırmasa da önemli değildir. Üzerinde durulacak gerçek, daha doğrusu realitede var olan gerçek şudur ki, insan Allah'ın varlığını kabul etmektedir.”⁴⁵

---

⁴² K. Kaya a.g.e, s.13

⁴³ Y. Sezen, a.g.e, s.196

⁴⁴ K. Kaya a.g.e, s.13

⁴⁵ K. Kaya a.g.e, s.14

Buraya kadar din duygusunun çok köklü ve kompleks bir duygu olduğunu; onun teker teker fertlere nüfuz eden, onlarda yerleşip kök salan, ihlâl veya ihmal hallerinde cemiyetlerde buhranlara sebep olan, insanda fitrî olarak mevcut bulunan bir duygu olduğunu; sadece sevgi, korku, ümit ve içgüdü gibi psikolojik temayüllerden kaynaklanacak kadar basit bir olay olmadığını izah etmeye çalıştık.

Din duygusunun sosyolojik temellerine gelince; bilindiği gibi insan sosyal bir varlıktır. Bunun tartışılması dahi söz konusu değildir. Fert olarak insanın varlık yapısında mevcut olan din de, sosyal bir müessesedir. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın fitrî yapısında dinin var olduğu hükmü, bizi zarurî olarak, fertlerden meydana gelen cemiyet veya toplumlarda da dinin zorunlu olarak varolması hükmüne götürür.

Dinin sosyolojik temelleri üzerinde dururken, dinin sosyolojik izahını en iyi yapanlardan biri olan Durkheim'in dinin kaynağı ve mahiyeti hakkındaki görüşlerine kısaca temas edelim.

Durkheim, başta Animizm ve Naturizm olmak üzere, Freud'un psikanalist izah tarzı gibi bu konuda ortaya atılan görüş ve teorileri tenkid etmiş; "dini, toplumun kendisi ile açıklamaya çalışmış; dinin kaynağının toplumun kendisi olduğunu, toplumun heyecanının ve ruhunun dinde ortaya çıktığını savunmuştur."⁴⁶ Daha açık bir ifade ile ona göre, dinin kaynağı bizatihi cemiyetin kendisidir. Din toplumun bir mahsulüdür. Onu toplumdan ayrı mütalaa etmek mümkün değildir.

Durkheim, dinin temel ve vazgeçilmez kavramı olan "Tanrı" kavramını da bu anlayış içinde açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, "insan, dini bir duyguyla kendisini aşan bir varlık karşısında korku ve ümit içinde beklerken, aslında Tanrı adı verilen evrenin ötesindeki bir varlık karşısında değil kendini çepeçevre saran toplum realitesi karşısında durmaktadır. Tanrı fikri, toplumun yaptırım güç ve işlevini gösteren bir sembolden

---

⁴⁶ Davud Dursun, "Dinin Sosyolojik Anlamı ve Toplumsal İşlevleri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1991, S.73, s.169

başka bir şey değildir. Daha değişik bir ifade ile Tanrı, şahsiyet kazanmış bir cemiyettir.”⁴⁷

Diyebiliriz ki, Durkheim, sosyoloji bakımından önemli olan dinin, her cemiyette var olduğu ve toplumlar var oldukça dinin de var olmaya devam edeceği; onun her çağda sosyal dayanışmayı kuvvetlendirmek gibi çok hayırlı bir iş gören sosyal bir realite olduğu; onsuz hiçbir cemiyet, mekân ve zamanın bulunmadığı gerçeğini çok iyi tespit etmiştir. Fakat, dinin kaynağı ve mahiyeti konusunda ileri sürülen diğer teoriler gibi onun ileri sürdüğü bu konudaki görüşleri de bir çok bakımdan tenkide maruz kalmıştır. Ancak, biz burada konumuzun sınırlarını aşmamak için Durkheim’in bu konuda ileri sürdüğü fikirlerine yapılan tenkidlerin teferruatına girmeyeceğiz.

1. 2. 1. Dinin Sosyolojik İzahı

Din bir insan ve toplum gerçeğidir. Her nerede insan varsa orada din vardır. Dinden uzak bir zaman ve mekân yoktur. Sosyolojiye göre, ender de olsa şuurlu dinsiz fertler bulunabilir fakat dinsiz toplumlar görülmemiştir.⁴⁸ Sosyal geçerliliği olan inanç sistemleri sosyolojik manâda dindir. İnsan sosyal bir varlıktır ve “insan” olarak yaşamak bizatihi dini bir faaliyettir. Din, insan olarak yaşamış olmak bakımından her şekilde devam etmektedir. Dinin tarihi, insanoğlunun tarihidir. İnsanın en derin tecrübeleri, Allah’la olan birliğini düzenlemeye ve sürdürmeye ayrılmıştır.⁴⁹

Sosyoloji, dinin mahiyeti ile meşgul olmayıp, onun sosyal şartlarla olan münasebetini incelemektir. Diğer bir ifade ile “sosyoloji, dini cemiyetle izah etme gayreti içindedir. Sosyolojiye göre din, her hangi bir dinin inanç ve ibadet esaslarının incelenmesidir.”⁵⁰

---

⁴⁷ K. Kaya a.g.e, s.15

⁴⁸ Y. Sezen, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yay., 2004, s.266

⁴⁹ Y. Sezen, a.g.e, s.267

⁵⁰ Yünni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: İFAV Yay., 1990, s.169-170

Bu sebeple dini kendisine inceleme ve araştırma konusu olarak seçmiş bir sosyolog, “dini inançların ve bunların gereği olan normların doğruluğu veya yanlışlığı ile değil, fakat insanların inançları dolayısıyla bazı normlara uydukları veya diğerlerinden başka türlü hareket ettikleri ile ilgilenir. Başka bir ifade ile bir sosyolog, “din ile cemiyet münasebetlerini, dini grupları, fonksiyonlarını, yapılarını, sosyal bir realite olan dinin sosyal dinamiğini tetkik etmek durumundadır.”⁵¹

Din sosyologlarına göre, “din, iktisat, hukuk, san’at, eğitim gibi ve bunlar arasında yer alan bir kültür sahası değildir. Din, bütün kültür sahalarına şâmil bulunmaktadır. Neticede din, kültürün bir cüzü değildir. O, bütün sahalara nüfuz etmiştir. Sırf dünyevî davranışlarından dahi bir kimsenin dindar olup olmadığını, hatta hangi dine mensup bulunduğunu anlamak kabildir.”⁵² Böylece din bir yüzüyle kültürün içinde ve merkezinde, bir yüzüyle de onun üstündedir.

Dini özsel olarak ele alan Otto, onu: “kutsalın yaşanması” olarak tarif etmektedir.⁵³ Bu tanımın kısa ve basit olmasına karşın kullanışlı ve özlü bir tanım olduğu söylenebilir. Yapılan din tanımlarından çoğunluğunun eksik bir yanının olduğu, aynı zamanda, büyüü de tanımlamış olduğu dikkat çekerken, bu tanım için böyle bir şey söz konusu değildir.

Bergson, dinleri anlamak için öncelikle bir sınıflama yapmanın şart olduğunu belirtir. Ona göre, dinler iki başlık altında ele alınabilir. Birincisi, insanın çaresizliğine paralel olarak ortaya çıkan ve daha çok koruyucu bir fonksiyon üstlenen statik din. Bu daha çok cemiyet dinidir ve bir kapalılığı ifade eder. İkincisi, genelde semavi dinlerde görülen vahiy kaynaklı dinamik dinler. Bu dinler, bütün insanlığa açıktır. Hıristiyanlık ve İslâmiyet buna örnek olarak verilebilir.⁵⁴

Durkheim’in teorisine göre; dinin kaynağı ve objesi toplum yani kolektif yaşamdır. Dinsel anlayışlar, toplumların karakterlerini yansıtır. Kutsal olan ya da Tanrı,

---

⁵¹ Y. Sezen, a.g.e, s.170

⁵² Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev: Turgut Kalpsiz, Ankara: A.Ü.İ.F. Yay., 1964, s.78

⁵³ H. Freyer, a.g.e, s.31

⁵⁴ Y. Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: M.Ü. İFAV Yay., 1988, s.8-9

toplumun kişilik kazanmasından başka bir şey değildir. İnsanda tanrısallık fikrinin ortaya çıkması ancak toplumun devamını sağlar. Toplum, varlığını devam ettirdiği müddetçe din de olacaktır. Din, insanlık tarihi boyunca toplumların anlamlı bir bütünlük kazanmalarında önemli bir rol oynarken, insanın evrende kendini evinde hissetmesini sağlayan bilişsel ve normatif deneyim durumundadır.⁵⁵

Comte, pozitivizm öncesi dinleri “gerici” ve “anarşik” olarak ele alır. Comte, geliştirmiş olduğu “insanlık dini”nin ise “ilerici” ve “örgütlü” olduğunu ifade eder. Dini; “ahlâksal disiplin” ve “toplumsal otorite” açısından gerekli bir unsur olarak görür. İnsanlık dininin üç ana kutsal doktrini; “aşk ilkesi, düzen temeli ve ilerleme amacı”na dayanmaktadır. Comte, ahlâkın kaynağının din olduğunu söylerken; bazı sosyal bilimciler ise, ahlâksal ve toplumsal değerlere kutsallık atfedilmesinin sonucunda dinin oluşmuş olduğunu belirtmektedir.

Mensching; “dinden, insanın kutsalla hayatı ilişkisini ve kutsalla çevrilmiş insanın cevabî davranışlarını anlıyoruz” diyerek, daha çok dinin hayata geçirilmesi yani dinin eylem alanına taşınması gerektiği üzerinde ağırlıklı olarak durmaktadır. Burada önemli olan, kazanılmış iman ve inanç sistemi paralelinde davranmak, yani pratik kazanmaktır.⁵⁶ Çünkü bazı dinler, sadece inanmayla sınırlı kalmakta, dinin eylem alanındaki gerekleri ya hiç gerçekleştirmemekte ya da çok sınırlı bir biçimde yerine getirilmektedir. Günümüzdeki Hıristiyan anlayışının, sadece birtakım kavramlara indirgenmesi, bireysel ve toplumsal düzeyde bir yaptırım gerektirmemiş olması buna örnek olarak verilebilir. Kiliseler, “inancın eyleme dönüşme merkezi” olarak ele alındığında, bu mekanlara olan ilginin azlığı, dinin eylemsel boyutunun ne kadar düşük düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır denilebilir.

Brown; bir dinin özünün anlaşılmasının, ancak, o dinin etkilerinin anlaşılmasıyla mümkün olacağını ve dinin “eylem hali”nin incelenmesi gerektiğini belirtir. İnsan hareketleri, daha çok duygular toplamının bir sonucudur. İnsanın elde etmiş olduğu

---

⁵⁵ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyoloji Teorileri I*, Konya: Mimoza Yay., 1992, s.121

⁵⁶ M. Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları Ve Beklentileri*, Elazığ: Basılmamış Dr. Tezi, F.Ü.S.B.E, 1999, s.6

“düşünsel kazanımlar”ın oluşumunda dinsel “cult”lerin etkisi büyüktür. Herhangi bir din incelenirken; ritler, tapınmalar, törenler ve dinsel eylemlerin incelenmesi daha yerinde olur. Toplumların bazılarında, din ile toplumsal yapı arasında dolaysız bir ilişki olduğu bilinmektedir. Bu, daha çok karmaşık olmayan ve ilkel dinlerde geçerli olurken, farklı mezheplerin olduğu ve değişik inanç kalıplarının bulunduğu dinlerin yaşandığı toplumlarda, dinin toplumsal yapıyla ilişkisi dolaylı olmuştur. Genel olarak hemen hemen bütün dinlerde ortak olan yan, “tabii”liktir. Yani dine tabi olmaktır. Dinin toplumsal görevini yerine getirmesi bu tabilikle mümkün olurken, kişilerin dinsel açıdan canlı tutulmaları da buna bağlıdır. Hatta dinlerin, insan soyunun “tabii”liğe olan eğiliminden dolayı ortaya çıktığı da söylenebilir. Kişi, bir inancı paylaşırken içten gelerek bir kutsala inanır. Bir kutsala tabi oluş da, daha rahat hareket edilmesini sağlar. Çünkü, görevin yerine getirilmiş olması, bir kutsal tarafından himaye edildiği düşüncesini doğurur.⁵⁷

Dinle toplum arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin ortaya çıkması, gelişmesi, niteliği ve sona ermesi gibi konulara da din sosyolojisi açıklık getirecektir. Din sosyolojisinde; dinsel inançlar ve bunlardan doğmuş olan normların doğru veya yanlış olup-olmadığından çok, insanların bu normlara uymaları ve diğer kişilerden ayrılan yönleri ele alınır.⁵⁸

Din sosyolojisi; toplumsal grupların, soyut ve tabiatüstü olan inanca neden ihtiyaç duydukları; dinsel inançların akrabalık, ekonomik durum ve sınıflaşmaya etkisinin ne olduğu ve söz konusu sistemlerden ne derece etkilendikleri; dinsel hareketlerin özellikleri ve bu hareketlerin başlamasına etki eden faktörlerin neler olduğu gibi birtakım konuları incelemektedir.⁵⁹

Weber’e göre din sosyolojisi, “esas itibariyle dinin mahiyeti ile değil, toplumsal davranışın belli bir tarzının etkileri ve şartları ile ilgilenmelidir. Bunun anlaşılması da, dış akışı çok yüksek derecede çeşitlilik gösterdiği için, bireyin öznel yaşantı, tasavvur

---

⁵⁷ M. C. Yıldız, a.g.e, s.7

⁵⁸ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, İstanbul: Savaş Yay., 1990, s.261

⁵⁹ S. Dönmezer, a.g.e, s.264

ve gayelerinden “anlam” olarak elde edilebilir. Dinî olarak motive olmuş davranış, kendine özgü varlığında bu dünyaya yönelmiş bir davranıştır.⁶⁰

Wach, din sosyolojisinin “din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiler, etkiler, dini gruplaşma ve dini birlikler ve bunların bireysel, tipolojik ve karşılaştırmalı olarak araştırması”nı amaçladığını ileri sürer. Mensching ise din sosyolojisinin konusunun “dinin, din dışı (profan) ve dini cemaatlerle ilişkilerinin çeşitli dini cemaatlerin birbirleriyle ilişkilerinin ve bu cemaatlerin yapısının araştırması” olduğunu belirtir.⁶¹

Genel sosyoloji içerisinde din sosyolojisi daha çok, marjinal bir konu gibi görülmesine rağmen, sosyologlardan bazıları dine büyük önem vermişler ve ortaya atmış oldukları tezlerin çoğunu dine dayandırmışlardır. Din sosyologları, genelde toplumdaki problemlerde dinin etkisini ortaya koymak için dinle ilgilenmişlerdir. Özellikle 20. asrın ortalarındaki din sosyolojisi yaklaşımı, din kavramından çok, problemleri çözme amacına yöneliktir. Günümüzde kurumların özerkleşmesine karşılık; dinin de o oranda siyaset, ekonomi, hukuk ve eğitim gibi unsurların dışında kalacağı ifade edilmesine rağmen, dinin hâlen etkileyici bir unsur olarak varlığını devam ettirmiş olduğu dikkat çekmektedir.

1. 2. 2. Din Toplum İlişkileri

Dinler, insanların uyması için birtakım kurallar oluşturmuş ve bunlara uyulması için de birtakım yaptırımlar geliştirmişlerdir. Dine mensup olan kişi; bireysel ve toplumsal hayatta dinin gereklerini yerine getirmek durumundadır. Din, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmaz, tabiatüstü ile insan arasındaki ilişkileri de düzenler.

Bir dinin toplumsal görevi; o dinin doğruluk veya yanlışlığından çok, toplumsal mekanizmasında etkin bir rol oynamasıyla ve o çağda geçerli olan düşüncelere katkıda

---

⁶⁰ Y. Sezen, a.g.e, s.268

⁶¹ Y. Sezen, a.g.e, s.270

bulunmasıyla daha iyi ortaya çıkmaktadır. Hatta, en ilkel dinlerin bile çağdaş uygarlığın oluşmasına katkıda bulunmuş olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.⁶²

Din, çeşitli görevler üstlenirken, toplumların farklılığına paralel olarak, dinlerde de bir farklılaşma olabileceğini belirtmek gerekmez. “İlâhi din” olarak adlandırılan dinlerin emirlerinin temelde aynı olduğu, ancak, toplumların durumuna göre bu emir ve yasakların sınırlarının değişebildiği görülmektedir. Kimi zaman peygamberlere gelen emirler doğrultusunda insanların yapması gereken şeyler sınırlı olurken, bazı peygamberlerin sunduğu dinin emirlerinin ise sayıcı fazla ve detaylı olduğu dikkat çekmektedir.

Batı’da dinle ilgili çalışmalar daha çok üç farklı alanda toplanmaktadır. Bunlardan birincisi; dinlerin toplumsal olarak otaya çıkışlarını içeren çalışmalar (Spencer, Taylor, Marx, Durkheim), ikincisi; din ile din dışı (profan) arasındaki karşılıklı etkilenmelerin konu edindiği çalışmalar (Weber, Wach, Mensching), üçüncüsü ise; kilise gruplarının sosyal ve dinsel yaşamlarını ele alan çalışmalardır (Le Bars).

Dinin gücü, insanları ortak bir yaşam sürdürmeye sevkeder. Ekonomi, hukuk, eğitim vs. gibi birçok faktör dinin etkisiyle biçimlenmiştir. Denilebilir ki; din, toplumsal düzenin belirleyicisi durumundadır.⁶³

Sosyal norm olarak ele alınan din ve ahlâk kurallarının birbiriyle ilişkisi, üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Ahlâk ve din kurallarının çok yakın bir ilişki içinde olduğu ve aralarındaki farkın da, daha çok yaptırım ve otorite düzeyinde gerçekleştiği söylenebilir. Kapsam yönünden ise bir benzerlik söz konusudur. Dinsel kurallar, daha çok tabiatüstü bir yaptırımı esas almaktadır. Dinlerin, toplumsal hayata hitabı ahlâka göre dolaylı olmaktadır. Ahlâk kuralları dinsel kuralların yaşam sürmesi

---

⁶² M. C. Yıldız, a.g.e, s.9

⁶³ Yümni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: M.Ü. İFAV Yay., 1990, s.224

ve yaygınlaşması için rehberlik görevini üstlenirken, ahlâk kurallarının kabul görmesi ise dinsel yaptırımlarla mümkündür.⁶⁴

Din kuralları, yerleşik düzenlerin korunması için bir dayanak noktası oluştururlar. Sosyal değişimlerin çok hızlı bir şekilde seyretmesi de, çoğu zaman dinler sayesinde mümkün olmuştur. Toplumun bütünleşmesi konusunda din çok kapsayıcı bir konumda bulunur. Başka bir unsurun onun kadar bütünleşmede etkili olduğunu söylemek güçtür.⁶⁵

Dinin toplumdaki yeri konusu ele alındığında, öncelikli olarak ilkel kabilelerin örnek olarak verildiği görülmektedir ki, bu örneğin günümüz için ne derece geçerli olduğu da tartışma konusudur. Etkisinin derecesi bir tarafa bırakılacak olursa, dinin hemen bütün dönemlerde bir “sosyal kontrol aracı” rolünde toplum bütünleşmesine katkıda bulunmuş olduğu söylenebilir. Merton, bu görüşü desteklerken, Young; dinlerin sosyal çatışmaya da yol açabileceğini belirtir. Weber, ise dinin; “toplumsal yapı unsurları”nın değişmesinde etkili olduğunu belirtir. Esas olarak din; sosyal kontrol aracı olma işlevini her zaman devam ettirmiştir. Toplumdaki hareketlerin meşru veya yasak olmasını belirleyen faktörün din kuralları olduğu da bilinen gerçeklerdendir. Öte yandan Mensching, kabilelerin kaynaşıp millet haline gelmesinde ve milletlerin devlet oluşturmalarında en önemli faktörlerden birinin din olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Marks ve Engels’in dini toplumun (gelişimi) önündeki bir engel olarak görmelerinde, alt sınıfların “afyon”u ve üst sınıfların da “mistifikasyon”u ve yanlış bilinçlenmeleri olarak algılamalarında görebildiğimiz kadar, Durkheim’in toplumu bizatihi dini olarak telakki etmesinde , Weber’in toplumun bizzat içinde bir din tasavvur etmesinde ve Troeltsch’in sosyal ahlâkı oluşturmada dinin rolünü yüceltmesinde de rahatlıkla görebiliriz.⁶⁷

---

⁶⁴ S. Dönmezer, a.g.e, s.266

⁶⁵ S. Dönmezer, a.g.e, s.262

⁶⁶ M. C. Yıldız, a.g.e, s.10

⁶⁷ Ali Coşkun, *Din Toplum ve Kültür*, İstanbul: İz Yay., 2005, s.16

Bütün dini gelenekler, müntesiplerine henüz toplumlarının ulaşamadığı hedefleri ilham etme mekanizmalarına sahiptir.⁶⁸

Toplumların ortaya çıkışlarını tamamen dinsel faktörlere bağlayan birtakım sosyal bilimciler vardır. Goulanges; devlet, sanat, hukuk gibi birçok unsurun din tarafından oluşturulmuş olduğunu belirtir. Ellwood ise, insanların bütün davranışlarını ve sosyal hareketliliği sağlayan temel etmenin din olduğu kanısındadır. Le Bon, insanın akılla kendisini kontrol etmesinin zor olduğunu ve burada devreye dinin girmiş olduğunu belirtir. Kidd ise, dinin toplumda huzuru ve insanların barış içinde yaşamasını sağlayan tek unsur olduğunu belirtir. Yine Weber'in, kapitalizmin doğuşuyla ilgili olarak ortaya atmış olduğu teori de burada zikredilebilir.⁶⁹

Din, yoğun olarak bireysel ve kişisel, kaçınılmaz olarak toplumsal bir gerçektir. Tarih, sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi sürdürebilen toplumların başarılarından, bir arada yaşamayı başaramayarak sosyal çözülmeye maruz kalan toplumların ise tarih sahnesinden silinerek yok oluşlarından bahseden örneklerle doludur.

1. 2. 3. Dinin Bireysel ve Toplumsal Fonksiyonları

Berger, dinin toplumsal işlevlerini üç başlık altında toplamaktadır. Bunların en önemlisi “sembolik bütünleştirme” işlevidir ve bu işlev diğer birçok işlevi de kapsayacak içeriktedir. Dinin işlevlerinden bir diğeri de “toplumsal kontrol”u sağlamasıdır. Bu kontrol , iç ve dış olmak üzere iki biçimde ele alınabilir. Dış kontrol, Weber'in “meşrulaştırma” olarak ele aldığı işlevi icra eder. Birçok toplumda din, herhangi bir gücün kullanılmasını haklı göstermesi yanında onun açıklanmasını ve “rasyonalize” edilmesini sağlamaktadır. Toplumun genel ahlâkıyla ilgili birçok kurumun (evlilik, çalışma yaşamı v.b.), dinin meşrulaştırması sonucu işlevselliğini koruduğu söylenebilir. Berger, modern Batı toplumlarında geniş çapta bir sekülerleşme olmasına rağmen, birçok kurumun halen dinin meşrulaştırıcı özelliğinden faydalandıklarını belirtmektedir. İç kontrol ise, dinsel yaptırımların kişinin bilincinde

⁶⁸ Walter H. Capps, *Toplum ve Din*, Çev: Ali Coşkun, a.g.e, s.23

⁶⁹ Y. Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yay., 2004, s.77

“içselleşme”si sonucu oluşur. Kuralların, kişinin vicdanında köklü bir yer edinmiş olması, dışarıdan gelen yaptırımlardan daha az etkilenmesi anlamına gelmektedir. Dinin, sosyal yaşamda kabul görmeyen birtakım davranışları önlemesi, en belirgin özelliğinden birisi olmaktadır. Berger, dinin üçüncü bir fonksiyonunun da “toplumsal yapılandırma” olduğunu belirtir.⁷⁰

Tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarında daima kendisiyle karşılaşılan evrensel bir olgu olan din, insanı hem içten hem dıştan kuşatan, onun düşünce ve davranışlarında kendini gösteren bir disiplindir. Kişi tarih boyunca kendisinin insan üstü bağları bulunduğunu, ihtiyaçları için onu aşan bir yüce kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür.

Dinin başlıca fonksiyonu “aşkın varlık” hususunda insanın bulunduğu yeri tanımlamaktır. Bundan birtakım zihniyet, tutum ve davranış şekilleri ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle bu zihniyet, tutum ve davranış şekilleri bir dinin üyelerinde yahut da bir sosyal grup ve kurumlar içinde tasvir edilir ve üyelere emredilir. Böylece bir din ona inanan kişi ve inananlar için bir hayat nizamı olur.⁷¹

Dinin belkide gerek bundan önceki başlık altında ve gerekse yukarıda ifade edilen fonksiyonlarından başka en önemli fonksiyonu hayata anlam vermektir. Bu temel fonksiyonuyla birlikte, dünyevi davranış kurallarının istikrara kavuşması ve merkezi değerlere umumi kabulün kuvvetlendirilmesi dinin icra ettiği önemli bir fonksiyondur. Dinî kurumlar ahlâkî değer ve prensipler için temel teşkil ederler ve bu sayede sosyal politığın teşvikini veya frenlenmesi görevini yerine getirir. Dini törenler ve kurallar vasıtasıyla bir değerler sistemi, grup birliği ve dayanışması oluşur. Bu dini merasim ve kurallar vasıtasıyla, insan, gerilimler ve tehlikelerden arındırılır.⁷²

Devletin dinden ayrılmadığı dönemlerde, yönetim fonksiyonları çoğu zaman dini kurumların temsilcileri vasıtasıyla din adına kontrol edilmiş veya icra edilmiştir.

---

⁷⁰ M. Emin Köktaş, *Siyasal Davranış ve Dindarlık*, İstanbul: Vadi Yay., 1997, s.13-15

⁷¹ Z. Arslantürk-T. Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: İFAV Yay., 1999, s.284

⁷² Z. Arslantürk-T. Amman, a.g.e, s.284

Diğer taraftan devlet yöneticisinin dini kurumların yöneticisi olmasına da rastlanır. Böylece otorite dini kurumlar vasıtasıyla kuvvetlendirilmiş oluyordu. Meselâ Ortaçağda Avrupa'daki durum böyle olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde Şeyh Edebali'nin Osman Gazi yanındaki durumu ve halifeliğin Yavuz Sultan Selim Han'dan itibaren icra ettiği rol de dinin yönetimdeki fonksiyonunu ifade eden örneklerdir. Politik güçler böylece din vasıtasıyla adeta “aşkın-karizmatik” bir meşruiyet elde ediyorlardı.⁷³

İnsan içtimaî varlık olmakla birlikte onun bir de iç dünyası vardır. Yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, musibetler ve felâketler karşısında ona ümit, teselli ve güven sağlayan en son sığınak din olmuştur. Ayrıca dinî meşguliyetlerin insanı lüzumsuz ve zararlı endişelerden, kuruntulardan uzaklaştırdığı, böylece ruhî bunalımlardan koruduğu, gerçek dindarlarda Allah'a itaatin ana babaya, büyüklere, devlete ve millete saygı ve bağlılığı, küçüklere sevgi, canlılara ilgi ve sempati gibi ahlâkî duyguları geliştirdiği, görev bilincini güçlendirdiği tespit edilmiştir.⁷⁴

Bundan önceki bölümlerde görüldüğü üzere din, gerek fert ve gerekse cemiyet olarak insanın sosyal hayatı üzerinde kuvvetli bir tesir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi, onun insan ruhunun en karanlık noktalarına kadar nüfuz ederek ona bir hayat anlayışı, neşesi ve mukavemet gücü vermesi ve sosyal müesseseleri meydana getiren birimleri kaynaştırma özelliğine sahip olmasıdır. Nitekim, tarihin hemen her döneminde, hemen bütün yerleşim merkezlerinde bir mabedin mutlaka yapılmış olması ve orada yerleşen insanların sosyal hayatının bu mabed etrafında toplanması, dinin fert ve toplum hayatındaki fonksiyonunun tabii bir neticesidir.

Bilindiği üzere din, dağınıklığa, düzensizliğe, acz ve ümitsizliğe karşıdır. İnsana geçmişini değerlendirip geleceğe ümitle bakmayı; hayatın güçlüklerini tahammülle karşılayıp güçlükleri yenmeyi; feragat, fedakârlık, sabır, çalışma gibi duyguları

---

⁷³ Z. Arslantürk–T. Amman, a.g.e, s.285

⁷⁴ Günay Tümer, “Din”, İstanbul: DİA, T.D.V Yay., 1994, C.9, s.317

benimsemeyi, pratik bir fonksiyon icra ederek sağlayan din, bu özelliğiyle cemiyette birlik şuurunun doğmasına vesile olur.⁷⁵

Bilindiği gibi dinler, ister insanın psikolojik yapısında, isterse toplum hayatının çeşitli alanlarında gördükleri fonksiyonları itibariyle ele alınmış olsunlar, aralarında dikkat çekici bir benzerliğin olduğu görülür. Bütün dinlerde olmasa bile İslâmiyet başta olmak üzere tek tanrılı evrensel dünya dinlerinde aşkın (transcendant) bir varlığa inanmak, dinlerin ortak ve en önemli özelliklerinden biridir. Bu inanç, yani Allah inancı, insanlara genellikle evrene, diğer insanlara, hatta bütün varlıklara ve hayata bütüncü bir bakış açısı kazandırır. Ancak aşkın varlığın (Allah, Tanrı, God, Dieu, İlâh vb...) insan ve toplum hayatındaki yeri, özellikleri ve insanlarla olan ilişkileri gibi konularda dinler arasında önemli farklılıklar da vardır. Meselâ İslâmiyet'teki Allah inancı ile, Hıristiyanlık'taki Tanrı inancı arasında benzerlikten ziyade farklılıklar dikkat çekmektedir.

Nitekim İslâmi bilgilerin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “Ey Ehl-i Kitap! Dininizde aşırı gitmeyen ve Allah hakkında gerçekleri olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın rasûludur ve kelimesidir ki, onu Meryem'e bırakmıştır ve O'ndan bir ruhtur. Allah'a ve rasullerine inanın da, artık “Allah üçtür” demeyin. Çünkü, Allah yalnız bir tek Tanrıdır. O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Vekil olarak Allah yeter.”⁷⁶

Dinlerin özellikle de evresel dünya dinlerinin fert ve toplum hayatı üzerinde sosyal fonksiyon icra eden bir başka ortak özelliği de Ahiret inancı, Kıyamet fikri ve Hesap verme şuurudur. Bilindiği gibi Ahiret inancı, insana ruhun ebedi, yani ölümsüz olduğu fikrini verir. Ruhun ebedi olduğuna, yani bedenle birlikte ölmediğine, bir gün cesetlerin de dirileceğine inanma ve ahiret hayatının varlığını kabul etme, kötülüklerden caydırıcı bir fonksiyon icra eder.⁷⁷ Bu sebeple , ahiret inancına sahip olan fertlerden

---

⁷⁵ Y. Sezen, a.g.e, s.169

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, Ayet 171

⁷⁷ K. Kaya a.g.e, s.35

meydana gelen toplumlarda sosyal bütünleşmenin ve dolayısıyla birlik şuurunun daha kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

Dinlerin, özellikle de semavi dinlerin bir başka ortak özelliği ise, iman, ibadet ve ahlâki prensiplere sahip olmasıdır. Nitekim İslâmiyet, bu üç esasa dayanmıştır. İman, ibadet ve ahlâk arasında sıkı bir ilişki vardır. İman, ibadetin kaynağı ve sebebidir. İbadet ise, imanın desteği ve gıdası sayılır. İbadetlerin hedefi ise, insana iyi ahlâk kazandırmaktır. İnsanın yaptığı ibadetler, duâlar, iyilikler insanın psikolojik yapısı üzerinde köklü tesirler bıraktığı gibi, sosyal bütünleşmenin sağlanmasında da büyük rol oynamaktadır. Meselâ günde beş vakit disiplin içinde kılınan namazlar, yılda bir ay Allah rızası için tutulan oruçlar, fakirin hakkını korumak ve sosyal güvenliği sağlamak için verilen zekâtlar, fitralar, sadakalar, kesilen kurbanlar, yapılan hac ziyaretleri, doğan çocuğa ad koyma, erkek çocukları evlendirme törenleri, belirli gün ve gecelerde yapılan müşterek duâlar ve yapılan ibadetler, ölüm ve ölüm sonrası yapılan faaliyetlerin hemen hepsi insanın dışı açılmasıyla gerçekleşen ve toplumla bütünleşmesini sağlayan müşterek dinî faaliyetlerdir.⁷⁸

Sabri Ülgener'e göre, herhangi bir çağın ve çevrenin iktisadî zihniyetinin şekillenmesinde, "bir dünya görüşü olarak zihinlere saplanıp yerleşmesinde en etkin rolü manevi-dinî faktörün oynadığına şüphe yoktur."⁷⁹

İktisadî kalkınma üzerinde dinin rolü, zamanla ortaya çıkan yanlış tutumlar müstesna, daima olumlu olmuştur. İktisadî hayatın temel unsuru olan insanın yetiştirilmesinde, bir ibadet şuru ile çalıştırılmasında, lüks, israf ve gösteriş tüketimi gibi olumsuz tutum ve davranışların terk edilmesinde dinin büyük bir rol oynadığı inkâr edilemez. Nitekim, Japonya'da verimliliği artırmak maksadıyla bir Japon bankasında personele "maneviyat eğitimi" yaptırılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir.⁸⁰

---

⁷⁸ Y. Sezen, a.g.e, s.170

⁷⁹ K. Kaya, a.g.e, s.36, Sabri F. Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: DER Yay., 1981, s.12

⁸⁰ K. Kaya a.g.e, s.36

İnsanlık aleminin manevi ve zihni gelişmesinde dinin ne kadar geniş bir paya sahip olduğu medeniyet tarihi incelendiğinde hemen göze çarpmaktadır. İlâhi vahyin peygamberler tarafından telkin ve tebliğ edilmesiyle insanlar birtakım tutku ve alışkanlıklarından kurtularak daha asil ve daha ulvî fikirlere yükselebilmişlerdir. İnsanoğlunun en yüksek hayat seviyesine çıkması için aksiyonu esas almayan hiçbir dinî doktrin yoktur.⁸¹

Dini kurumlar etki alanı bakımından çoğu zaman, boş zaman, seyahat ve istirahati değerlendirme fonksiyonuna da sahiptirler. Doğum günleri ve anma törenleri, mistik ve tasavvufi toplantılar, dini ve mukaddes yerlerin ziyaret edilmesi, dini Pazar ve panayırılar bir taraftan dinî diğer taraftan dinin etkisindeki sosyal faaliyetlerdir.

Estetik ve sanat alanında da dini kurumlar etkilidirler. Özellikle “aşkın varlığı” sembolize etmek ve açıklamada sanat ve estetikten yararlanılmıştır. Dini mabetler ve bu mabetlerin süslenmesi, dini müzik ve resim sanatları bu tür örnekler arasında sayılabilir.

Sonuç olarak dinin, genel olarak, sosyal müesseseleri meydana getiren sosyal birimleri kaynaştırma; toplum fertlerini birleştirerek sosyal bütünleşmenin en mükemmel şekli olan mana etrafında bütünleşme; topluca ifa edilen ayinler, beraberce yapılan ibadetler, kutlanan bayramlar; zekât sadaka, kurban vb... gibi zenginlerden fakirlere yapılan transferlerle sınıf çatışmasını önleme; müntesiplerine bir zihniyet, bir dünya görüşü verdikleri için iktisadi kalkınmaya olumlu katkıda bulunma; düzenleyici bir takım normlara sahip oldukları için topluma çeki-düzen vererek sosyal yapıyı kurma ve koruma gibi daha birçok sahada sosyal hayat üzerinde olumlu fonksiyonlar icra ettiğini söyleyebiliriz.

Örnek ve model kişiliği ile din görevlisi yukarıda bahsedilen fonksiyonları yerine getirmekte topluma yardımcı olur.

---

⁸¹ G. Tümer, a.g.m, s.317

II. BÖLÜM

İMAMLIĞIN TARİHİ VE SOSYOLOJİSİ

1. CAMİ VE İMAM

İslam dini insanların dünya ve âhîret saadetine ulaşmalarını sağlamak üzere inanan kişilere hayatın her alanına ilişkin kılavuzluk yapar. Bu yüzden Müslümanlığı seçip Yüce yaratıcıya teslim olan herkes için dinin ortaya koyduğu ilkeler ilahi rıza ve mutlak kurtuluşa ulaşmayı temin etmesi cihetiyle son derece önemlidir.

Müslümanlar İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren dinin emirlerini doğru öğrenmek, yaşamak ve yaşatmak için ciddi gayretler sarfetmişlerdir. Bu amaçla başta camiler olmak üzere pek çok müesseseler inşa edilmiştir. İlk zamanlarda Hz. Peygamber (s.a.s)' in rehberliğinde gerçekleşen bu faaliyetler daha sonraki zamanlarda da günün şartlarına göre şekillenerek, ihmal edilmeden yürütülmüştür. “Günümüz dünyasında, üniversite, ticaret ve kültür merkezleri , sinema ve tiyatro salonları gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerin icra edildiği çağdaş kurum ve kuruluşların yer almadığı kent ve şehirlere rastlamak mümkündür. Ama şöyle yada böyle dünyanın hemen her yerinde insanların ibadetlerini yaptığı bir mabet veya tapınağın bulunmadığı yerleşim merkezinden söz etmek mümkün değil gibidir.”⁸²

Hayatın her alanında kalıcı izler bırakan din, din hizmetlerinde bireysel gayretler yanında kurumsal oluşumları da gerekli kılar. Çünkü dinin muhatabı sosyal bir varlık olan insandır.⁸³

Din bireysel sorumluluk yanında kişiye sosyal sorumluluklar da yükleyen , hayatın bizatihi içinde olan, kültürümüze, gelenek ve göreneklerimize damgasını vuran bir olgudur.

Bu bölümde geçmişten bu yana özverili çalışmaları , kalıcı hizmetleri ve üstün gayretiyle yüreğini topluma din hizmeti vermeye adanmış ve “Hedeme-i hayrat” olan din gönüllüleri tarafından yürütülen din hizmetleri , kısaca “İmam” ların dini mesleki durumlarını, tarihten günümüze sosyo- kültürel durumunu ve günümüz imamların

⁸² Yaşar Yiğit, “Din-Ahlâk Ayrışmazlığı”, Diyanet Aylık Dergisi, 2004, S.167, s.6

⁸³ Yüksel Salman, “Gündem Yazısı”, Diyanet Aylık Dergisi, 2007, S.202, s.6

vizyonu, misyonu ve imajı üzerinde duracağız. Tabii ki “ imam” dediğimizde akla ilk gelen “cami” lerimizin kavramsal yapısı üzerinde duracağız.

1.1. Cami ve Mescid Kavramları

Cami ve mescid kavramları, Arapça cem’ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındaki cami kelimesi , başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü’l – cami (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir.⁸⁴

Kaynaklar Hicri IV.(X.) yüzyılın başlarında “cami” kelimesinin tek başına kullanılmaya başlandığını göstermektedir.Daha sonra içinde Cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescidler cami, minberi bulunmayan yani Cuma namazı kılınmayan küçük mabedler ise sadece mescid olarak anılır olmuştur.⁸⁵ Ancak Mescid-i Haram, Mescid –i Nebevi, Mescid-i Aksa ve genellikle mezhep imamlarıyla ileri gelenlerinin kabirlerinin bulunduğu camilere de mescid denilmektedir.⁸⁶

Mescid, Arapça’da “eğilmek, tevazu ile alını yere koymak” manasına gelen sucûd kökünden “secde edilen yer” anlamında bir mekan ismidir. Secde namazın rükunları içinde en önemlisi, Kur’an’a göre insanın daha ilk yaradılışında, şahit olduğu bir hürmet ifadesidir.⁸⁷ Hz. Peygamberin bildirdiğine göre kulun Allah’a en yakın olduğu an secde anıdır.⁸⁸

Kur’an’da “içinde Allah’a ibadet edilen yer” şeklindeki genel anlamıyla mescid Ehl-i Kitab’ın mabedleriyle beraber zikredilmektedir. “Allah insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmeseydi her halde manastırlar, kiliseler,havrular ve mescidler yıkılıp

⁸⁴ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, “Cami”, *DİA*, İstanbul: T.D.V. Yay., 1994, C.7, s.46

⁸⁵ Hüseyin Yılmaz, *Camileri Eğitim Fonksiyonları*, İstanbul: DEM Yay., 2005, s.18

⁸⁶ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m., s.46

⁸⁷ K. Kerim, Bakara Sûresi, Ayet 34

⁸⁸ İbn-Mace, “Salat”, *Sünen-i İbn-i Mace*, İstanbul: Şamil Yay., 1987, C.4, s.176

giderdi ki, buralarda Allah'ın adı çok anılır.”⁸⁹ İbn Haldun da kelimeyi, hangi dine ait olursa olsun, genel olarak ibadet yerleri için kullanmıştır.⁹⁰ Her halde bundan dolayı aşıptan bazıları Ehl-i Kitab'ın mabedlerinde namaz kılmakta bir mahzur görmemişlerdir. Çekindikleri nokta ise buralarda bulunan resim ve heykellerdi.⁹¹

Mescid kelimesi Kur'an'da tekil ve çoğul olarak, ayrıca sıfat tamlaması şeklinde bir çok yerde geçer.

Osmanlılar döneminde padişahlar tarafından inşa ettirilen büyük camilere “selatin camileri”, vezirler ve diğer devlet ricali tarafından yaptırılan orta büyüklükteki camilere banisinin adına izafeten sadece cami, küçük olanlara da mescid denilmiştir.⁹² “Namaz kılınan yer” demek olan musalla Hz. Peygamber döneminde bayram ve cenaze namazı kılınan yerler için kullanılmıştır.Yol boylarındaki üstü açık mescidlere ise Farsça'da namazgah denilmiştir.

1.2. İlk Camiler, Günümüz Camileri ve Cami İdaresi

Kur'an'nın bildirdiğine göre “insanlar için inşa edilen ilk beyt (mabed)” Kabe'dir.⁹³ Rivayete göre onun da ilk banisi Hz. Adem'dir. Ebu Zerr'in sorduğu sorular üzerine Hz. Peygamber yer yüzünde ki ilk mescidin Mescid-i Haram, ikincisinin ise Mescid-i Aksa olduğunu açıklamıştır. Aynı hadiste aralarının zaman olarak kırk yıl olduğunun belirtilmesi , Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman'ın eski mabedin temelleri üzerine bunları yeniledikleri anlaşılmaktadır. Bu mescidlere “beyt” denilmiş, Kabe için “el-Beyt”⁹⁴, “Beytülharam”⁹⁵, “Beytülatik”⁹⁶ ifadeleri kullanılmıştır.⁹⁷

---

⁸⁹ K. Kerim, Hac Sûresi, Ayet 40

⁹⁰ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.47

⁹¹ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.47

⁹² H. Yılmaz, a.g.e, s.19

⁹³ K. Kerim, Al-i İmran Sûresi, Ayet 96

⁹⁴ K. Kerim, Bakara Sûresi, Ayet 125, 127, 158

⁹⁵ K. Kerim, Maide Sûresi, Ayet 2, 97

⁹⁶ K. Kerim, Hac Sûresi, Ayet 29, 33

⁹⁷ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.47

İslam'ın ortaya çıkışından sonra , hicretten önce Hz. Peygamber İslamiyet'i tebliğe başladığı zaman Mekke müşriklerinin büyük bir tepki gösterdiği bilinmektedir.

Kendisine yapılan baskı ve hakaretlere rağmen zaman zaman Mescid-i Haram'da Hacerülesved ile Rüknyemani arasında namaz kıları. İlk Müslümanlar Darülerkam'ı bir mescid haline getirmişlerdi.⁹⁸

Hz. Ebubekir'in Mekke'deki evinin bahçesinde kendisi için yaptığı küçük mescid , özel olmakla beraber bir Müslüman tarafından inşa edilen ilk mesciddir. Yanık sesiyle Kur'an okuyan Hz. Ebu Bekir , müşrik çocuk ve kadınlarının İslam'a sempati duymasına vesile oluyor, bu da müşriklerin tepkisini çekiyordu. Hz. Ömer İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Müslümanlar Mescid-i Haram'da açıkça namaz kılmaya başladılar. Hz. Peygamber hicret sırasında Medine'ye iki mil kadar uzaklıkta olan Kubâ'da Beni Amr b.Avf yurdunda Külsüm b. Hıdm'ın evinde bir müddet misafir oldu ve bir mescid inşa ettirdi.⁹⁹

Hz. Peygamber Kuba'dan Medine'ye doğru giderken yanlarından geçtiği kişiler kendisini davet ettiler. Ancak Rasûl-i Ekrem devesinin serbest bırakılmasını istedi ve mescidin yapılacağı yerin tespitini kastederek onun görevli olduğunu söyledi. Deve Mâlik b. Neccâr'ların evlerinin önünde bir yerde konakladı, bunun üzerine Hz. Peygamber burasını Sehl ve Süheyl adlarındaki iki yetimden satın alarak Mescid-i Nebevî'yi yaptırdı.¹⁰⁰

Hz. Peygamber mahallelerde ve kabilelerin içinde Müslümanların sayısı artınca buralarda mescidlerin inşa edilmesini emretti. Kısa bir müddet sonra Medine ve çevresinde bir çok mescidin yapıldığı kaydedilmektedir. Buralarda vakit namazları kılınmakla beraber Cuma namazı sadece Mescid-i Nebevî'de kılınılmaktaydı.¹⁰¹

---

⁹⁸ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.48

⁹⁹ M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul: Şamil Yay., 1987, C. 6, s.172

¹⁰⁰ M. A. Köksal, a.g.e, s.175

¹⁰¹ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.48

Mescid-i Nebevî’ den sonra içerisinde ilk Cuma namazı kılınan mescid, Benî Abdülkays yurdundaki Cüvâsâ Mescidi’dir. İslamiyeti kabul eden kabilelerin bir kısmı eski mabedlerinin yerine cami yapmıştı. Taif’te Akıf kabilesi , camilerini daha önce Lât’ın bulunduğu yere inşa etmişti.¹⁰²

İslamiyet Hulefâ-yi Râşidin döneminde doğudan batıya, kuzeyden güneye çok geniş bir alana yayıldı. “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan , namazı dosdoğru kılan , zekatı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder”¹⁰³ mealindeki âyetle Hz. Peygamber’in “Kim Allah rızâsı için bir mescid yaptırırsa Allah da bunun karşılığında ona cennette bir köşk ihsan eder”¹⁰⁴ hadisinden ilham alan Hulefâ-yi Râşidin, ilk merhalede Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî’de bazı yenileme ve genişletme çalışmaları yaptılar. Kudüs’ü fetheden Hz. Ömer, Mescid-i Aksa’nın bir çöplük haline getirilmiş olan yerini tespit ettirerek burada büyük bir mescid yaptırmıştır. Hz. Osman Mescid-i Nebevî ‘yi daha da genişletip kaliteli inşaat malzemesi kullanmak suretiyle yeniden inşa ettirmiştir.¹⁰⁵

Müslümanların ellerine geçen yerlerde fethediliş şekline göre eski mâbetler kısmen veya tamamen camiye çevrilmiştir. Genelde uygulama, barış yolu ile fethedilmiş ise eski mâbetlerin bir kısmı mescide dönüştürülmüş yada, mescit için bir arazi tahsisi sağlanmış ise eski mâbetlere hiç dokunulmamıştır.

İslâm toprakları genişleyince yeni yerlerin fethedilmesi ve fethedilen yerlerin muhafazası için özellikle askeri amaçlı yeni yerleşim merkezleri, ordugâh şehirleri kurulmuştur. Hz. Ömer yeni yerleşim merkezlerinde bir merkez camiinin bulunmasını ve kabileler için ayrı mescidler inşa edilmesini istemiştir. Vakit namazlarının kabile veya mahalle mescitlerinde kılınabileceğini belirtmiş, cuma günü ise herkesin büyük camide toplanmasını emretmiştir.¹⁰⁶

¹⁰² İbn Mace, “Mesâcid”, a.g.e, C.5, s.122

¹⁰³ K. Kerim, Tevbe Suresi, Ayet 18

¹⁰⁴ Buhari, Salât 65, Müslim, Mesacid 24, 25

¹⁰⁵ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.48

¹⁰⁶ Cahit Baltacı, *İslam Medeniyetinde Camii*, İstanbul: İFAV Yay., 2005, s.228

Emeviler ve Abbâsiler zamanında mescidler sayıca arttı ve mimari açıdan büyük gelişme gösterdi. Bu dönemde binlerce camii ve mescid inşa edilmiştir. Eskiden basit inşa malzemesiyle yapılmış olanlar kaliteli malzemelerle yenilendi.¹⁰⁷

İmara büyük önem veren halifelerden biride Emevi halifesi I.Velid idi. Dünyanın sayılı mimari eserlerinden biri olan Şam (Dımaşk) Emeviyye Camii halen ayaktaadır.¹⁰⁸ Sonraki asırlarda devlet adamları güçlerinin simgesi olarak muhteşem camiiler inşa ettirdikleri gibi bazı kişiler de camii yaptırmaya özel bir gayret göstermişlerdir. Böylece şehirlerdeki camii sayısı hızla artmıştır.

Osmanlılar döneminde de başta Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere gelişen mimari üsluplarıyla birçok camii ve mescid yapılmıştır. 1865’de yayımlanan Hadikatü’l Cevâmi’e göre XIX. Yüzyılın ortalarında İstanbul da 900’e yakın camii ve mescid bulunduğu kaydedilmiştir. Osmanlı döneminde camiiler bânilerinin kurduğu vakıfların mütevellileri tarafından yönetiliyordu. Bu vakıfların hukuki statüsü vakfiyelerle belirlenmekteydi. Vakıf sahibinin vakfiyede tespit ettiği imam, müezzin, hatip, kayyım, cüzhan, devirhan, sûrehan, dersiâm gibi camii görevlilerinin ücretleri mütevellilerce ödenirdi. Artan gelirler de (zevâid-i evkâf) caminin bakım, onarım vb. ihtiyaçları için kullanılırdı.¹⁰⁹

II.Mahmut döneminde Evkâf-ı Hûmâyun Nezâreti kurularak (1826) İmparatorluk içindeki bütün vakıfların gelirleri bu nezâretin denetimine verilmiştir.¹¹⁰ Camilerin yönetimi 1920’de, T.B.M.M. Hükümeti kararıyla kurulan Şer’ iyye ve Evkaf vekâleti’ne devredilmiştir. Daha sonra 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla bu vekalet ilga edilerek yerine başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir.¹¹¹Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki bütün cami, mescid, tekke ve zâviyelerin yönetimiyle imam, hatip, vaiz, müezzin, kayyım ve diğer görevlilerin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisliği görevli kılınmıştır.

---

¹⁰⁷ C. Baltacı, a.g.e, s.231

¹⁰⁸ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.49

¹⁰⁹ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.49

¹¹⁰ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.49

¹¹¹ İzzet Er, “Hademe-i Hayrattan Din Görevliliğine”, D.A.D, Ekim 2007, S.202, s.5

25 Aralık 1932’de yürürlüğe giren “ Cami ve Mescidlerin Tasnifi Hakkındaki Nizamnâme” hükümleri gereğince il ve ilçelerde vakıflar müdür ve memurların, bunların bulunmadığı yerlerde vâli ve kaymakamların uygun gördüğü bir kişinin başkanlığı altında yapılan subjektif değerlendirmeler sonucunda, 15 Kasım 1935 tarih ve 2845 sayılı kanunla ihtiyaç dışı görülen bir çok cami başka maksatlarla kullanılmak üzere kapatılmış, kapanan camilerin çoğu ordu tarafından depo olarak kullanılmış, bazıları Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve özel kişilere satılmıştır. Açık kalan camilere de çok sınırlı bir şekilde görevli tayini yapılmıştır.¹¹²

25 Aralık 1932 tarihli nizamnâme ile camilerdeki cüzhanlık, devirhanlık, sûrehanlık gibi hizmetler imam, hatip ve müezzinlik görevleriyle birleştirilmiş ve bu görevlerin yürütülmesi işinin Vakıflar Umum Müdürlüğü’nün yetkisi alanı içinde olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde ilgisizlik ve bakımsızlıktan bir çok cami harap olmuştur.¹¹³

Camilerin yönetimi, 29 Nisan 1950’de yürürlüğe giren 5634 sayılı kanunla, Diyanet İşleri Reisliği’ni yeniden teşkilatlandırarak daha önce Vakıflar Umum Müdürlüğü’ne intikal etmiş olan cami görevlileri kadrolarıyla birlikte yeniden bu kuruma bağlanmıştır.¹¹⁴

Türkiye’de bu gün cami yapma, mevcutları tamir ve yaşatma şahıslar, dernekler ve özel vakıflar eliyle yapılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, mülkiyetindeki camilerin bakım ve onarımından sorumludur. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yurt içinde ve yurt dışında yürüttüğü hizmetlere yardımcı olmak amacıyla 1975 yılında kurulan Türkiye Diyanet Vakfı, 735 şubesiyle¹¹⁵ diğer hizmetlerinin yanı sıra cami yapım, bakım ve onarımı konusunda önemli hizmetlerde bulunmaktadır. Cumhuriyet devrinde yapılan en büyük cami olan Ankara Kocatepe Camii’nin inşası da büyük ölçüde bu vakfın desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

---

¹¹² A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.54

¹¹³ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.54

¹¹⁴ İ. Er, a.g.mk, s.6

¹¹⁵ www. türkiyediyanetvakfi.gov.tr, Mart 2008

Mart 2008 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde 12.008'i kadrosuz, 67.624'ü kadrolu olmak üzere toplam 79.632 Cami vardır.¹¹⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1986 yılında Ekim ayının ilk haftasını camiler haftası ilân etmiştir. Camiler haftasında, camilerin ve cemaatin önemi, yazı, vaaz, konferans ve hutbelerde anlatılmaktadır. Ayrıca yine bu hafta içerisinde camiler ve çevresi gözden geçirilmekte, yıllık bakım onarım ve temizliği yapılmaktadır.

1. 3. Camilerin Fonksiyonları

Günümüz Müslümanlarının genellikle ibadet edip yaygın din eğitimi hizmeti almakla yetindikleri camilerde tarih içerisinde gerçekleştirilen fonksiyonlara kısaca değinmekte yarar vardır. İslam'ın on dört asrı aşan tarihinde cami ve mescidler sadece topluca ibadet ve dini gelenekleri yaşatma mekânı olmamış, aynı zamanda ortak bir dindarlık bilincinin oluşumuna, sosyal bütünleşmeye ve kaynaşmaya öncülük etmiş, musikinin hat ve mimariye kadar sanat ve estetiğimizin en güzel örnekleri sergilenmiş, coğrafyanın vatana dönüşmesinde mühür, nesiller arasında kalbi bağların ve milli hafızanın oluşmasında köprü görevi de ifa etmiştir.

Sevgili Peygamber'imizin Medine'ye hicreti esnasında mescit yapımına öncelik vermesi, mescidin ve daha sonraki şekliyle caminin, İslam toplumunda yükleneceği önemli fonksiyonların habercisi gibidir. Nitekim o günden günümüze kadar binlerce isimli ve isimsiz hayır sahibi, İslam coğrafyasının alâmet-i farikası binlerce cami ve mescidi inşa etmiş, bunlarda gönüllerin yakınlaştığı, İslam kardeşliğinin olgunlaştığı, dinin doğru bilgisinin öğrenildiği, sevgi ve saygının, birlik ve beraberliğin pekiştirildiği mekânlar olmuştur.

---

¹¹⁶ www.diyamet.gov.tr, Mart 2008

1.3.1. İbadethane Olarak Cami

Mâbed olarak cami veya mescid başlangıçta idare, eğitim ve öğretim merkezi gibi değişik amaçlar içinde kullanılmışsa da onun asıl fonksiyonu bir mâbed oluşudur.¹¹⁷ Ayetlerde geçen, “Allah’ın adı anılan, sabah akşam tesbih edilip namaz kılınan evler”¹¹⁸. “ İlk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid, içinde namaz kılmana daha uygundur” vb. ifadeler buna delalet eder. Hz. Peygamber, bir kişinin mescide girip kayıp devesini sormasını hoş görmeyerek mescitlerin ibadet yeri olduğunu ima etmiş ve yapılış maksatlarına uygun olarak kullanılmalarmını istemiştir.¹¹⁹

İslamiyet’te bütün yeryüzü mescid kabul edilmekle beraber namazlarını cemaatle camide kılınması gerek sevap bakımından, gerekse sosyal yönden büyük önem taşır.

Hz. Peygamber’in bir hadisine göre, adının anıldığı ve kendisine kulluk görevinin yerine getirildiği yerler olarak mescidler Allah’a en sevimli mekânlardır.¹²⁰ Allah Teâlâ mescitleri nurunun aydınlattığı yerler olarak zikreder.¹²¹

Bu bakımdan orada edeple hareket edilmesi emredilir.

Resûl-i Ekrem Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksa’ya özel bir değer atfetmiş, buralarda yapılan ibadetin diğer mescidlerde yapılanlardan faziletli olduğunu söylemiştir.¹²² Bunların dışında Hz. Peygamberin içinde ibadet etmeyi en çok sevdiği mescid, İslam da ilk mescid olan Mescid-i Kuba’dır. Kendisi her cumartesi burayı ziyaret ederdi.¹²³ Resûl-i Ekrem, şeytandan Allah’a sığınarak ve rahmet kapılarının açılmasını dileyerek mescidlere sağ ayağı ile girer ve Allah’ın lütfunu

¹¹⁷ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.49

¹¹⁸ K. Kerim, Nur Suresi, Ayet 36

¹¹⁹ İbn Mace “Mesacid”, a.g.e, s.11

¹²⁰ Müslim, “Mesacid”, s.288

¹²¹ K. Kerim, Nur Suresi, Ayet 36

¹²² İmam Nebevî, *Riyâzûs-Salihin*, İstanbul: Şamil Yay., C.2, s.175

¹²³ M. A. Köksal, a.g.e, C.6, s.172

temenni ederek çıkardı.¹²⁴ Bir mescide ilk girdiğinde iki rek’at “ tahiyyetü’l-mescid” namazı kılardı.¹²⁵

1.3.2. Eğitim-Öğretim ve Kültür Merkezi Olarak Cami

Hz. Peygamber’in , bir gün mescide girdiğinde cemaatin bir kısmını dua ve zikirle , diğer bir kısmını da ilimle meşgul halde görüp, “Ben muallim olarak gönderildim.” Diyerek ilimle meşgul olanların yanına oturması Asr-ı Saadet’te mescidin eğitim ve öğretim alanındaki fonksiyonunu göstermeye yeterlidir.¹²⁶

İslam’da ilk eğitim ve öğretim faaliyetleri Mekke döneminde Dârulerkâm’da başlamış, Medine’de Mescid-i Nebevi’nin inşasından sonra buna hız verilmiştir. Mesciddeki öğretim faaliyetleri “ meclis “ kelimesiyle ifade edilir. Hz. Peygamber’in Mescid-i Nebevideki derslerine “meclisü’l – ilm” denilmiştir, ki bu ilk asırda hadis derslerini ifade ediyordu. Bu meclislerde Hz. Peygamber’in etrafında iç içe daire şeklinde oturan dinleyici grubuna “ halka “ denilmiştir.¹²⁷

Mescid’de barınan ve sayıları zaman zaman dört yüze kadar çıkan Ashâb-ı Suffe, vakitlerinin büyük bir kısmını öğrenimle geçiriyordu.¹²⁸

Mescid’de eğitim ve öğretim sadece erkeklere münhasır değildi, kadınlar için de Mescid’i Nebevi’de ayrı bir gün tahsis edilmişti. Kadınların dini konulardaki geniş kültürleri, kendilerine Hz. Ömer gibi sertliğiyle tanınan bir halifeye çekinmeden itiraz edebilme cesareti vermiştir. Nitekim Hz. Ömer, hutbede mehirlere sınırlama getiren kararından bir hanımın itirazı üzerine vazgeçmiştir.¹²⁹ Mezheb imamları camide yetişmişler ve buralarda ders okutmuşlardır. İmam Şafii küçük yaşlarda mescidlerdeki ders halkalarına katılmış, daha sonra buralarda ders vermiştir. Ebû Hanife kendi mescidinde ders okutur, talebelerinin mescidde yüksek sesle müzakere yapmalarına

¹²⁴ İbn Mace, “Mesacid”, s.13

¹²⁵ Buhari, “Salat”, s.60

¹²⁶ İbn Mâce, “Mukaddime”, s.17

¹²⁷ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.50

¹²⁸ M. Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Terc: İ. Süreyya Sırma, İstanbul: Bir Yay., 1984, s.21

¹²⁹ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.50

müsaade ederdi. İmam Malik Mescid-i Nebevi’de , Hasan-ı Basri Basra Camiin’de öğretimle meşgul olmuşlardır. Tefsir, hadis, tarih, mantık, matematik, cebir, tıp alanlarında oldukça bilgi sahibi olan Taberî gününün bir kısmını eser yazmaya, bir kısmını da mescid’de ders vermeye ayırırdı.¹³⁰

Mescidler sadece dini eğitim ve öğretimin yapıldığı yerler değildi. Kur’an ve hadisi anlamadaki öneminden dolayı daha ilk asırlardan itibaren edebiyat, bilhassa eski Arap şiiri de bu derslerin konuları arasına girmiştir. Tâbiinden Sâid b. Müseyyeb, Mescid-i Nebevi’deki meclisinde sık sık Arap şiiri üzerinde dururdu. Daha sonra camilerde nazarf tıp dersleri dahi verilmiştir. Meselâ Hâkim Biemrillah devrinde (XI.y.y) İbnü’l – Heysem Ezher Camii’nde tıp dersleri veriyordu.¹³¹

Camiler ilmi eserlerin muhafazası ve âlimlerin istifadesine sunulması bakımından da görev yapmıştır. Horasan’ın en büyük şehri olan Merv’deki on kütüphanenin ikisi camide bulunuyordu. İki kütüphaneden sadece birincide 12.000 civarında kitap vardı.¹³²

Camilerin eğitim ve öğretim mahalli olarak kullanılması geleneği Osmanlılar’da da başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama oluşmuştur. Osmanlı medreselerinde mevcut odalar da (hücreler) öğrenci ikâmet etmekte, medrese dershanelerinde belirli dersleri görmekte, bunun dışında, genel dersleri camilerde takip etmekteydi. Takrir şeklinde halka açık olarak verilen bu dersler için XVII. y.y. dan itibaren ders-i âmların tayin edildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına kadar aralıksız süren bu usule Cumhuriyet döneminde de devam edilmiştir.¹³³

Bunun yanında Hat meşki, Kur’an talimi ve hıfzı gibi uygulamalı derslerin camilerde verildiği bilinmektedir. Hatta o dönemde İstanbul’da bazı camiler geleneksel

---

¹³⁰ H. Yılmaz, a.g.e, s.39

¹³¹ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.51

¹³² A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.51

¹³³ Hayati Tetik, *Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri Ve Fonksiyonları*, İstanbul: Yayınlanmamış Y.L. Tezi, M.Ü.S.B.E, 1997, s.33

olarak yerleşmiş dersleriyle meşhur olmuştur. Meselâ Nuru Osmaniye ve Beyazıt gibi bazı camilerde Hat meşk edilirdi.¹³⁴

Osmanlılar'da, özellikle XVI. – XVII. y.yıllarda medreselere tayin edilecek müderrisler arasında yapılan yarışma imtihanları ile ilgili olarak müderrislerin uygulamalı dersleri genellikle, Fatih, Süleymaniye ve Beyazıt gibi büyük camilerde halka açık olarak yapılmaktaydı. Burada aday, ilim heyetinin ve hazır bulunan cemaatin önünde önceden belirlenen konudaki dersini verir, daha sonra değerlendirmesi yapılırdı.¹³⁵

Osmanlı döneminde şehir, kasaba ve köylerde Sıbyan Mektebi olmayan yerlerde camilerin çocukların eğitimi için okul olarak kullanılması çok yaygındı. Bu gelenek, özellikle 1950'lerden itibaren yaz aylarında ilkokul öğrencilerine camilerde Kur'an öğretilmesi ve sûrelerin ezberletilmesi şeklinde devam etmektedir.

2 . DİNİ VE MESLEKİ BİR KATEGORİ OLARAK İMAM

Kuşkusuz her alanda ve her meslekte üstlendikleri görevi aşk, şevk ve özveriyle yerine getiren övgüye layık insanlar vardır. Ancak, kendisini mesleğine adanmış insanlar arasında din görevlilerinin konumu çok daha farklıdır.Çünkü , toplumla en fazla iç içe olan, onların dünyevî ve uhrevî problemleriyle yakından ilgilenen ve toplumu dönüştürmede çok önemli etkileri olan kesim din görevlileridir.

“Din görevlisi” kavramı , günümüzde bütün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün personelini kapsayacak şekilde kullanılmakla birlikte, bu kavram içine haklı olarak öncelikle imam-hatip yani cami görevlileri girmektedir.¹³⁶Bu başlık altında, imam kavramının dini metinlerde ve fıkıh'taki yerleri üzerinde duracağız.

¹³⁴ A. Önkal, N. Bozkurt, a.g.m, s.51

¹³⁵ H.Yılmaz, a.g.e, s.39

¹³⁶ Mehmet Bulut, “Hizmet insanı”, DAD, Kasım 2006, S.190, s.30

2.1. İmam Kavramı

Arapça emm “öne geçmek, sevk ve idare etmek” kökünden gelen imâm , terim olarak “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse” ve “devlet başkanı” anlamlarını taşır. IX. yüzyılın ortalarında Endülüs’te devlet başkanıyla namaz kıldıran kimseyi birbirinden ayırmak için, ikincisine sâhibü’s-salât adı verilmiştir.¹³⁷

Halifeye imam adının verilmesi , ittibâ ve iktidâ bakımından namaz kıldıran imama benzediğinden dolayıdır. Bunun için hilâfete “imâmet-i Kübra” denilmiş, Resûl-ü Ekrem ve dört halife de namaz kıldırma işini mecbur kalmadıkça başka bir kimseye tevdi etmemişlerdir.¹³⁸

Abbâsiler döneminde halifeler vakit namazlarında imamlık yapmayı tamamen terk etmişler ve bu işe resmi görevliler tayin edip Râzî-Billâh’ın ölümünden (329/940) sonra da Emevîler zamanında hâkimiyet sembolüne dönüşen –Cuma namazlarını kıldırmayı bırakmışlardır. Endülüs Emeviler’inde Cuma namazları başlangıçta yine halifeler , sonraları ise kadılar tarafından kıldırılmıştır.¹³⁹

Devlet başkanlarının eyaletlere veya şehirlere vali olarak gönderdikleri kimselerin görevleri arasında namaz kıldırmak ve gerekirse imam tayin etmek de yer alıyordu. Bundan dolayı valilere “emîrû’s salât”, görevlerine de “vilâyetü’s-salât” adı verilirdi.

Cenaze namazları da imamların sorumluluğundaydı.Önemli şahsiyetlerin namazları bizzat valiler tarafından kıldırılır, eğer bunun aksi vasiyet edilmişse ona da uyulurdu. Daha sonra önemli şahsiyetlerin namazlarının kadılar tarafından kıldırılması bir gelenek haline gelmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷ M. Sabri Küçükbaşçı, “İmam”, DİA, İstanbul: T.D.V. Yay., 2000, C.22, s.178

¹³⁸ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.178

¹³⁹ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.178

¹⁴⁰ Cemal Tosun, “Yetişkin Din Eğitimi Önemli Merkezi Cami”, DAD, Ekim 2003, S.148, s.21

2.2. Dini Metinlerde İmam Kavramı

İmam kavramı, Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde tekil, beş yerde çoğul olarak geçer. Özellikle İbrahim (a.s.)'ın imâm olarak tayin edildiğini öğreniyoruz.¹⁴¹ “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti.” “soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi)” dedi. Allah:Ahdim zalimlere ermez (onlar için zor vermem) buyurdu.¹⁴² Hz. İbrahim bu kelimeleri yani kendisine yöneltilen buyrukları eksiksiz yerine getirince Allah ona, “Ben seni insanlara önder yapacağım” buyurdu; İbrahim’in kendi soyundan gelenlere içinden de önderler yetişmesi yönünde dilekte bulunması üzerine ise “Vaadim zalimleri kapsamaz” buyurarak, üstünlüğün biyolojik sebeplere, kan bağına değil, dini ve ahlaki liyâkate bağlı olduğunu bildirdi. Bu açıklama diğer Yahudiler gibi Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin de kendilerini “Allah’ın seçilmiş halkı” saymalarına bir cevap teşkil etmektedir. Buna göre zalimler İbrahim’in soyundan da olsalar, Allah’ın vaad ettiği, önderlik, liderlik, üstünlüğü gibi ayrıcalıklara (layık olmadıkları sürece) sahip de olamazlar; Allah’ın bu husustaki şartı bağlı vaadi onları kapsamaz. Ayet özellikle şirk veya inkâra sapan; adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine aykırı davranan; kör bir inatçılıkla gerçeğe karşı direnip savaşıyor kişi veya toplumların önder olmaya hakları bulunmadığını hatırlatmaktadır.¹⁴³

Yine yukarıda zikrettiğimiz ayet’i kerimeden (Bakara, 124) şu sonuçları da çıkartmak mümkündür :

- İmamlık, doğuştan değil, belli imtihanlardan geçtikten sonra kazanılır.
- İmtihan bir kamu görevi deruhte etmek için kullanılan ilâhi bir methodur. Modern toplumlar için önemli olduğu kadar, geçmiş topluluklarda da kullanılan önemli bir unsurdur.
- Ayette geçtiği üzere Hz. İbrahim, neslinden imam getirmesi için Allah (cc)’a dua ediyordu. Buradan şunu çıkarıyoruz: Babalar gelecek nesiller için bir

¹⁴¹ Hayati Tetik, *Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri ve Önemi*, İstanbul: Yayınlanmamış Dr. Tezi, M.Ü.S.B.E, 1997

¹⁴² K. Kerim, Bakara Suresi, Ayet 124

¹⁴³ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yay., Komisyon, 2006

endişe içinde olmalıdırlar ve onları iyi yetiştire bilmek için ilahi yardımı istemelidirler.

- Zâlimler, benim imâmetime nail olamazlar ifadesi ile Yüce Allah, babanın yalvarmasından ziyâde, imâmlığın imâm olmaya lâıyk olan kişilere verilebileceğine ve her Peygamber oğlunun imâm olamayacağına işaret etmektedir.¹⁴⁴

Yine şu ayette: “ Onları emirlerimize yol gösteren imamlar yaptık...”¹⁴⁵ buyrularak, ilâhi emirle doğruya, iyiye ve hakka götüren, nehyinden uzaklaşmada kendilerine uyulan, tâbi olunan ve Allah’a tam kulluk yapan kişiler olduğu beyan edilmektedir. Bir başka ayette ise; “ Kendisine uyulan ve rahmet dolu Hz. Musa’nın kitabı”¹⁴⁶ denilmekle, imam kelimesinin Hz. Musa’nın kitabına verilen bir unvan olduğu belirtilmektedir.

Buradan şu sonuca varabiliriz; ilâhi kitap imâm olduğuna göre, normal anlamda imam bu kitaba vâkıf olan kişidir. Yani ilâhi kitabı bilen dini konulara açıklık getirecek kadar dini bilgiye sahip olan, insanlara yol gösterecek, onlara rehber olacak, problemlerini çözecek bilgiye sahip olan şahsiyettir.¹⁴⁷

2.3. Fıkıhta İmam Kavramı

Fıkıh literatüründe imâmet amme hukuku alanında “devlet başkanlığı”, İbadetlerde ise “camaate namaz kıldırma” anlamında kullanılır ve muhtemel bir karışıklığı önlemek için de birincisine “ büyük imamet “ (el-imâmetü’l-kübra) ya da “namaz imamlığı” (imâmetü’s-salât) denilir. Ancak imam kelimesi, sözlükteki “ önder ve öncü “ anlamıyla da bağlantılı olarak dini literatürde bundan daha zengin bir kullanıma sahip olmuş, fıkıh ekolleri gibi geniş kapsamlı fikir hareketlerine ve sosyal

¹⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, “Kur’an-ı Kerimde Din Adamı Kavramı” Din Eğt. Araş. Der., S.1, s.52

¹⁴⁵ K.Kerim, Embiya Suresi, Ayet 73

¹⁴⁶ K.Kerim,Secde Suresi, Ayet 32

¹⁴⁷ H. Tetik, a.g.e, s.54

oluşumlara öncülük eden, görüşleri ilim muhitinde geniş yankı uyandıran âlimler de imam diye anılmıştır.¹⁴⁸

Cemaatle namazda imamlık yapmaya i'timam, imama uymaya iktidâ, uyan kimseye de muktedî veya me'mûm denilir.¹⁴⁹

Namaz İslam dininin temel ibadetlerinden biri olduğu gibi namazların cemaatle kılınması da dinin şîâr ve sembolleri arasında görülmüş, bundan dolayı cemaatle namaz öteden beri dini hayatın canlı bir tezahürü olmuştur. İmamlık görevi, Hz. Peygamber'in bizzat ifa edip örneklik etmesi sebebiyle âdeta bir yönüyle ona halefiyet gibi görülüp Sâlih amellerin en hayırlılarından biri kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Namaz kıldırarak kimsede aranan şartlar, göreve ehliyyette öncelik sıralaması, görevin ifasına ilişkin hükümler, imama uymanın geçerlilik şartları gibi konularda fıkıh literatüründe geliştirilen ayrıntılı hükümlerde bu ilginin ürünüdür.

Cemaate namaz kıldırarak kimsede ne gibi şartların aranacağı konusu fıkıh mezheplerine göre farklılık gösterdiği gibi bu şartların dini bir esasa mı yoksa fiilî duruma ve geleneğe mi dayandığı, namazın sıhhatinin mi yoksa imamete önceliğin mi şartı olduğu her zaman çok açık değildir.

İmamın akıllı ve Müslüman olması imâmetin geçerliliğinin (sıhhatinin) iki temel şartı kabul edilir ve gayri müslimin, deli ve sarhoşun kıldıracağı namaz geçersiz sayılır. Çünkü namaz kıldırma ve imama uymada önemli ilkelerden biri, imamın namazının kendi açısından sahih olması halinde cemaatin namazının da sahih olacağıdır.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.188

¹⁴⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yay., 2006, Komisyon, s.306-307

¹⁵⁰ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.188

¹⁵¹ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, İstanbul: Feza Yay., 1994, C.5, s.127

İmamlığın dinen geçerliliği için imamın buluğa ermiş olması şartı fakihler arasında tartışmalıdır. Hanefî mezhebinde, ayrıca Şia’da kuvvetli görüşe ve İbn Hazm’a göre cemaatle kılınan bütün namazlarda imamın bâliğ olması şart koşulur.¹⁵²

Fakihler erkeklere imamlık yapacak kimsenin erkek olması gerektiği, kadının erkeklere imamlığının câiz olmadığı görüşünde birleşirler. Kadının kadınlara imamlığı, Şia’da dahil fakihlerin büyük çoğunluğuna göre câizdir. Mâlikî mezhebinde ise cemaatin erkek yada kadın, namazın farz yada nâfile olması ayrımı yapılmaksızın kadının imamlığı ilke olarak câiz görülmemiştir.¹⁵³

Kıraat namazın rükünlerinden biri sayıldığı ve imamın namazın sahih olmasına yetecek kadar ezberden Kur’an okumayı bilmesi gerektiğinden, yeterli ölçüde okuma bilmeyenlerin (ümmi) ve dilsizlerin okuma bilen kimselere ve özürsüzlere imamlığı câiz görülmez. Ancak ümminin kendisi gibi ümmi olanlara ve dilsizlere imam olmasının cevazında fakihlerin ittifakı vardır. Dilinde kekemelik ve pelteklik bulunanların imamlığı Şâfî ve Hanbelî fakihlerine göre mekruh iken Hanefilere göre böyle kimseler imamlıktan men edilir.¹⁵⁴

Rasul-i Ekrem, çeşitli hadislerinde imamların Allah katında cemaatin sözcüsü olduğunu ifade edip ilim, kıraat, dindarlık, bedeni sağlamlık, sosyal konum gibi onun cemaatin en üstünü yada en azından cemaatiyle eşit durumda olmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca bu konu ile alakalı geniş bir şekilde bilgilendirmeyi, “ Günümüz Toplumunda İmam “ başlığı altında ele alacağız.

3. İMAMLIĞIN SOSYO - KÜLTÜREL TARİHİ

Her Müslüman, İslam’ı derinlemesine öğrenemeyebilir. Bu sebeple toplumda bir kısım insanların din konusunda uzman olması gerekir. Yüce Allah bu gerçeğe Al-i İmran sûresi 104. ayetinde şöyle işaret etmektedir: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği

---

¹⁵² V. Zuhaylî, a.g.e, C.5, s.129

¹⁵³ V. Zuhaylî, a.g.e, C.5, s.145

¹⁵⁴ V. Zuhaylî, a.g.e, C.5, s.135

emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁵⁵ yüce Allah Müslümanların içinde onlara önderlik edecek, birlik ve beraberliklerini sağlayacak, onlara iyiliği emrecek, onları kötülüklerden sakındıracak, insanları İslam’a çağırarak bir sosyal kontrol mekanizmasının bulunmasını istemektedir. Bu görev yerine getirilmediği takdirde, görevin özelliğine göre o topluluğu meydana getiren yükümlülük çağındaki bütün Müslümanlar bu ihmalden dolayı sorumlu olurlar.¹⁵⁶ Nitekim Tevbe sûresinin 122. ayetinde de her topluluktan bir grubun gerekiyorsa ilim yolculuğuna çıkıp dini iyice öğrenmeleri ve toplumlarına döndükleri zaman onları eğitip uyarmaları istenmektedir.¹⁵⁷

Ülkemizde insanları din konusunda bilgilendiren, örneklik eden grubu; Diyanet İşleri Başkanlığı ile bu kuruma elaman yetiştiren İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerindeki öğretim üyeleri, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri, Müftüler, Vaizler, Kur’an Kursu öğreticileri, İmam-Hatipler ile diğer görevliler oluşturmaktadır.

3. 1. İslam Tarihinde İmam

İslâmiyet’in yayılışına paralel olarak fethedilen ve yeni kurulan şehirlerde mescid-i cum’anın (el-mescidü’l cami) yanında mahalle mescidleri de oluşturuldu. Buralarda vakit namazları kılınıyor, Cuma namazları ise sadece merkez camisinde valinin veya onun tayin ettiği kimsenin imâmetinde kılınıyordu.

Abbâsiler’den itibaren imamlık bir meslek ve zamanla devlet memurluklarından biri haline geldi. İmamların siyasi sebeplerle azledildikleri vâki ise de genelde ömürlerinin sonuna kadar yerlerinde bırakıldıkları bilinmektedir. Hatta büyük şehirlerde belli ailelere mensup imamların birkaç nesil bu görevi sürdürdükleri görülmektedir.¹⁵⁸

Abbâsiler’le birlikte imamların zaman zaman maaş aldıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. İbn Haldûn, dini hizmet ifa edenlerin fazla servet sahibi olmayacaklarını

¹⁵⁵ K. Kerim, Al-i İmran Sûresi, Ayet 104

¹⁵⁶ *Kur’an Yolu Meal ve Tefsiri*, Ankara: DİB Yay., 2006, C.1, s.646

¹⁵⁷ *Kur’an Yolu Meal ve Tefsiri*, Ankara: DİB Yay., 2006, C.1, s.646

¹⁵⁸ C. Baltacı, a.g.e, s.228

Me'mûn dönemine ait maaş defterlerini örnek göstererek ileri sürer.¹⁵⁹ Endülüs Emevileri'nde imamların maaşları, vakıf gelirleri ile ilgili işleri yürüten ve merkezi Kurtuba Ulu Cami'nde bulunan beytül-mâl adlı kurum tarafından düzenleniyordu.¹⁶⁰

Eyyûbiler döneminde İskenderiye'de bulunan mescid ve cami sayısı ise binlerle ifade ediliyor, bunların imamaları devlet hazinesinden beş-on altın arasında maaş alıyorlardı. Mescid imamalarının maaşları ise mahalle halkı veya belli bir kişi tarafından karşılanıyordu.¹⁶¹

3. 2. Osmanlı Döneminde İmam

Osmanlı Devleti'nde imamlar Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde en geniş yeri işgal eder ve hizmet sahaları itibari ile de çeşitlilik gösterir. Toplum örgütlenmesinde mahalle imamları ayrı bir konuma sahip olmakla beraber sivil ve askeri kesimlerde hizmet vermek üzere özel ve resmî kimlikleriyle de geniş bir kitle oluştururlar. İmamlar, padişah beratı ile hizmete alındıklarından Osmanlı Devlet sisteminde “askerî” den sayılmaktaydılar. Berat sahibi imam ve hatipler, görev süreleri müddetince vergiden muaf tutulmuşlardır.¹⁶²

İmamlar, hizmet verdikleri mescid ve camilerin vakıflarından maaş (vazife) almaktaydılar. Tayinleri genelde vakıf mütevellisinin teklifi ile gerçekleşirdi. İmam tayinlerinde, genelde bu hizmeti yerine getirmek için yeterli dini bilgilerle mücehhez ve iyi ahlâk sahibi olma şartları aranmakta, ancak eğitim durumları her zaman söz konusu olmaktaydı. Dolayısıyla imamlık, özellikle küçük yerleşim birimlerinde ve kırsal kesimlerde babadan oğla veya aile fertlerinden birine geçebilmekte, büyük yerleşim birimlerinde bu tayinlerde ortaya çıkan diğer adaylar arasında yapılan imtihanlar belirleyici rol oynamakta ve mevrûz adaya göre dini bilgide daha üstün olanların tercih edilmesi söz konusu olabilmekteydi.¹⁶³

¹⁵⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Terc. S. Uludağ, İstanbul: 1982, s.546

¹⁶⁰ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.179

¹⁶¹ M. S. Küçükbaşçı, a.g.m, s.179

¹⁶² İ. Er, a.g.mk, DAD, Ekim 2007, S.200, s.6

¹⁶³ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: 2001, Tarih ve

İmamlık hizmeti toplumun bütün kesimlerinde ve müesseselerinde mevcuttu. Ricâl ve kibar konaklarında özel hizmet veren imamlar yanında yabancı ülkelere gönderilen elçilerin maiyetlerinde, daimi elçiliklerin ihdasında sefârethânelerde, şehbenderliklerde, yurt dışında açılan sergilerde imamlar bulunmuştur.¹⁶⁴

Köy ve mahalle imamlarının askerlik hizmetinden muaf tutulması, 1826'dan itibaren kurulan yeni ordunun asker temini ile ilgili olarak yapılan düzenlemelere kadar devam etmiştir. Savaş yıllarının zaruretinden olmak üzere yaylalardaki imamların da kısa bir süre hizmet içine sokulmak istendiği ayrıca görülmektedir.¹⁶⁵

Son dönemlerde mahalle imamlarının eskiden beri ifasına mükellef oldukları vazifelerden cenaze ve nikâh işleri dışındakiler daha önceki tarihlerde muhtarlara ve ihtiyar heyetlerine havale edilmiş olduğundan bu tür işlemlerden almakta oldukları harçlarda önemli bir azalma meydana gelmiştir. 21 Aralık 1917 tarihli nizamnâme gereğince ellerinden alınmış olan bu uygulama genelde ekonomik ağırlıklı şikâyetlere yol açmıştır. Bütün bu vazifelerin kendilerinden alınması ile imamlara ancak cenaze işleri kalmıştır.¹⁶⁶

3. 2. 1. Mahalle İmamları

Mahalle imamları Osmanlı şehir örgütlenmesi içinde mahallenin özel konumu nedeniyle önemli bir görev olarak öne çıkmıştır. Tanzimat devrine gelinceye kadar imam devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusuydu. Görevlerinin ifası sırasında kadılar tarafından teftiş edilir, ahalinin hakkında vâki şikâyetleri azillerine yol açabilir ve cezalandırılmalarına sebep olabilirdi. Dolayısıyla belirli bir kontrol altında bulunurlardı. İmamlar, kadıların yerine getirmesi gereken bir çok işte onların tabii yardımcısıydı. Mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatı, içki içilen yerlerin tespiti ve fuhuş yapan kadınların belirlenerek mahalleden sürülmesi, mahallenin gerekli

---

Edebiyat Vakfı Yay., s.2

¹⁶⁴ K. Beydilli, a.g.e, s.5

¹⁶⁵ K. Beydilli, a.g.e, s.12

¹⁶⁶ K. Beydilli, a.g.e, s.12

İslâmi âdâb içinde yaşamını sürdürmesi ve dini vecibelerini yerine getirmesi imamlar tarafında gözlenirdi.¹⁶⁷

İmamlar mahallelerinde ikamet edenler hakkında tam bilgi sahibi olmalıydılar. Mahallede oturanların kimlik belirlenmesi, gelen yabancıların veya yeni taşınanların tespiti ve kayıt altına alınması işleri, ikametgâh ve kimlik belgelerinin tanzimi imamlar tarafından yerine getirilir ve imamlar kefilsiz olanların mahallede barınmasının sorumluluğunu taşırdı. Ölüm ve defin, doğum kayıtları, nikâh akdi ve boşanma işlemleri imamlar tarafından yürütülür, bazı belediye işlerinin görülmesi, bu arada mahallenin temizliğine dikkat edilmesi ve çevre temizliğinin sağlanması görevleri arasında sayılırdı. Muhtar ve mahallenin ileri gelenleri ile birlikte fırınlarda ekmeklerin kontrolü, ihtikâr ve sahtekarlıkların önlenmesi gibi işler yanında yakın zamanlarda iâne ve kurban derilerini makbuz karşılığında toplanması işleri de yine kendilerine havale edilmiştir.¹⁶⁸

Resmi soruşturma ve hazırlanan resmi belgelerin imza ve mühür sahipleri arasında imamlar da vardı. Ayrıca mahalle adına verilen dilekçelerde, mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü düzenleyen belgeler de yer alırlardı. Gayri Müslimlerin herhangi bir şekilde kilise inşa etmelerinin, mevcutları eski şeklini bozarak yeni ilavelerde bulunup bulunmadıklarının kontrolü ve tamirlerinin gerekli olup olmadığının tespiti için kurulan teftiş heyetlerinin tabii üyeleri içinde imamlar da bulunurdu.¹⁶⁹

İmamların görevlerinin din işleri ile sorumlu olmadığı ve genelde mahallenin yönetimi ile ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu, köylerde ise ahali üzerinde etkili olmalarından ötürü köy hayatının önde gelen simaları ve dolayısıyla idaresinin nüfuzlu şahsiyetleri arasında yer aldıkları söylenebilir. İmamların yönetim ağırlıklı konumu Tanzimat devrine kadar değişmemiştir. II. Mahmud döneminde kurulmaya başlanan muhtarlık teşkilâtı, imamların yönetici kimliklerini ikinci plana atmıştır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ K. Beydilli, a.g.e, s.5,6,7

¹⁶⁸ K. Beydilli, "Osmanlı Devletinde İmamlık", *DİA*, C.22, s.181

¹⁶⁹ K. Beydilli, "Osmanlı Devletinde İmamlık", *DİA*, C.22, s.181

¹⁷⁰ İ. Er, a.g.mk, s.6

3. 2. 2. Askerî İmamlar

Mahalle imamları dışında resmi hüviyete sahip imamlar da vardır. Bunlar arasında orduda hizmet görmekte olanlar önemli bir yer tutar. Eski askeri sistem dahilinde özellikle yeniçeri arasında, Nizam-ı Cedid ile kurulan tâlimli asker ocaklarında, serhadlerdeki müstahkem mevkiilerde, askeri teknik sınıflar içinde (top ve humbarahâne), askeri eğitim kurumlarında (deniz ve kara mühendishâneleri), donanma ve tersâne de, nihayet yeni kurulan askeri hastanelerde (Maltepe hastanesi, 1830) dini hizmetlerin imamlar eliyle gerçekleştirildiği, bunların padişah beratı ile tayin edildikleri ve muayyen maaşlara bağlanmış oldukları bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan yeni ordu teşkilâtında (Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye) mansûre alayları ve taburları içinde imamlara özel bir önem verilmiştir.¹⁷¹

Askeri imamlar için önceleri ayda 30 kuruş maaş ön görülmüşken bu paranın geçinmek için yetersizliği dolayısıyla buna 1826 Ekim de “ kisve-bahâ “ adı altında 30 kuruş zam yapıldı. Ayrıca kendilerine devlet tarafından uygun bir elbise verilmesi de kararlaştırıldı.¹⁷²

Ordudaki imamların okur yazar olmayanları eğitmesi de beklenmiş olmakla beraber bunda pek başarılı olmadıkları anlaşılmaktadır. Okur yazar olmayan subayların yükselebilmesi için imamlar tarafından eğitilmesi gündeme geldiğinde bizzat imamlardan pek çoğunun okur yazar olmadığı ortaya çıkmıştır. Yapılan inceleme ise orduda imam olarak hizmet görmek üzere vasıfsız kişilerin tâlip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Askeri imamların sayılarının azaltılarak daha yüksek bir maaşa bağlanmaları ve mesleğin cazip hale getirilerek vasıflı kişilerin cezbedilmesine çalışılması çözüm olarak düşünülmüştür. Bu teklif münasebetiyle görüşünü açıklayan II. Mahmud'un tespiti, “ alay ve taburlarda bulunan imamlar hem lüzumundan ziyade ve hem de ekserisi ceheleden ve ehl-i erbâb olmadıkları” doğrultusunda.¹⁷³

---

¹⁷¹ K. Beydilli, a.g.e, s.13

¹⁷² K. Beydilli, a.g.m, s.182

¹⁷³ K. Beydilli, a.g.e, s.61

Askeri imamlar içinde Dârulmuallimin'in rüşdiye kısmı derecesinde tahsil görenlerin tabur imâmetine tayinleri ve askeri kıtalardaki hizmetleri ile ilgili olarak 31 Mart 1914 tarihinde kabul edilen yeni bir Nizamnâme'ye göre, alay ve tabur imamları kıtaları efradına Türkçe okuyup yazma, hesap öğretmek ve akâid-i diniyyeyi tâlim etmekle görevlendirildiklerinden bunların Dârulmuallimin'in ibtidâiye kısmından mezun olmaları şartı getirilmiştir.¹⁷⁴

3. 2. 3. Saray İmamları

Saray İmamları; Sarây-ı Hümâyun padişah imamı olma en fazla kayrılma sebebi olmakla beraber birinci ve ikinci imam olanların dışında kalanların maaşları düşüktür. III. Selim'in ikinci imamı İzzet Efendi'nin maaşı günde 50 akçe olup (1790) aradan geçen uzun zamana rağmen değişmeden kaldığı, II. Mahmut'un ikinci imamı Mehmet Arif'in 1816'da günde 50 akçe almasından anlaşılmaktadır. Birinci imam olanların ise daha yüksek ödeme, tayinat ve ihsana nâil oldukları ve kendilerine özel sandal tahsis edildiği bilinmektedir. İkinci imamlara her üç yılda bir yenilenmek şartıyla bir kayık tahsis edilmekteydi. Sarayda padişah imamları dışında en iyi ödeme ve tayinata sahip olanlar Dârüssaâde ağalarının imamlarıdır.¹⁷⁵

3. 3. Cumhuriyet Döneminde İmam

Cumhuriyet Döneminde imamlık, Osmanlı Devleti'nde din işlerini yöneten meşihat, makamının gördüğü hizmetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti üstlenmiştir.¹⁷⁶

Cumhuriyet'in ilanından sonra, 3 Mart 1924 Tarih ve 429 sayılı kanunla Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş, bütün cami,

---

¹⁷⁴ K. Beydilli, a.g.e, s.18

¹⁷⁵ K. Beydilli, a.g.e, s.61

¹⁷⁶ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Temsil Gücü*, Ankara: T.D.V Yay., 2005, s.36

mescid, tekke ve zâviyelerin yönetimiyle buralarda görevli olanların tayin, nakil, terfi, azil ve denetim yetkisi Diyanet İşleri Reisliğine verilmiştir.¹⁷⁷

Diyanet İşleri Reisliğinin idare yapısı ve kadroları ilk defa 1927 yılı bütçe kanununda gösterilmiştir. Buna göre o sırada imam, hatip, müezzin ve kayyımların kadrolarının toplam sayısı 5668'dir. Bu sayı 1928'de 4856'ya 1929'da 4651'e, 1930'da da 4264'e indirilmiştir. Bu dönemde ücretlerin çok düşük olması sebebiyle din görevlileri başka işlerde de çalışmak zorunda kalmış, ayrıca personel yetersizliği yüzünden camiler bakımsız kalmış ve görevlisi olmadığı için bir çok cami kapanmıştır.¹⁷⁸

1931 Mali Yılı Bütçe Kanunu ile bu görev Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 25 Aralık 1932 tarih ve 13671 sayılı kararname ile yürürlüğe konulan Cami ve Mescidlerin Tasnifi Hakkında Nizamname hükümleri gereğince, il ve ilçelerde Evkaf Umum Müdürlüğü temsilcisinin veya mülki amirin başkanlığında kurulan tasnif komisyonlarının çalışmaları sonunda pek çok cami ve mescid tasnif dışı bırakılmış, böylece görevli sayısında da azalma olmuştur. 4081 cami görevlisi, yirmi altı Cuma ve kürsü vaizi Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. 23 Mart 1950 tarih ve 5634 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri hakkındaki 2800 sayılı Kanunda Ek Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra 4503 cami görevlisi tekrar Diyanet İşleri Reisliği emrine verilmiştir.¹⁷⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün personeli 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamına alınmıştır. 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı kanunla bütün din görevlileri için belli nitelik ve öğrenim şartı konulmuş, ücretli kadrolarda çalışan cami görevlileri maaşlı kadroya alınmış, bucak ve köy camileri için her yıl 2000 imam-hatip kadrosu verilmesi öngörülmüş ve görevlilerin tayin usulü yeniden belirlenmiştir. 12.000 ilkokul mezunu vekil imam-hatip, daha sonra hiçbir

---

¹⁷⁷ Nihat Aytürk, Enver Şahinarslan, Yaşar Çelik, *DİB Teşkilat Tarihçesi*, Ankara: T.D.V Yay., 1987, s.7,8

¹⁷⁸ N. Aytürk, E. Şahinarslan, Y. Çelik, a.g.e, s.46

¹⁷⁹ N. Aytürk, E. Şahinarslan, Y. Çelik, a.g.e, s.39,40

imtihana tabi tutulmadan 24 Mart 1977 tarih ve 2088 sayılı kanunla asaletе geçirilmiştir.¹⁸⁰

İmam-hatip lisesi mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında istihdamı, bu okulların mezun vermeye başladığı yıldan itibaren hızlı ve istikrarlı bir gelişme göstermiş olup halen bu oran % 90 nisbetini aşmıştır. (üniversite ve yüksek okul mezunlarının da imam-hatip lisesi mezunu olduğunu düşündüğümüzde)

Diyanet İşleri Başkanlığı İmam-Hatip, Müezzin Kayyım, Kur'an Kursu öğreticileri'nin eğitim durumlarını gösteren tablo:

Öğrenim Durumlarına Göre Personel (01.01.2007 Tarihi itibariyle)

Mezun Oldukları Okullar	Sayı	Oran %
Dinî Yüksek Öğrenim (İl.Fak., Y.İ.E, İ.İl.Fak.)	6.851	8,58
Altı Yıllık Yüksek Öğrenim	15	0,02
Beş Yıllık Yüksek Öğrenim	82	0,10
Dört Yıllık Yüksek Öğrenim	5.504	6,90
Üç Yıllık Yüksek Öğrenim	173	0,22
İki Yıllık Yüksek Öğrenim	19.162	24,01
İki Yıllık Dini Yüksek Öğrenim	8.382	10,50
İmam-Hatip Lisesi	36.353	45,45
Lise ve Dengi Okul	1.052	1,32
Ortaokul ve Dengi Okul	1.517	1,90
İlkokul	716	0,90

İmam-Hatiplerin görevleri çeşitli tarihlerde çıkarılan tüzük, yönetmelik ve yönergelerle belirlenmiştir. Esas itibariyle cami ve mescidleri ibadete açık tutmak, beş vakit namazla Cuma, bayram, teravîh ve cenaze namazlarını kıldırmaktan ibaret olan bu görevlere 633 sayılı kanunun çıkarılmasından sonra müftünün izni ile isteyenlere

¹⁸⁰ İrfan Yücel, "Cumhuriyet Döneminde İmamlık", DİA, a.g.e, C.22, s.187

Kur'an-ı Kerim öğretmek, ibadetle ilgili konularda cemaate bilgi vermek de eklenmiştir. 633 sayılı kanunla da unvanlar “ İmam-Hatip “ olmuştur. Bilhassa göreve yeni başlayan İmam-Hatiplere mesleki formasyon kazandırılması ve bilgi eksikliklerinin tamamlanması için Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hizmetiçi eğitim programları uygulanmış, bu amaçla ilki 1973'te Bolu'da olmak üzere eğitim merkezleri açılmıştır.¹⁸¹

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapanların dışında, cenaze teşkilâtı bulunan belediyelerin mezarlıklar şube müdürlükleri emrinde Müslüman cenazelerinin techiz ve tekfin işlemlerini yapmak, cenaze namazlarını kıldırarak, definin usulüne göre gerçekleştirilmesini sağlamak ve definden sonra yapılmakta olan dini hizmetleri yerine getirmekle görevli cenaze imamı bulunmaktadır.

---

¹⁸¹ R. Buyrukçu, a.g.e, s.44,48

III. BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TOPLUMUNDA İMAM İMAJI

1. GÜNÜMÜZ TOPLUMUNDA İMAM İMAJI

Özellikle günümüzde din hizmetinden söz edilince, öncelikle din görevlisi ve onun toplum nezdindeki imajı akla gelmektedir. Bu imaj ve görüntü genel olarak zihinlerde olumlu bir iz bırakmakla beraber, bazen de maksatlı ve amacını aşarak vicdanları rahatsız eden bir tip şeklinde canlandırılmaya çalışılmıştır. Tabii ki din görevlisinin masum (korunmuş) ve hiç hata işlemeyen bir varlık olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Halk arasında çoğu kez iyi niyetle ifade edilen bu algılamamanın bilimsel bir dayanağı olamaz.

Bu bölümde, günümüz din görevlilerinin kişisel ve kültürel özelliklerinden, beyaz perdedeki imam tiplerinden ve toplumda “imam” deyince neler çağrıştırdıkları üzerinde duracağız.

1. 1. Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu

Cumhuriyet öncesinde din görevlileri; “hayra hizmet verenler” ve “din hizmetleri” anlamına gelen “hadem-i hayrat” ismi ile anılıyordu. Dolayısıyla “din görevlisi” tabiri; dindarlar içinde ayrıcalıklı bir grup değil, dini iyi öğrenmiş, anlatım tekniklerini kavramış, topluma örneklik eden, etmesi gereken, dine, dini kurumlara ve dindarlara hizmet veren kimseleri ifade eder. Din görevlisinin temel misyonunu üç nokta da toplamak mümkündür: Öğrenme, Öğretme ve Örneklik etme.¹⁸²

Öğrenme

Her şeyden önce müftü, vaiz, imam-hatip ve benzeri hangi göreve gelecekseniz (getirilecekse) o kişinin görevinin ehli olması, alanında iyi yetişmiş olması gerekir. Görev yapacağı yerin nüfus yapısına, nüfus yoğunluğuna ve görev alanındakilerin eğitim seviyelerine uygun görevlilerin seçilmesi isabetli olacaktır. Kendisi bilmeyen kişi nasıl görev yapacak, dini insanlara nasıl anlatacak? Sözelimi düzgün Kur'an

---

¹⁸² Mustafa Yıldırım, “Din Hizmeti”, DAD, Ekim 2005, S.178, s.34

okuyamayan bir imam-hatip nasıl mihraba geçip namaz kıldırarak? İslâm'ı iyi öğrenip özümsememiş bir vaiz, insanlara dini nasıl anlatacak? Fıkhî meseleleri kavrayamamış bir müftü nasıl fetva verecek? İlahiyat fakültesi bünyesinde bulunan bir cami de Anadolu'dan henüz imam-hatip lisesinin bitirmiş birine görev yaptırmak ne kadar doğru olur? Veya ne kadar faydalı olabilir? Kim hangi görevi yapacaksa mutlaka karşısındakilere verecek bir şeyleri olmalıdır. Bu, din hizmeti verecek kimseler için daha da önemlidir.¹⁸³

Öğrenmek bir süreçtir, devamlılık arz eder, beşikten mezara kadar sürüp gider, ömür biter öğrenilecek şeyler bitmez. “Nasıl olsa istediğim görevi aldım, bu kadar bilgi yeter” doğru bir mantık değildir. Din görevlisi (hizmetlisi) sürekli kendini yenilemek, okumak, basın ve yayını takip etmek zorundadır. Hizmet verdiği kimselerin gerisinde kalamaz, kalmamalıdır. Kalırsa hizmet sunamaz, dışlanır, itibar kaybeder.

Din görevlisinin bilgili olmasından maksat, onun, görevini rahatlıkla yerine getirebilecek meslekî bilgi donanımının yanında, bu bilgiyi çağın imkanları ile geliştirip deneyimlerine göre yorumlayabilecek ve mesleğin gerektirdiği dini pratikleri etkin biçimde uygulayabilecek bir yeteneğe sahip bulunmasıdır.¹⁸⁴ Din görevlilerinin bilgi yönünden şu yeterliliklere sahip bulunmaları önemlidir.

1. Dinin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet hakkında yeterli birikime sahip olma.
2. İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlâk esasları konusunda temel bilgilere vakıf olma.
3. Hz. Peygamber'i kişisel özellikleri ve dindeki konumu yönüyle anlama ve O'nun hayatından günümüze ışık tutacak örnekler çıkarabilme.
4. Temel İslâm bilimleri yanında, din eğitimi, psikoloji, sosyoloji, iletişim ve rehberlik gibi alanlarda mesleğinin gerektirdiği ölçüde bilgili olma.
5. Dinin birey, toplum ve kültür ile ilişkilerini anlayıp açıklayabilme.
6. Dindeki farklı görüş ve yorumları bilip bunlar hakkında yorum yapabilme.

---

¹⁸³ M. Yıldırım, a.g.mk, s.33

¹⁸⁴ H. Yılmaz, a.g.e, s.160

7. Yaşayan diğer dinler ve mezrepler hakkında doğru ve yeterli derecede bilgi sahibi olma.
8. Meslek alanı ile ilgili temel kavramlara hakim olma.
9. Tarih içerisinde yazılmış, o günün insanı için problem çözücü olan ama günümüz insanının beklentilerine cevap vermede yetersiz kalan, hatta yeni problemlere neden olan ve dinin aslından olmayan bilgileri fark edip ayıklayabilme kabiliyetine sahip olabilmelidir.¹⁸⁵

1992 yılında Samsun’da yapılan bir araştırmada,¹⁸⁶ 1991 yılında Ankara ilçelerinde yapılan bir araştırmada,¹⁸⁷ 2008 yılında İstanbul çevresinde yapılan başka bir alan araştırmasında¹⁸⁸ hemen hemen halkın din görevlilerinden, özellikle imamlardan, yıllar geçmesine rağmen beklentileri değişmemiş. Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, biz bu araştırmada; beklentileri bir kez daha sorup hala problemin devam edip etmediğini de öğreneceğiz.

Öğrenmeden, bilgi artırımından söz ederken, şunları da söylemeden geçemeyeceğiz: Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı il ve ilçe müftülüklerince zaman zaman açılan hizmetiçi eğitim kursları daha faydalı, verimli hale getirilebilir. Bu kurslar görevliler tarafından “cezalandırma” olarak algılanmaktan çıkarılmalıdır. Özellikle kursa alınan kursiyerlerin neye ihtiyacı olduğunu, meslekte geçen ve kalan süresi dikkate alınarak, kursiyerlerin boş vakitlerini ve onlara verimli olabilecek saatleri düzenleyerek daha ciddi hizmetiçi eğitim kursları düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyim. Bu konuda mutlaka görevlilerin istek ve görüşlerine müracaat edilmelidir.

Bu konuda ayrıca, imam-hatibin bilgi ve becerisini artırıcı kurs ve kültür merkezlerine, akademik çalışmalarına devam eden görevlilere gereken kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu çalışmaları yaptığım zamanlarda, yapılan şikayet üzerine müftülük

---

¹⁸⁵ H. Yılmaz, a.g.e, s.162

¹⁸⁶ Hamdi Uygun, *Halkın Din Görevlilerinden Beklentileri*, Samsun: Yayınlanmamış Y.L Tezi, 1992, O.M.Ü.S.B.E

¹⁸⁷ R. Buyrukçu, a.g.e

¹⁸⁸ Kadir Adıyaman, *Türkiye’de Din Adamının Sosyal Statüsü*, İstanbul: Yayınlanmamış Y.L Tezi, 2003, M.Ü.S.B.E

tarafından yapılan tahkikât, beni neredeyse çalışmalarına son vermeye ve çalıştığım kurumu terk etmek gibi bir durumla karşı karşıya getirdi. Bu sebeple, özellikle ilçe müftülerinin, akademik, kültürel ve sanatsal çalışma yapan görevlilerine sahip çıkmalarına, hatta onların gayretlerini artırıcı çaba içerisinde olmalarını beklerim. Bu çabalar, hiç kuşkusuz teşkilâtımız çalışanlarının eğitim-kültür seviyelerinin yükselmesine vesile olacaktır. İslâm dininin daha ehil kişiler tarafından, daha bilgili ve doğru bir şekilde anlatılmasına vesile olunacaktır. Dolayısıyla bu gayretler aynı zamanda yüce İslâm dinimize de bir hizmet olacaktır. Şunu da ifade edeyim ki; bunlar benim kendi şahsi tespitlerim ve bu konuda yaşadığım birer canlı tecrübelerdir.

Öğretme

İkinci olarak öğretme bir imamın en önemli misyonu olmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temel görevi toplumu din konusunda aydınlatmak; insanlara dini anlatmak ve öğretmek, vaaz etmek ve öğüt vermektir. İnsanın vaaz ve nasihate, öğüt ve tavsiyeye ihtiyacı vardır. İnsanları gafletten uzaklaştırıp onları iman, ibadet, itaat, takva ahlak ve ihlâsa yönlerecek. Rehber, hak davetçisine, vaize, öğüt vericiye, nasihat ediciye ihtiyacı vardır. Allah'ın insanlara peygamber ve kitap göndermesinin amacı da budur. “ O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor “¹⁸⁹ “ Allah size ne güzel öğütler veriyor “¹⁹⁰ ayetlerinde bildirildiği üzere Allah'ın bizzat kendisi öğüt verdiği gibi Hz. Muhammed (s.a.v)'i de; insanlara öğüt verici, uyarıcı, müjdeleyici ve hak davetçisi¹⁹¹ olarak göndermiş ve “ öğüt fayda versin (vermesin) sen öğüt ver (sana düşen görev sadece tebliğdir)”¹⁹² buyurmuştur. Peygamberimizin vefatından sonra bu görev, müminlere, özellikle bilginlere, din görevlilerine yüklenmiştir. Bu itibarla; imamlar başta olmak üzere her kademedeki Diyanet görevlisi, İlahiyat hocaları, İmam-Hatip meslek dersi öğretmenleri, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenleri dini topluma anlatmak, öğretmek ve insanlara güzel öğüt vermek durumundadırlar.

¹⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi, Ayet 90

¹⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, Ayet 58

¹⁹¹ Kur'an-ı Kerim, Ahzab Suresi, Ayet 45,46

¹⁹² Kur'an-ı Kerim, A'la Suresi, Ayet 9

Dinin aydınlatıcı, ferahlatıcı ve diriltici nefesine her zaman muhtaç olan topluma bu görevi en iyi sunabilecek olan görevli, günde en az beş vakit halk ile bir araya gelen ve onlarla sürekli iç içe olan İmamlardır.¹⁹³

Toplumun aydınlatılmasından sorumlu bir eğitimci olan din görevlisi, dini bilgileri, eğitimin ilke ve yöntemlerini dikkate alarak bireylere aktarmak durumundadır. Çünkü çeşitli yaş, cinsiyet ve kültür düzeyine sahip insanlara bilginin nasıl aktarılacağını bilmek, bilgiye sahip olmak kadar önemlidir.¹⁹⁴

Bir din görevlisinin eğitimcilik görevini başarıyla yerine getirebilmesi için şu yeterliliklere sahip olması gerekir:

- Muhatapları tanıma
- Plan ve program yapabilme
- Materyal geliştirebilme
- Rehberlik yapabilme
- Hitabet yeteneğine sahip olma
- Teknik imkanlardan yararlanabilme
- Yumuşak üslup kullanma
- Kolaylaştırıcı olma
- Yeniliklere açık olma
- Söz-davranış uygunluğu sağlama
- Başkalarına örnek olma¹⁹⁵

Öğretmede öncelikler neler olmalıdır, konusuna gelince; yapılan bir araştırmada bu soru halka sorulup, alınan cevaplar şöyle özetlenmiştir:

1. İslâm'ı temel kaynaklarından öğrenerek, cemaate anlayabileceği şekilde anlatmak; Cemaatin zihninde oluşan sorulara cevap vererek, onların eksiklerini

---

¹⁹³ M. Yıldırım, a.g.mk, s.35

¹⁹⁴ H. Yılmaz, a.g.e, s. 167

¹⁹⁵ H. Yılmaz, a.g.e, s. 167

giderecek dini bilgileri onlara aktarmak, onları hurafe ve batıl inançlardan arındırmak, tebliğ ve irşat.

1. Çocukları okutmak
2. Cemaate Kur'an okumasını öğretmek ve manalarını açıklamak
3. Cemaate sosyal ve kültürel konularda da bilgi vermek¹⁹⁶

Bir din görevlisi bütün bunları yapabilmesi için içinde bulunduğu çağın bilgilerinden, sosyal ve kültürel konularından çağın materyallerinden azami derecede istifade etmesi lazım. Yoksa, asırlar öncesinin şartlarına göre şekillenmiş yaşanan hayatla büyük ölçüde ilgisi bulunmayan bir kısım bilgilerle din hizmeti yapmaya çalışmak, sorun çözmekten daha çok yeni sorunlara yol açacak ve din adına insanların hayatlarında zorluk ve sıkıntılar meydana getirecektir.

Örneklik Etme

Yüce Allah peygamberleri hem mesajlarını insanlara iletinler hem de onlara örnek (model) olsunlar diye göndermiştir.¹⁹⁷ Hz. Peygamber; imân, ibadet, ahlâk ve her türlü söz ve davranışlarda müminlere örnek olduğu gibi, müminlerin de aynı şekilde diğer insanlara güzel örnek olmaları gerekir. Diğer insanlara güzel örnek olmaları gerektiğini; “ Allah sizi hem daha önce hem de bu dinde Müslüman diye isimlendirdi ki peygamber size şahit (örnek olsun) sizde insanlara şahit (örnek olasınız)¹⁹⁸ “Fiilen ve halen örnek alınan ve kendilerine uyulan kimselere” şahit denir.¹⁹⁹

İnanç, söz, fiil ve davranışlarıyla insanlara güzel örnek olan peygamber ve müminlere de şahit denilmiştir. Bu itibarla din hizmeti veren insanların diğer müminlerden daha çok “örneklik” görevi vardır. Din hizmetleri sunanlar, sözleri, davranışları, aile hayatları, giyim kuşamları ve sosyal ilişkileriyle kısaca hayatın her

---

¹⁹⁶ R. Buyrukçu, a.g.e, s.268

¹⁹⁷ K.Kerim, Mümtehine Suresi, Ayet 6

¹⁹⁸ K.Kerim, Hac Suresi, Ayet 78

¹⁹⁹ Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara: DİB Yay., 2006, s.610

alanında örnek olma durumundadırlar. Aksi davranış hem kendilerine hem temsil ettiği kuruma zara verir, hizmeti olumsuz yönde etkiler ve zorlaştırır.

Din görevlisi, mesleki sorumluluğu bulunan bir devlet memuru olmanın yanında, insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu elde etme yolunda rehberlik eden bir gönül adamıdır. Din görevlisinin bu ağır sorumluluğu başarıyla yerine getirebilmesi için, anlattığı doğrulara öncelikle kendisinin inanıp bağlanması, bildiği doğruları herkesten önce kendisinin yaşaması ve davranışları ile söyledikleri arasında çelişki bulunmaması gerekir. Yani din görevlisi insanları davet ettiği güzel ve hayırlı işleri ilk önce kendisi yaparak topluma örnek teşkil etmelidir.²⁰⁰

Sonuç olarak; din görevlisi; dini iyi bilen, dini halka en güzel bir biçimde anlatan, hayırlı hizmetlerde topluma öncülük eden, özü, sözü, davranışları ve kılık-kıyafeti ile örnek olan, olması gereken insandır.

1. 2. İmamın Statü Kazanımı, Kullanımı ve İmajı

Statü, bireyin sosyal yapıda işgal ettiği yerdir. Herkes sosyal bir statüye sahiptir. Sosyal statü, kişinin çevresindekilerin, toplum içinde ona nesnel olarak uygun gördükleri mevki veya pozisyonudur.²⁰¹

Her bireyin çeşitli statü konumları vardır; bunlardan bazıları atfedilir (örneğin, yaş, cinsiyet ya da ırk), bazıları ise ulaşılan (örneğin, eğitim düzeyi ya da meslek) statülerdir. Bir bireyin ana statüsü, toplumsal konumların tamamında veya çoğunda diğer tüm statülerini etkileyecek ya da onlara hükmedecek olan statüdür.²⁰²

---

²⁰⁰ H. Yılmaz, a.g.e, s.146

²⁰¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhan-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 2003, s.697

²⁰² G. Marshall, a.g.e, s.21

Statüler rol ve pozisyonlardan meydana gelir. Her statünün toplumda yetki ve sorumluluğa dayalı bir değeri (prestiji) mevcuttur. Daha açık bir ifade ile fert toplumda sahip olduğu statüsü ile yer alır.²⁰³

Sosyolojide en çok karıştırılan kavramların başında rol ve statü gelmektedir. Her sosyal statüye mutlaka sosyal rol tekabül eder. Statü onu işgal eden kişiden diğerlerini ayırır. Statü sadece bir haklar ve yükümlülükler toplamıdır.²⁰⁴ Linton'a göre rol, statünün dinamik yanıdır. Sosyal rol bir sosyal statünün normlarını yerine getirmek için gerekli olan davranış biçimidir. Sosyal statü, bir sosyal mevki ise, sosyal rol de o mevkiinin aktif hali, yani uygulama yönüdür.²⁰⁵

Toplum canlı bir organizma gibidir. Ahenk içinde hayatını devam ettirmek ister. Ahengi sağlamak için de iş bölümü, paylaşım şarttır. Uygun olan makam ve mevkilere, uygun fertler yerleşir. Her birey, işgal ettiği mevkiinin, pozisyonun kendisinden istediği beklentilere cevap vermek, görevini hakkıyla yerine getirmek mecburiyetindedir. Başarısına göre toplum tarafından mükafatlandırıldığı gibi, başarısız olduğunda da cezalandırılır.

2003 yılında yapılan bir alan araştırmasında, toplumun din görevlilerini “sosyal statü ve sosyal rol bakımından hangi sıraya layık gördüğü” sorusuna % 20’lik bir grup en başta görmüştür. Hakim, doktor, normal memur, tüccar ve esnaftan önce görmüştür.²⁰⁶ Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim; aynı çalışmada “Din görevlilerine sosyal rol ve statü bakımından hangi sırayı layık gördüğü” sorusuna da % 28’i en başta görmek istediğini belirtmiştir. Diğer çalışanlara göre kıyasladığımızda bu sonuç, halkın sosyal statüsünün en başta olmasını arzu ettiği grup din görevlileridir.²⁰⁷

Şunu ifade edebiliriz ki, din görevlilerinin kaliteli bir din eğitimi ve hizmeti sunabilmeleri toplum içerisinde ki sosyal statüleriyle yakından ilişkilidir. Statülerinin ve

---

²⁰³ Zeki Arslantürk-M. Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yay., 2001, s.188

²⁰⁴ K. Adıyaman, a.g.e, s.23

²⁰⁵ Z. Arslantürk-T. Amman, a.g.e, s.192

²⁰⁶ K. Adıyaman, a.g.e, s.76

²⁰⁷ K. Adıyaman, a.g.e, s.52

rollerinin yüksek olması durumunda hizmetleri daha geniş kapsamlı ve daha verimli olması kaçınılmazdır.

1. 3. İmamın Statü ve İmajını Etkileyen Sosyo – Ekonomik Faktörler

Her mesleğin, toplum katında belli bir yeri vardır toplumdaki işlevselliğine göre her mesleğe bir değer atfedilmektedir.O mesleği yerine getirenler toplumun mesleğe vermiş olduğu değere göre bir “sosyal statü” elde ederler. Meslek, sosyal statünün belirlenmesinde “belirleyici” etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesleğe; getiri, toplumda stratejik bir konuma sahip olma, popüler olma ve toplumsal ihtiyaçları karşılamaya göre bir değer atfedilmektedir.²⁰⁸ Tıp doktorluğu mesleğine büyük bir değer atfedilmesi, mesleğin yerine getirmiş olduğu işlevinden kaynaklanabilirken, mesleğin getirisi de hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Yine, hakimlik, kaymakamlık, valilik vs. mesleklerine olan ilgi, bu mesleklerin toplumdaki stratejik önemleri ile açıklanabilir. Bilgisayar veya endüstri mühendisliği gibi meslekler, popüler olması yanında getirmiş olduğu gelir açısından da tercih edile bilmektedir.

Genel olarak, toplumun verdiği değere göre mesleğin “ itibarı ” belirlenirken, bir mesleğin itibarının düşmesinde, o mesleği yerine getirenlerin de büyük bir etkiye sahip olukları söylenebilir. Mesleğin toplumdaki itibarına göre, iş gören tarafından mesleğe bir anlam yüklenmekte ve buna göre, yapılan “ iş ” ten bir doyum ve dolayısıyla da verimlilik sağlanmaktadır. ²⁰⁹

Din görevlilerine atfedilmiş olan değer ve statü daha çok “din” den kaynaklanırken, din görevlilerinin meslekteki tutum ve davranışlarının da, itibar ve statü'nün oluşumunda büyük bir yere sahip olduğu, itibarın düşük olmasının ise dine karşı ilgisizlikten kaynaklandığı da söylenebilir.

---

²⁰⁸ Cengiz Yılmaz, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri*, Elazığ: Yayınlanmamış Dr. Tezi, F.Ü.S.B.E, 1999

²⁰⁹ C. Yılmaz, a.g.e, s.212

2. DİNÎ İÇERİKLİ SESLİ VE GÖRÜNTÜLÜ YAYINLAR VE BURALARDAKİ DİN ADAMI İMAJI

Dünden bugüne uzanan zaman kulvarında insan oğlunun en değerli sermayesi bilgi olmuştur. Çünkü insan kendini, evreni onunla tanımış, eşyanın nitelik ve niceliklerine onunla vâkıf olmuştur. Katedilen bilimsel mesafeler, yeryüzü ve gökyüzünde aşılın merhaleler, hep bilginin ürünüdür. Dolayısıyla insan çevresindeki varlıklarla ilişki kurmak ya da onları anlamak için çeşitli bilgi kaynaklarından yararlanır.

Bilgi insanlığın ortak değeri, dünün özeti, bugünün realitesi ve yarının zeminidir. Bugün gerek modern toplumlar gerekse gelişmekte olan ülkelerde iletişim araç ve yöntemleri, bilgiyi ulaştırma, haberleşme araç ve gereçleri ve teknikleri son derece gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Gazete, kitap, dergi, broşür gibi basılı yayınların yanı sıra, radyo, sinema, televizyon, bilgisayar gibi iletişimde işitmeye ve görmeye dayalı sesli ve görüntülü yayınlar giderek yazılı kültürün önüne geçmektedir. Öyle ki sesli ve görüntülü yayıncılığın sınır tanımaz gücü, dünyayı küresel bir köy haline getirmiştir.²¹⁰

Bu çerçevede sorumlu kuruluşlar, toplumun din konusundaki beklentilerine sağlıklı cevap verebilmek amacıyla sesli ve görüntülü yayınlara önem vermekte ve bunların, yaşadığımız toplumu ortak idealler etrafında birleştiren, aile yapısını koruyan, tarihî ve kültürel değerleri kucaklayan, millî birlik ve beraberliği esas alan bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Ayrıca sorumlu kuruluşların, din görevlileri ile ilgili bir takım yanlış imaj üretimlerinin doğrudan insanların dinî inançlarında sarsıntıya yol açacağını, dolayısıyla medyanın da zedelenmiş bir din görevlisi profilinin toplumumuz için neye mal olduğu noktasında sorumluluk hissetmesi gerektiğini ısrarla ifade etmesi gerekmektedir. Bu konuda sorumlu kuruluşların, yazılı ve görsel medya başta olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da önemli görevlerinin olduğuna inanıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı mevcut olduğu için, din görevlileri mevcut olduğu için toplumda din var değildir. Toplumda din mevcut olduğu için, insanların din hizmeti

---

²¹⁰ Ahmet Onay, "II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi", Ankara: DİB Yay., 05-07 Kasım 2004

talebi olduğu için din konusunda doğru bilgilenme ihtiyacı bulunduğu için Diyanet İşleri Başkanlığı ve din görevlileri vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da bu hizmeti yürütmenin gayreti içerisinde olduğuna inanıyorum.

Gerçekten de gerek din hizmetinin gerek dinî bilginin alternatifi yoktur, bunlar boşluk kabul etmezler. Bunlarda boşluk olduğu vakit, bireysel hayatımızı, aile hayatımızı ve toplum hayatımızı rahatsız eden, geleceğimizi tehdit eden sarsıntılar, olumsuzluklar baş gösterir. Elbette ki bunun önemli bir parçasının dinî yayınlar, sesli ve görüntülü yayınlar teşkil etmektedir. Dinin magazin mantığıyla, reyting kaygısıyla ele alınması, toplumda derin yaralar açmaktadır. Bu, sadece din görevlisinin imajını zedelemekle kalmamakta aynı zamanda toplumun umutlarının tükenmesine de sebep olmaktadır.²¹¹

Görsel medya; hem işitsel hem de görsel yayıncılığın ikisini bir anlamda birleştiren, etkisi belki gelip geçici gibi görünen; ama, ani etkileri son derece önemli olan; imaj yapmada, imaj üretmede, imaj yıkmada, büyük gücü olan bir kaynak ve bir alandır. İşte bundan dolayıdır ki, gerçekten bugün eğer medya, insan olmanın bütün sorumluluklarının bilinci içinde hareket ederse hakikat peşinde koşarsa, kamusal barışı da getirebilir, düzene ve güvenliğe katkı da sağlayabilir; ama, böyle hareket etmezse, son derece tehlikeli bir maceraya girebilir. Medya güçlüdür. Görüntülü medya ise daha güçlüdür. Özellikle görüntülü medyayı kullanarak iletişim kurmak durumunda, çok dikkat edilmesi gerekiyor. Kendimizi çok iyi eğitmemiz gerekiyor. Artık orada sözün güzelliği yetmiyor, o sözün güzelini tebessümle söyleyemiyorsanız, sözün güzelliği kayboluyor. Yani, hem metin hem söz hem de bütünüyle tablo; seyircinin, dinleyicinin gözünün önüne geliyor. Bu bakımdan, terminolojinin ona göre üretilmesi lâzım, görüntünün ona göre üretilmesi lâzım, oturma – kalkmanın, jestlerin – mimiklerinin ona göre yeniden düşünülmesi, yeniden estetik boyutlarıyla birlikte gündeme getirilmesi lâzım.²¹²

---

²¹¹ Ali Bardakoğlu, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004, s.13

²¹² Mehmet Aydın, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–Kasım 2004, s.15

Bu konuda eksikliğin önemli bir kısmı din bilginleri olarak bizden de kaynaklanıyor. Bilim adamları çıkıp televizyonda kavga ederse, bunları seyreden vatandaş ne yapsın? Dilin, sözün, jestin ve mimiğin güzelini sunamazsak medya ne yapsın? Hele ilahiyatçılarımız televizyon ekranlarında bu olumsuzlukları sergilediklerinde, toplum sağlıklı din bilgisini nereden alsın?!

2. 1. Dünya’da Dinî İçerikli Sesli ve Görüntülü Yayınlar

Radyoda dinî yayınlara yer verilmesi II. Dünya Savaşı yıllarına uzanır. Savaşın, Almanların lehine gelişim göstermesi, müttefik ülkelerin yenilmeye başlaması üzerine, İngilizlerin radyodan moral yüklü dinî programlara yer verşi ile bir dönem başlayacaktır. Dinî yayınların savaş esnasında öne çıkışının temel gerekçesi moraldir. Zira, askerlere ve yurttaşlara moral verebilmek için dinî yayınlara gereksinim duyulmuştu.²¹³ Türkiye’de uzun süre dinî yayınlar, moral yayını olarak kabul edildi. Aslında savaş esnasında dinin moral gücüne ilk defa II. Dünya Savaşı’nda başvurulmuyordu. Binlerce yıldır hemen her savaşın temel unsurlarından biriydi dinî yayınlar. Hemen her çağda kendi çağına yaraşır ve adına ne denirse densin, “yayın” olarak algılanabilecek yollara başvurmuştu insanoğlu. Büyük İskender’in filleri ve fillerindeki dev davullar, Perslerin binlerce insandan oluşan savaş koroları, Osmanlı’nın mehteri... hepsi morale yönelik dinî içerikli yayınlardı.

Semavî dinlerin insanlara sunduğu yaşam tarzı ve beşeriyete verdikleri önem, din-insan ilişkisini hep gündemde tuttu. Dinin insanlara sunulmasında yani tebliğinde ses, beden ve güzel sanatlar öncelikli ve ağırlıklı oldu. Dinle yaşam birleştirilip güzel sanatlar öne çıkartılarak bir bütün hâlinde sunuldu. Sanat dinle birleştiğinde dini güzel, daha gizemli, daha huzur veren şaheserler meydana geldi. Bu kilise oldu, cami oldu, çeşme oldu hatta bir mezar taşı oldu.

Sanayileşmenin getirdiği tüm değişime rağmen, ağır bir savaş ortamında İngilizler bu binlerce yılın getirdiği geleneği teknoloji ile birleştirip şekillendirdiler.

²¹³ Ensar Kılıç, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07Kasım 2004, s.39

Sistemli bir hâle dönüştürüp savaşın önemli bir unsuru hâline getirdiler. Almanlar çok uzun bir süre bu dinî yayınları “ masum birer ayin “ olarak kabul etme hatasını gösterdiler. Hatalarını anlayıp karşı yayına geçtiklerinde ise İngilizler birer haberleşme programına dönüştürdükleri dinî yayınlar konusunda önemli mevzileri ele geçirmişlerdi bile.²¹⁴

Vatikan’ın ağırlıklı olarak bu alana el atması ile dünya üzerinde büyük bir ekonomik değer de ortaya çıktı. Bu alanda büyük şirketlerin göz ardı edemeyeceği dev bir pazarın da doğmasına yol açtı. Moral ağırlıklı dinî yayınlar giderek misyoner yayıncılığa dönüştü. Acı olan Hristiyan dünyasının büyük finans gücüyle yaptığı bu yayınlara İslâm dünyası uzun süre karşılık vermedi. Karşılık vermeye başladığı zaman ise kısıtlı ve gelişmemiş imkânlarla cevap vermeye çalıştı.²¹⁵

Bu arada Türk sineması da Hollywood’dan esinlenerek dinî filmlere yönelmeye başladı. Bu filmler direk tebliğ esaslıydı. Bir büyük İslâm âlimini veya vak’ayı anlatıyordu. Yeşilçam, dinî filmler kategorisine giren bu filmlerin dışında çevrilen filmlerde dine karşı mesafeli ve ön yargılı olmayı sürdürdü. Bilhassa din adamlarına ölü gömen veya hırsız, namus düşmanı şeklinde sürekli “kötü” adam rolü verildi. Oysa bu tavır, dinî filmlerin örnek alındığı Amerikan sinemasına ters düşüyordu. Hollywood, direkt dinî film kategorisine giren filmlerin dışında kalan yapımlarda da dinî mekanizmaya gereken saygıyı gösteriyor, öne çıkartıyordu. Özellikle kovboy filmlerinde dinsel yaşam ön plândaydı. Ülkemizde TRT tarafından yıllarca gösterilen Küçük Ev, kilisenin finanse ettiği bir dizi filmi. Bu dizide doğrudan Hristiyan yaşam ve ahlâkı tebliğ ediliyordu.²¹⁶

Sinema ve televizyon yapımlarının sosyal yapıya uygun bir şekilde daha seküler olması gerektiğini savunanlar giderek çoğaldı. Bunların etkisinde kalarak yapımcılar yeni tarzlar oluşturmaya başladılar. Böylece tebliğ ve irşat esaslı yapımların yerine

---

²¹⁴ E. Kılıç, a.g.e, s.40

²¹⁵ E. Kılıç, a.g.e, s.40

²¹⁶ E. Kılıç, a.g.e, s.42

“yaşamın parçası olan din” almaya başladı. Bir başka deyişle “yaşamın esası olan” anlayışı bir yana bırakılarak, “yine parçası olan” anlayışı öne çıktı.

Özellikle ABD sinemasının dinî unsurları ahlâkî ve kültürel öğelerle birleşerek oluşturduğu bu yeni modelde “ ibadet “ geri plânda kaldı. Tebliğ ve irşad sayesinde değişime uğrayan ve ibadete başlayarak dinin bir parçası olan insan figürü artık yoktu. Onun yerine kültürel ve ahlâkî yaklaşımlar dinin birer yansıması olarak verilmeye başlandı. Bunun için de sağlam finansman kaynaklarının bulunarak bu alana ciddi yatırım yapılması gerekmektedir. Ciddî bir finansmana, birinci sınıf bir oyuncu kadrosuna, sağlam bir senaryo ve işini bilen bir yönetmene ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojinin son imkânlarının kullanıldığı yapımlar kamuoyunun hizmetine sunulmalıdır.

Lütfen, Mesaj (Çağrı) filmini hatırlayalım. Sağlanan finansman ile dünyanın en iyi oyuncularının oynadığı Çağrı filmini hâlâ seyrediyoruz. Çağrı'nın müziklerini, bir Protestan Hristiyan yapmıştı, ama hâlâ tüm dinî programlarımızda kullanıyoruz. 70'li yıllarda çevrilen Çağrı filminin günümüzde hâlâ zevkle seyrediliyor olmasının, filmin klâsikler arasına girmesinden öte anlamlar bulunmaktadır.

Dünyada dinî içerikli dizi ve filmlerin, din adamlarının fonksiyonlarını nasıl gösterildiğini kısaca anlatmaya çalıştık. Şimdi ise Türkiye de dinî içerikli filmlerin ve din adamlarının beyaz perdeye nasıl yansıtıldığının üzerinde duracağız.

2. 2. Türkiye’de Dinî İçerikli Sesli ve Görüntülü Yayınlar

Ülkemizde sesli dinî yayınlar TRT'nin çizdiği ilkelerle gerçekleşti. Ama her zaman kontrollü bir çizginin içinde yayınlar yapıldı. Önce radyolarda sonra da televizyonda TRT değişmeyen bir tavır ortaya koydu.

Radyonun ülkemizdeki tarihi, 1927 yılına kadar uzanır. Televizyon yayını ise 1968 yılında başlamıştır. Türkiye radyolarında ilk dinî yayın, 1950 yılının Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı merhum A. Hamdi AKSEKİ ve

beraberindekiler, bu ilk yayın için Ankara Radyosu'na giderek Kur'an okumuş ve konuşma yapmışlardır. 1955 yılına kadar sadece Cuma sabahları yayınlanan bu programda Kur'an tilâveti sunulmuş, 1955 yılında buna, okunan sure ve ayetlerin meali de eklenmiştir. 1968 – 1974 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinî gün ve gecelere ilişkin mesajları da yayınlanmaya başlamıştır. 1975 yılından itibaren 20 – 30 dakikalık iftar programları yapılmaya başlanmıştır. İlk defa 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'nda şehit olan askerlerimizin ruhlarına ithaf edilmek üzere TRT'den canlı olarak verilen mevlit yayınının ilgi ve takdirle karşılanmasının ardından, 1975 yılında TRT'de dinî yayınlara yer verilmeye başlanmıştır. Haftada bir gün olmak üzere radyoda benzer yayın yapılırken, iftar programlarının ve kandil geceleri okunan mevlitlerin canlı olarak verildiği görülmüştür.²¹⁷

1980 yılında TRT'de ' İnanç Dünyası ' adlı program yayına girmiş ve uzun yıllar bu program sürdürülmüştür. 17.09.1997 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile TRT genel müdürlüğü arasında imzalanan bir protokolle TRT 4'te, haftada bir olmak üzere ' Diyanet Saati ' programı yayına başlamıştır.

2. 3. Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı

Türk sineması içinde bulunduğu toplumun gerçeklerini nasıl göstermektedir? Başka bir deyişle yaşadığımız toplumsal gerçekler, toplumun görüntülü tarihini tutan sinemamıza ne ölçüde yansımaktadır? Türk toplumunda sosyal hayatı düzenleyici role sahip unsurlardan biri olan dinin ve onun temsilcisi konumundaki din adamlarının veya yaşantısını ona göre düzenlemeye çalışan dindar insanların, Türk sinemasında çizilen imajını burada ele alıp irdelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

İnsanın ihtiyaçlarından biri olan din ve bunun temsilcileri, birçok filmde az veya çok işlenmiş ve yer almıştır. Bu filmlerin hepsini ele alıp değerlendirmek tabî ki imkânsızdır.

---

²¹⁷ Mehmet Görmez, "II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi", Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004, s.35

Ülkemiz insanının sinemayla tanışma seyrine baktığımızda kişi olarak Fuat Uzkınay'ı, kurum olarak da Ordu Sinema Dairesi'ni görmekteyiz.

14 Kasım 1914, Türk sinemasının doğum günü olarak kabul edilir. Türk sinemasında bir Türk tarafından çekilen ilk yerli film, o sıralarda Ordu'da subay olan Fuat Uzkınay tarafından 14 Kasım 1914'te çekilen "Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı" adlı 150 metrelik belgeseldir. 1896'da Ruslar tarafından yapılmış anıtın yıkılmasını gösteren film, Türk sinemasının başlamasına yol açmış ve ardından birer birer askerî belgeseller çekilmiştir. Bu arada ilk konulu filmler de başlamıştır.

1922 yapımı, Muhsin Ertuğrul tarafından çevrilen ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanından uyarlanan, tekkesini zengin ve güzel kadınlar için bir tuzak olarak kullanan, şehvet düşkünü bir Bektâşî Şeyhi'nin öyküsünün anlatıldığı "Boğaziçi Esrarı" (Nur Baba) isimli film, toplumda büyük yankılar uyandırdı. Filmin dış sahneleri çekilirken, Eyüp Camisi'nin avlusu " küçük düşürüldükleri " gerekçesiyle Bektâşîler tarafından basıldı. Filmin çekimi, ancak polis kuvvetlerinin koruması altında tamamlanabildi. Daha sonra ise yeni bir olaya meydan verilmemesi için İşgal Kuvvetleri yönetimi, filmi yasakladı.²¹⁸

Sinema tarihine ideolojik olarak en hakim zihniyet, kozmopolit sinema anlayışı olmuştur. Kozmopolit sinemanın temel karakterlerinden biri, ticari zihniyetteki aşırılıktır. Bu anlayış, topluma yön vermek gibi fikir ve estetik yüklü bir sanat anlayışından uzak, tamamen para kazanma gayesi ile ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilâli'nden sonra, Türk sinemasının ideolojik plânda yoğunluğunu hissettirdiği fikrî karakteri belirmeye başlamış, ihtilâlin getirdiği hava içerisinde ortaya çıkan sosyalizm akımının da etkisi ile beyaz perdeye yansıyan ilk fikrî akım "Toplumsal Gerçekçilik" olmuş ve sinemada sosyalist mesajlı filmler boy göstermiştir. "Toplumsal Gerçekçilik" akımı, ülkemizde, Amerika'daki "Sosyal Gerçeklik" ve İtalya'daki "Yeni Gerçekçilik"

---

²¹⁸ Ömer Menekşe, "Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı", II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi, Ankara: DİB Yay., 05-07 Kasım 2004, s.46

akımlarının etkisi ile doğmuştur. Akımın amacı; toplumdaki gerçeklerin dış yüzünü veren filmler ortaya koymaktır.

Ancak ülkemizde bu akım giderek Marksizm'e tabandan bağlı "Devrimci" sinema anlayışına dönüşmüştür.²¹⁹ Bu anlayışla ortaya konan filmlerde Marksizm'in din anlayışı ve din adamına bakış tarzı aynen yansıtılmış, filmlerde din, tarih, geçmiş, inanç, ahlâk vb. kavramlar olumsuzlanarak sunulmuştur.

Metin Erksan'ın "Gecelerin Ötesi" (1960), "Yılanların Öcü" (1962), "Susuz Yaz" (1963), Halit Refiğ'in "Şehirdeki Yabancı" (1963) ve "Harem'de Dört Kadın" (1965) adlı filmleri "Toplumsal Gerçekçilik Sineması"'nın örnekleridir.²²⁰

Millî sinema, millî bir bakış açısının yorumlandığı ve çözümlendiği gerçeğin, kısacası millî kültürün sinema diliyle anlatılmasıdır. Millî kültür ise bir milletin tarihi birikiminden aldığı duyuş, düşünce ve yaşam biçimi ile oluşturduğu ilim, sanat ve din gibi değer hükümleridir. Millî sinema, 1963 – 1964 yıllarından sonra tek tük sinema yazılarının da bir endişe olarak beliren 1970'te Yücel Çakmaklı tarafından, Şule Yüksel Şenler'in "Huzur Sokağı" adlı romanından sinemaya uyarlanan "Birleşen Yollar" la ilk bilinçli örneğini veren bir sinema akımıdır.

Millî sinema, millî kültür ve onun çıkış kaynağı olan İslâmî düşüncüyü yaşama ölçüsü olarak ele alan bir akımdır.²²¹

Millî Mücadele yıllarını anlatan edebî eserlerde, din adamları veya dindarlar, gelen düşmanla işbirliği yapan ve kurtuluş mücadelesinin önüne taş koymaya çalışan tipler olarak çizilmiştir. Dönemi ele alan ve genelde bu dönemi yansıtan romanlardan uyarlanan filmlerde de durum farklı değildir. Dine, din adamına veya dindar insana ve dinî değerlere saldırma, onları aşağılayıp kötüleme ortak bir tutum şeklinde karşımıza

---

²¹⁹ Ö. Menekşe, a.g.e, s.47

²²⁰ Ö. Menekşe, a.g.e, s.48

²²¹ Mesut Uçakan, *Türk Sinemasında İdeoloji*, İstanbul: Hareket Yay., 1971, s.30

çıkılmaktadır. Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un yaptığı Kurtuluş Savaşı'nı konu alan "Ateşten Gömlek" (1923) filminde bu şablon aynen çizilir.

Muhsin Ertuğrul, 1932 de çektiği "Bir Millet Uyanıyor", 1959 da Nejat Saydam, "Kalpaklılar" filmiyle yine, 1959 da Osman Fehmi Seden "Düşman Yolları Kesti" filmleri ideolojik bir yaklaşımla din adamları; jurnalci, çıkarıcı, kendi çıkarı için başkasının gözünü oymaya hazır tipler olarak sunulmuştur.

Millî mücadele filmlerinin en prototip örneği; "Vurun Kahpeye" filmidir. Filmde, Milli Mücadele'ye düşman olarak takdim edilen dindar görünümlü, çıkarıcı ve yobaz Hacı Fettah Efendi tipi öyle çizilmiştir ki, filmi seyreden kimse, ondan daha aşağılık, daha çıkarıcı ve daha din simsarı bir insan olamayacağı yargısına varır. Vurun Kahpeye'de çizilen bu entrikacı, hain, çıkarıcı; ama aynı zamanda halkın yanında görünen sahte dindar tipi, "kendisinden sonra gelen olumsuz din adamı tiplerinde de etkili olmuştur."

Nitekim Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" adlı romanından, Ziya Öztan ve Nihat Durak tarafından senaryolaştırılan "Yaban" (1996) adlı filmde aydın köylü çatışması, filmin aktif yapısını oluşturur. Bu filmleri seyredenler Millî Mücadele'de din adamları ve dindarların hep olumsuz rol oynadıklarını, sadece kendi çıkarlarını gözeterek vatana ihanet ettiklerini düşünebilirler. Hâlbuki, Millî Mücadele içindeki din adamlarını ve dindar kimseleri kurtuluş mücadelesi aleyhinde, çıkarıcı ve yobaz olarak göstermek, - tabiri caizse – tarihimize karşı bir ihanettir.

İstiklâl Marşı Şairimiz Mehmet Akif Ersoy Anadolu'da halkı Millî Mücadele'ye davet eden vaaz ve hutbeler vermiş, Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazlar çoğaltılarak Anadolu'nun her tarafına ve cephelere dağıtılmıştır.²²²

Millî Mücadele'de halk üzerinde de kurtuluş mücadelesinde de olumlu etki yapmış başlıca din adamları Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat – Börekçi- Efendi

---

²²² M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", DİA, C.28, s.434

(v.1941), Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi (v.1931), Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi (v.1921), Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Efendi (v.1941), Ispartalı Hafız İbrahim Efendi (v.1939), Afyonkarahisarlı İsmail Şükrü Efendi (v.1950), Erzurum Kadısı Hurşit Efendi ve Maraş Ulu Camii'nin İmamı Rıdvan Hoca gibileri... vardır.²²³

Din adamlarına olumsuz yaklaşanlar, filmlerde çizdikleri karakterlerde de bunları göstermiş, onların fizikî yapılarını, itici ve çirkin tipler olarak belirlemişlerdir. Diğer bir deyişle, iyi kahramanlar fizik olarak da iyidirler. Kötülerin ise ruh dünyaları, suratlarına ve fizik yapılarına aksetmiştir. Âdeta kriminal tipler olan bu kahramanların daha tanıtımından fena işler yapacakları bellidir. Söz gelimi Küçük Ağa'da ki İstanbul'lu Hoca, gür ve siyah bir sakala, beyaz ve yakışıklı bir yüze ve güzel bir sese sahipken, Vurun Kahpeye'de ki Hacı Fettah Efendi tiplemesi ise din ve kitap kelimelerini dilinden düşürmeyen, gözleri fıldır fıldır dönen, elinde tespih, kafasında sarık, çember sakallı, kara cübbeli, lanet bir tiptir.

Sinema, elbette bir tarih şuurunun, tarihi kimliğin aktüel yansımasını ve insanın kişiliğinde ortaya konan çatışmaları yansıtmalıdır. Bu itibarla din adamlarının ve dindar insanların Millî Mücadele'deki gerçek fonksiyonlarının Türk sinemasına yansımasını görebilmek için Yücel Çakmaklı'ya kadar beklemek gerekmiştir. Yücel Çakmaklı, "Küçük Ağa" ve "Sahibini Arayan Madalya" filmleri ile Türk sinemasındaki egemen anlayışın aksine, Millî Mücadele'yi çok daha gerçekçi ve sağlam tarihî temellere oturtmuştur.²²⁴

Türk sinemasında görülen bir özellik de Doğu'nun geri kalmışlığı, kadının ezilmişliği, törelerden kaynaklanan kimi trajik durumlar, ilgisi olsun olmasın İslâm'a mâl edilmiş ve bu olumsuzluklar nedeniyle İslâm'ın mahkum edilmek istenmesidir. Böylece, hiçbir müslümanın kabullenemeyeceği safça bir kadercilik anlayışı ve kimi saçma gelenekler, sanki İslâm'ın özüyümüş gibi yansıtılarak fatura İslâm'a çıkarılmıştır.

²²³ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, Ankara: DİB Yay., 1997, s.75

²²⁴ Ö. Menekşe, a.g.e, s.53

Türk sinemasında, Doğu'nun geri kalmışlığını, törelerden kaynaklanan trajik dramaları yansıtan, en pespaye, uyduruk düzeysiz şablonlarla halkın inançlarını rencide eden, din adamlarını, hiçbir kutsal değer tanımayıp çıkarını ön planda tutan, tefeci, zalim tipler olarak sunulan filmler şunlardır;

“Adak” 1979 (Atıf Yılmaz Batıbeki / Tarık Akan – Necla Nazır)

“Hazal” 1979 (Ali Özgentürk / Türkan Şoray – Talat Bulut)

“Züğürt Ağa” 1985 (Nesli Çölgeçen / Şener Şen)

“Fıratın Cinleri” 1977 (Korhan Yurtsever / Aytaç Arman)

“Bedrana” 1974 (Süreyya Duru / Perihan Savaş - Aytaç Arman)

“Kara Çarşafı Gelin” 1975 (Süreyya Duru / Hakan Balamir)

“Yer Demir Gök Bakır” 1987 (Zülfü Livaneli / Rutkay Aziz)

Bu tür filmler, “batılılar filmimize değil kilimimize ödül verirler” düşüncesi ile örf âdetleri kötülediğimiz, halkımızı aşağıladığımız belli başlı filmlerdir.²²⁵

Türk sinemasında din adamı, bir türlü olması gereken konuma oturtulamamıştır. Türk sinemasında din adamı ya nikâh ve yağmur duasıyla hatırlanan bir tiptir ya da muska yazan, üfürükçülük yapan bir hocadır veya cenaze namazında cemaatin önünde yürüyen başındaki sarıktan başka her şeye benzeyen siyah cübbeli bir şahıstır. Camide söylediklerini kimsenin merak etmediği, kişisel çıkarları için her şeyi yapabilecek bir anlayışta yobaz, makam düşkünü bir tiptir.

Örneğin, Yılmaz Güney (Cabbar)'in “Umut” filmi (1970) de İslâm'ın bir üfürükçü hoca (Osman Alyanak) tiplemesi ile mahkum edilme girişimidir.

Son dönem filmlerinde “Vizontele” de de bağınaz, tutucu ve yeniliklere kapalı kronik bir imam karakteri ortaya konulmuştur. Çizilen bu karakterde imam, kekeme birisi olarak sunulmuş ve imamın davranışları mizah konusu yapılmıştır. Böyle birisinin imam olması hukuken ve dinen emirler açısından mümkün değildir. Çünkü kekeme ne

---

²²⁵ Ö. Menekşe, a.g.e, s.55

namaz kıldırabilir ne de vaaz edebilir. Çocuklara Kur'an alfabesi öğretmesi de mümkün değildir. Toplum da bunu kabul etmez.

Türk sinemasında, kafasında takke elinde tespih, her iyiliğe, her güzelliğe, her gelişmeye karşı çıkan tiplerin nasıl her güzellik önünde bir engel olduğu din adamlarıyla vurgulanmaya çalışılmıştır. Yine özellikle köy filmlerinde, hep ağanın yanında yer alan, onun şakşakçısı, işbirlikçisi konumundaki imam tiplmesiyle din adamları mahkum edilmek istenmiştir. Burada imam, toprak sahibi olan, zulmeden, güçlü olan despot köy ağasının yanında yer alırken, bu din adamı veya dindar kişi tiplmeleriyle aslında onların sömürüden yana oldukları, ezilenin değil ezenin yanında buldukları imajı verilmeye çalışılır.

Örneğin, “Kibar Feyzo” da, Güllo'ya (Müjde Ar) âşık olan Feyzo'nun (Kemal Sunal) evliliğine karşı çıkan anasının, nefesi keskindir deneni Topal Hoca'ya müracaatı, konuşmayı haber alan Feyzo'nun hocanın cebine para sıkıştırıp Güllo ile evlenmeye annesini razı etmesini istediği...

“Davaro” da, canlı gömülen Sülo (Şener Şen) mezardan çıkmaya çalışınca “Herif diriliyor” diyerek kaçan bir imam imajı...

Görülen o dur ki, bu filmlerde tek boyutlu ve kesin çizgilerle ayrılmış tipler; gerici, yobaz, ilme, fenne karşı bir takım hurafelere inanmış, geleneği temsil eden din adamı ve onu destekleyen eşraftan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların karşısındaki cephede ise yeniliği, çağdaşlığı, ilerlemeyi temsil eden aydın bir kahraman vardır. Bu tip kahramanlar; öğretmen, doktor gibi özellikle yüksek meslek gruplarına mensup kişilerden seçilir.

Sonuç olarak, sinemanın, enformatik, kültürel ve değerler sistemine ilişkin etkileri çerçevesinde ortaya koyduğu din ve din adamı imajı oldukça tahrip edici özelliktedir. Toplumumuzda sinema izleyicisinin ve din adamının saygınlığıyla örtüşmeyen bir sunumla karşı karşıya kaldığı açıktır. Çünkü sunulan din adamı imajı; toplumda belli bir saygınlığı olan ve en önde kabul edilen, bilimsel bilgiye dayalı eğitim

görmüş din adamları ayırt edilmeden, büyücü, hokkabaz, üfürükçü bir hoca tiplemesi ile verilmekte, sosyal hayattan din adamı tecrit edilerek camiye hapsedilmekte, neticede de sloganlaşan bu eylem (Hoca camide!) gençlerin dilinde ironik hâle gelmektedir.

Nitekim Ertuğrul Özkök gazetede ki köşesinde şöyle diyor; “Batı daki toplum sorunlarını, insanların kişisel dramlarını çözmeye çalışan barışçı rahibin, İslâm da bir karşılığı olamadı. Onun yerine camilerde, İslâm’ın çok geri ve çağdışı yorumunu benimsemiş imam profili ön plana çıktı. O yüzden Türk filmlerinde ve romanında çok az sayıda, Batı’dakine benzeyen olumlu imam tipi görebildik. Şimdi umudum şu: acaba bu yeni imam profili Batı’dan gelebilir mi?”²²⁶

Ertuğrul Özkök’ün söylediği din adamı tipine sahip olmak için; sinemada olumsuz din adamı imajı çizmekten vazgeçmek, din adamına gereken saygınlığı kazandırmak ona gereken değeri vermek, onun toplum içinde bir garnitür olarak görme anlayışından vazgeçmek gerekir. Bu konuda son bir imam tiplemesi olumlu özellikleriyle “The İmam” filmiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Gönüllü kuruluşlarla çok ciddi bütçeler ayırarak, en iyi yönetmenle, en iyi oyuncuyla, teknolojinin bütün imkânlarından yararlanarak İslâm dinini ve onun temsilcileri olan din adamlarını, dindar insanları en güzel bir şekilde beyaz perdeye aktarmak bizlerin de sorumluluğu olduğunu düşünüyorum.

Bu bölümü Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görev yapan bir ilçe müftüsünün hatırasıyla bitirmek istiyorum.

- “Bir ilçemizde vaiz olarak görev yaparken cezaevinde haftalık derslere gidiyordum. İlk zamanlar cezaevi dersleri gözüme bir yük olarak görünüyordu. Ama cezaevindeki insan hikayelerini dinledikçe ve din görevlisi olarak bize olan ilgi ve alakalarını görünce aksatmadan derslere devam etmeye başladım. Bir gün mahkumlardan birisi ders sonunda benimle konuşmak istediğini söyledi.

---

²²⁶ Ertuğrul Özkök, Hürriyet Gazetesi, 21.01.2003 tarihli köşe yazısı

- Hocam bizim köyün imamı çok iyi bir insan. Ben de latife yaparak;
- Bütün imamlarımız iyidir dedim. Mahkum;
- Hocam kastım o değil ama bizim köyün imamı başka, dedi.
- Niye bu kanaate vardın? Deyince anlatmaya başladı.
- Hocam, ben yanlışlıkla eşimi vurdum. Eşim öldü. O mezara, ben hapse. Çocuklarım sersefil oldular. Dünyam kararmıştı. Ölmeyi bile çok düşündüm. Öyle sıkıntılı ve ne yapacağımı şaşırılmış bir vaziyette bitkin bir halde iken bir gün ziyaretçin var dediler. Gittim, kapıda gençten, hafif sakallı bir delikanlı.
- Buyurun ne istemiştiniz? dedim. Ziyaretçi;
- Kardeş geçmiş olsun. Ben sizin köyün imamıyım. Başına gelenleri duydum. Geçmiş olsun demeye ve bir ihtiyacın var mı diye sormaya geldim, dedi. Bu arada elime küçük bir hediye paketi sıkıştırdı. Ben ne yapacağımı şaşırdım. Çünkü hocam, ben Cuma ve bayram dahil caminin yolunu bilmeyen bir adamdım.
- O esnada adeta kanım dondu. Duygularım karmakarışık oldu. Benimle biraz konuştu. Bana teselli verdi. Nasihat etti. O konuştuğu rahatladım. Ve sanki sıkıntılarım bir anda yok oldu. İçime ayrı bir huzur geldi. Vedalaşıp ayrıldık. Ve artık ben cezaevindeki caminin cemaati oldum.²²⁷

Bu görevlimizin asil davranışı karşısında bu insanımızın kafasında oluşan din görevlisi imajı hiç şüphe yok ki, yıllarca ders verilse bu kadar anlatılması mümkün değildir. Bu anekdot din görevlisinin sadece camiye gelenlere görev yapmadığını, görev alanının sadece ezan okumak ve mihrapta görev yapmakla sınırlı olmadığını en güzel örneklerinden birisidir.

---

²²⁷ Şükrü Kabukçu, “Cezaevi Hatırası”, Ankara: DAD, Ekim 2005, S.178, s.44

IV. BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1.1. Deneklerin Olgusal Durumlarıyla İlgili Bulgular

Tablo-1: Cinsiyetiniz?

Örneklem grubunun, cinsiyetlerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Bayan	108	41,5	41,5	41,5
Erkek	152	58,5	58,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Araştırmamızın örneklem grubunu 260 kişi oluşturmakta olup bunlardan 152 si erkek, 108 i bayandır. Bunların birbirlerine oranı ise % 58,5 erkek, % 41,5 bayan şeklindedir.

Tablo-2: Yaşınız?

Örneklem grubunun, yaş durumuna göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 21 - 40 yaş	208	80,0	80,0	80,0
41 - 60 yaş	52	20,0	20,0	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örneklem grubunun yaşlara göre dağılımına baktığımızda 21-40 arası % 80,0 (208 kişi), 41-60 arası % 20,0 (52 kişi) yaşlarda kümелendiği görülmektedir. Görüldüğü gibi örneklem grubumuzun büyük bir çoğunluğunu orta yaş diyebileceğimiz kısım oluşturmaktadır.

Tablo-3: Doğum yeriniz?

Örneklem grubunun, doğum yeri ile ilgili bilgilerine (bölge olarak) göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Marmara bölgesi	61	23,5	23,5	23,5
Karadeniz bölgesi	49	18,8	18,8	42,3
İç Anadolu Bölgesi	49	18,8	18,8	61,2
Doğu Anadolu Bölgesi	36	13,8	13,8	75,0
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	15	5,8	5,8	80,8
Akdeniz Bölgesi	33	12,7	12,7	93,5
Ege Bölgesi	17	6,5	6,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Ankete katılanların doğum yerlerinin bölgelere göre dağılımı şu şekildedir. Marmara Bölgesi % 23,5 (61 kişi) ile birinci sırada yer alıp onu % 18,8 (49 kişi) ile Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri izlemektedir. % 13,8 (36 kişi) ile Doğu Anadolu Bölgesi, % 12,7 (33 kişi) ile Akdeniz Bölgesi, % 6,5 (17 kişi) ile Ege Bölgesi, % 5,8 (15 kişi) ile Güney Doğu Anadolu Bölgeleri takip etmektedir. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla deneklerin çoğunluğunun Marmara Bölgesi doğumlu oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo-4: Yerleşim birimi olarak doğduğunuz yer

Örnekleme grubunun, doğum yerlerinin özelliğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid İl	117	45,0	45,2	45,2
İlçe	91	35,0	35,1	80,3
Belde	14	5,4	5,4	85,7
Köy	37	14,2	14,3	100,0
Total	259	99,6	100,0	
Missing System	1	,4		
Total	260	100,0		

Ankete katılan deneklerin doğdukları yerleşim biriminin ne olduğuna bakılacak olursa; il merkezinde doğanların oranının % 45,0 (117 kişi) ile birinci sırada yer aldığı, bunu % 35,0 (91 kişi) ile ilçe merkezinin izlediğini; üçüncü sırada ise % 14,2 (37 kişi) ile köy kökenlilerin yer aldığı görülmektedir. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla deneklerin büyük bir çoğunluğu (% 45,0) il doğumlu ve şehirde yaşayan insanlardan oluşmaktadır.

Tablo-5: Eğitim durumunuz?

Örnekleme grubunun, eğitim durumuna göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Lise	15	5,8	5,8	5,8
Yüksek Okul	27	10,4	10,4	16,2
Üniversite	178	68,5	68,5	84,6
Yüksek Lisans	26	10,0	10,0	94,6
Doktora	14	5,4	5,4	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Deneklerin eğitim durumları dini değerlere yaklaşımlarını belirleyen en önemli değişken olup aynı zamanda sosyal bir varlık olan insanın davranışlarını belirleyen temel ilkelerden de biridir. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla ankete katılan deneklerin % 68,5 (178 kişi) üniversite mezunu, % 10,4 (27 kişi) yüksek okul, % 10,0 (26 kişi) yüksek lisans, % 5,8 (15 kişi) lise mezunu, % 5,4 (14 kişi) doktora eğitimini tamamlamış kişiler oluşturmaktadır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla deneklerin büyük çoğunluğu üniversite mezunu konumundadırlar. Dolayısıyla öğrenim durumlarının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-6: Medeni durumunuz?

Örneklem grubunun, medeni durumlarına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Evli	159	61,2	61,2	61,2
Bekar	91	35,0	35,0	96,2
Dul	5	1,9	1,9	98,1
Boşanmış	5	1,9	1,9	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Deneklerin % 61,2 (159 kişi) evli, % 35,0 (91 kişi) bekar, % 1,9 (5 kişi) dul ve % 1,9 (5 kişi) boşanmış olduğu görülmektedir. Tabloda ortaya çıkan sonuca göre deneklerimizin evli olanların sayısı fazla çıkmıştır.

Tablo-7: Mesleğiniz?

Örneklem grubunun, mesleklerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Öğretmen	129	49,6	49,6	49,6
Doktor	59	22,7	22,7	72,3
Emniyet Görevlisi	72	27,7	27,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Ankete katılanların mesleki durumlarına baktığımızda birinci sırada % 49,6 (129 kişi) öğretmen, ikinci sırada % 27,7 (72 kişi) emniyet görevlisi, üçüncü sırada ise % 22,7 (59 kişi) doktorlardan oluşmaktadır. Anketimizi bu üç meslek grubuyla sınırlı tutmuştuk. Bunlardan en çok eğitim-öğretim kadrosunda yer alan öğretmenlerin oluşturduğunu görmekteyiz.

Tablo-8: Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz?

Örneklem grubunun, gelir durumuna göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Üst gelir grubu	17	6,5	6,5	6,5
orta gelir grubu	205	78,8	78,8	85,4
Alt gelir grubu	38	14,6	14,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Sosyal varlık alanını belirleyen bir diğer temel ilke de ekonomi olup bunun deneklere yansıma biçimi de büyük önem arz etmektedir. Zira insanların gelir durumları onların yaşam standartlarını doğrudan etkilediği gibi buna paralel olarak belli bir yaşam tarzı geliştirmelerine ve farklı sosyalleşme süreci yaşamalarına da sebebiyet vermektedir. Deneklerin % 78,8 (205 kişi) orta gelir grubunda, % 14,6 (38 kişi) alt gelir grubunda, % 6,5 (17 kişi) üst gelir grubundadır. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla ankete katılan örneklem grubu çoğunlukla orta gelir grubundan oluşmaktadır.

Tablo-9: Dinî bilginizi nereden edindiniz?

Örneklem grubunun, dini bilgilerini nereden edindiklerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid İlahiyat fakültesi mezunuyum	7	2,7	2,7	2,7
İmam-Hatip lisesi mezunuyum	27	10,4	10,4	13,1
Özel dini öğrenimi gördüm	103	39,6	39,6	52,7
Kendim okuyarak öğrendim	100	38,5	38,5	91,2
Din öğrenimi görmedim	14	5,4	5,4	96,5
Başka	9	3,5	3,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örneklem grubundaki kişilerin % 39,6 (103 kişi) özel dini öğrenim gördüklerini (aile içinde, camide), % 38,5 (100 kişi) kendisinin okuyarak öğrendiğini, % 10,4 (27 kişi) imam-hatip lisesi mezunu, % 5,4 (14 kişi) dini öğrenim görmediğini, % 3,5 (9 kişi) başka yollarla din öğrenimi gördüğünü ve % 2,7 (7 kişi) ilahiyat fakültesi mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-10: Aşağıdaki düşüncelerden hangisi din ile ilgili görüşünüzü en iyi temsil etmektedir?

Örneklem grubunun, din ile ilgili görüşlerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır	224	86,2	86,2	86,2
Din gereklidir, ancak alanı dünya değil, ahirettir	14	5,4	5,4	91,5
Din, insan düşüncesinin ürünüdür. Bilimin gelişmesi ile dine olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır	12	4,6	4,6	96,2
Başka	10	3,8	3,8	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Ankete katılan deneklerin din hakkındaki görüşlerini öğrenmek için sorduğumuz bu soruya karşı deneklerin büyük çoğunluğunun kanaatlerinin dinin yerleşik tanım ve algısına uygun olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Zira deneklerin % 36,2 (224 kişi) nin dini; Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamı olarak gördükleri tespit edilmiştir. Dinin pozitivist yorumunu kabul eden deneklerin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Tablo-11: Aşağıdaki dinî yaşam tarzlarından hangisini tercih edersiniz?

Örneklem grubunun, dini yaşam tarzlarına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Bilimsel verilere dayanan din	180	69,2	69,2	69,2
Siyasi ve ideolojik özelliği ön planda olan bir din	11	4,2	4,2	73,5
Dini cemaatlerin anladığı şekilde bir din	25	9,6	9,6	83,1
Tasavvuf özelliği ağır basan bir din	43	16,5	16,5	99,6
5,00	1	,4	,4	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Tabloda yer aldığı gibi, örneklem grubunun temsil edenlerin yarısından çoğunu oluşturan % 69,2 (180 kişi) sinin “bilimsel verilere dayanan bir din” anlayışına sahip olduğu, % 16,5 (43 kişi) sinin “tasavvuf özelliği ağır basan bir din” görüşünü taşıdığı, % 9,6 (25 kişi) sinin “dini cemaatlerin anladığı şekilde” anlayışına sahip olduğu, % 4,2 (11 kişi) sinin “siyasi ve ideolojik özelliği ön planda olan bir din” anlayışına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-12: Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz?

Örneklem grubunun, dindarlıklarına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çok dindar	9	3,5	3,5	3,5
Dindar	172	66,2	66,2	69,6
Din ile az ilgili	74	28,5	28,5	98,1
Din ile hiç ilgisi yok	5	1,9	1,9	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Kendinizi dindarlık bakımında hangi grupta görüyorsunuz sorumuza denekler; % 66,2 (172 kişi) dindar, % 28,5 (74 kişi) din ile az ilgili, % 3,5 (9 kişi) çok dindar, % 1,9 (5 kişi) din ile hiç ilgisi yok şeklinde ifade etmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ankete katılanların çoğunluğu kendini dindar olarak görmektedir.

Tablo-13: Farz olan ibadetlerimi yaparım.

Örneklem grubunun, farz olan ibadetlerini yapanlara göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	56	21,5	21,5	21,5
Çoğu zaman	91	35,0	35,0	56,5
Bazen	105	40,4	40,4	96,9
Hiçbir zaman	8	3,1	3,1	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Deneklere farz olan ibadetleri yapma sıklığı sorusuna; % 40,4 (105 kişi) bazen, % 35,0 (91 kişi) çoğu zaman, % 21,5 (56 kişi) her zaman, % 3,1 (8 kişi) hiçbir zaman şeklinde cevap vermektedirler. Tabloda görüldüğü gibi farz olan ibadetlerini bazen yerine getirenlerle, çoğu zaman yerine getirenler arasında yakınlık vardır. Bu duruma göre deneklerden çoğu farz ibadetleri yerine getirdiği görülmektedir.

Tablo-14: Nafile ibadetleri (farz olmayan) yerine getiririm.

Örneklem grubunun, nafile ibadetlerini yapanlara göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	8	3,1	3,1	3,1
Çoğu zaman	54	20,8	20,8	23,8
Bazen	164	63,1	63,1	86,9
Hiçbir zaman	34	13,1	13,1	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılanlardan nafil ibadetlerini yerine getirme sıklığı sorusuna % 63,1 (164 kişi) bazen, % 20,8 (54 kişi) çoğu zaman, % 13,1 (34 kişi) hiçbir zaman, % 3,1 (8 kişi) her zaman şeklinde yanıtlamışlardır. Tabloda görüldüğü gibi nafil

ibadetlerini yerine getirenlerin oranının % 63,1 ile çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ankete katılanların nafil ibadetleri, farzları yerine getirme oranından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo-15: Allah'ın rızasına uygun hareket etmeye çalışırım.

Örneklem grubunun, Allah'ın rızasına uygun hareket edenlerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	84	32,3	32,3	32,3
Çoğu zaman	138	53,1	53,1	85,4
Bazen	34	13,1	13,1	98,5
Hiçbir zaman	4	1,5	1,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örneklem grubunun % 53,1 (138 kişi) nin çoğu zaman Allah'ın rızasına uygun hareket ettiğini belirtmektedir. % 32,3 (84 kişi) her zaman, % 13,1 (34 kişi) bazen, % 1,5 (4 kişi) hiçbir zaman, Allah'ın rızasına uygun hareket ettiğini belirtmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ankete katılanların birçoğunun her zaman ve çoğu zaman Allah'ın rızasına uygun hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo-16: Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınırım.

Örnekleme grubunun, dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınma sıklığına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	71	27,3	27,3	27,3
Çoğu zaman	151	58,1	58,1	85,4
Bazen	31	11,9	11,9	97,3
Hiçbir zaman	7	2,7	2,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Ankete katılanların % 58,1 (151 kişi) çoğu zaman dinin yasaklarını yapmaktan sakındığını belirtmektedir. % 27,3 (71 kişi) her zaman, % 11,9 (31 kişi) bazen, % 2,7 (7 kişi) hiçbir zaman şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Tablo 13, Tablo 14, Tablo 15’de ki ibadetleri yerine getirme sıklığıyla, dinin yasaklarından kaçınma oranıyla doğru orantıdadır. Yani anketimize katılanların Allah’ın rızasına uygun hareket ettiği, farz ibadetleri yerine getirme oranının büyüklüğü, nafile ibadetleri de yerine getirme oranının büyüklüğü ile dinin yasaklarından da aynı şekilde büyük oranda yapmaktan sakındıkları görülmektedir.

Tablo-17: Allah'tan bir şey isteyeceğim zaman aracı kullanırım.

Örneklem grubunun, Allah'tan bir şey isteyeceği zaman aracı kullanma isteğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	8	3,1	3,1	3,1
Çoğu zaman	15	5,8	5,8	8,8
Bazen	35	13,5	13,5	22,3
Hiçbir zaman	202	77,7	77,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılanların büyük çoğunluğu % 77,7 (202 kişi) ile Allah'tan bir şey istediğinde hiçbir zaman aracı kullanmadığını belirttikleri görülmektedir. % 13,5 (35 kişi) bazen aracı kullandığını, % 5,8 (15 kişi) çoğu zaman, % 3,1 (8 kişi) her zaman aracı kullandığını belirtmektedirler. Deneklerin çoğunluğunun Allah'tan bir şey istediğinde hiçbir zaman aracı kullanmadığını ifade ederlerken, az da olsa aracı kullananların olduğu görülmektedir.

Tablo-18: Hurafe, batıl inanç, bazı rakamların uğuruna veya uğursuzluğuna, bazı günlerin uğursuzluğuna vs. inanırım.

Örneklem grubunun, hurafe konusundaki inançlarına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her zaman	6	2,3	2,3	2,3
Çoğu zaman	12	4,6	4,6	6,9
Bazen	55	21,2	21,2	28,1
Hiçbir zaman	187	71,9	71,9	100,0
Total	260	100,0	100,0	

İslâm dini batıl inanç ve hurafeleri reddetmiştir. Şu bir gerçek ki bu batıl inanç ve hurafeler İslâm'ın ön kapısından giremeye de, arka kapısından girme fırsatını bulmuştur. Hz. Peygamber, kabirleri veya türbeleri ziyaret etmeyi eski putperest alışkanlıkları çağrıştırdığı için başlangıçta yasaklamışken daha sonraları ölümden ibret almak amacıyla tekrar serbest bırakmıştır. Popüler yahut halk dindarlığının önemli ögesi olan türbe ziyaretlerine İbn Teymiye ve Vahhabiler şirke götürme endişesiyle karşı çıkmışlar ve şiddetle eleştirmişlerdir. Zaman zaman Allah'tan yardım isteme yerine türbede yatan zâttan yardım istemeye dönüşen bu uygulamaya Sünnî ulemâdan da karşı çıkanlar bulunmaktadır.²²⁸ Günümüzde bu batıl inançlar bazı günlerin uğursuz olduğu, bazı rakamların uğurlu olduğu v.s. gibi hurafî inançlar daha da ileri boyutlara taşınmıştır. Tablomuzda da % 71,9 (187 kişi) hurafe, batıl inanç, bazı rakamların ve günlerin uğuruna veya uğursuzluğuna sorusuna hiçbir zaman inanmam diyerek yanıtladığı görülmektedir. % 21,2 (55 kişi) bazen inandığını, % 4,6 (12 kişi) çoğu zaman inandığını, % 2,3 (6 kişi) her zaman inandığını belirtmektedir. Sorumuza çoğu zaman, her zaman ve bazen diye yanıtlayanların İslâm'a arka kapıdan giren bu batıl inançlara hayatlarında yer verdikleri görülmektedir.

Tablo-19: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır.

Örneklem grubunun, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanlarına duyulan güvene göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	61	23,5	23,5	23,5
Katılıyorum	107	41,2	41,2	64,6
Bazen katılıyorum	73	28,1	28,1	92,7
Katılmıyorum	12	4,6	4,6	97,3
Hiç katılmıyorum	7	2,7	2,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

²²⁸ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dinî Normlar*, İstanbul: Dem Yay., 2005, s.179

% 41,2 (107 kişi) ve % 23,5 (61 kişi) ile, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili yapmış olduğu açıklamalara güvenenlerin oranının yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. % 28,1 (73 kişi) bazen katıldığına, dolayısıyla bazen güvendiğini ifade etmektedir. % 4,6 (12 kişi), % 2,7 (7 kişi) si de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili yapmış olduğu açıklamalara güvenmediğini ifade ettiği görülmektedir.

Tablo-20: Diyanet yetkilileri tarafından dinî konulara ilişkin verilen fetvalara (kararlara) uymak gerekir.

Örnekleme grubunun, Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin verilen fetvalara olan güvenine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	36	13,8	13,8	13,8
Katılıyorum	120	46,2	46,2	60,0
Bazen katılıyorum	84	32,3	32,3	92,3
Katılmıyorum	11	4,2	4,2	96,5
Hiç katılmıyorum	9	3,5	3,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen fetvalar, diğer bir ifade ile dinî soruların cevaplandırılması, Başkanlığın merkez teşkilatında Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından, taşra da ise, ilgili müftülükler tarafından yerine getirilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere deneklerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanlarına duyulan güvende gösterdikleri gibi fetvalar konusunda da hemen hemen aynı tutumu göstermişlerdir. Buna göre % 46,2 (120 kişi), % 13,8 (36 kişi) ile Başkanlık tarafından verilen fetvalara katıldıklarını belirtmektedirler. % 32,3 (84 kişi) ü bazen katıldığını, % 4,2 (11 kişi) si katılmadığını, % 3,5 (9 kişi) i ise hiç katılmadığını belirttiğini görmekteyiz.

Tablo-21: Diyanet İşleri Başkanlığı, siyasi otoritenin etkisi altında kalmaktadır.

Örneklem grubunun, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üzerindeki siyasi otoritenin etkisine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	37	14,2	14,2	14,2
Katılıyorum	69	26,5	26,5	40,8
Bazen katılıyorum	97	37,3	37,3	78,1
Katılmıyorum	40	15,4	15,4	93,5
Hiç katılmıyorum	17	6,5	6,5	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili bir çok çevreler tarafından sürekli olarak gündemde tutulan ve eleştiri konusu yapılan hususlardan birisi de, Başkanlığın özerk bir yapıya sahip olmadığı için, hizmet ve faaliyetlerini yerine getirirken siyasi otoritenin etkisi altında kaldığı, bağlı bulunduğu hükümetlerin arzuları doğrultusunda kararlar verdiği ve uygulamalar içerisinde olduğu iddiasıdır.²²⁹ Bu iddia tabloda da görüldüğü gibi; tamamen katılıyorum, katılıyorum, bazen katılıyorum görüşlerini birleştirdiğimizde % 78 (203 kişi) gibi büyük bir oranla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın siyasi otoritenin etkisi altında kaldığı görüşünde olduğu görülmektedir. Dipnotta da görüldüğü gibi Başkanlık hakkında ki görüşlerin değişmediği görülmektedir. % 22 (57 kişi) lik bir grup da Başkanlığın siyasi otoritenin etkisi altında olduğuna katılmadığı görülmektedir.

²²⁹ Kemalettin Taş'ın 2002 yılında yaptığı araştırmaya göre ankete katılan deneklerin % 80'ni Diyanet İşleri Başkanlığı'nın siyasi otoritenin etkisi altında kaldığı yönünde görüş bildirmişlerdir. (Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, s.158)

1.2. Deneklerin İmam Tasavvuru / İmajıyla İlgili Bulgular

Tablo-22: Cami görevlileri, mesleklerini temsil etme gücü açısından yeterlidir.

Örneklem grubunun, cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücü açısına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	13	5,0	5,0	5,0
Katılıyorum	62	23,8	23,8	28,8
Bazen katılıyorum	103	39,6	39,6	68,5
Katılmıyorum	70	26,9	26,9	95,4
Hiç katılmıyorum	12	4,6	4,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücünü sorduğumuz bu soruda % 39,6 (103 kişi) bazen katılıyorum, % 23,8 (62 kişi) katılıyorum, % 5,0 (13 kişi) tamamen katılıyorum görüşündedirler. % 26,9 (70 kişi) katılmıyorum, % 4,6 (12 kişi) hiç katılmıyorum yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bu durumda 178 kişi olumlu, 82 kişi de olumsuz görüş beyan ederek cami imamlarının mesleklerini temsil etme güçlerinin yeterli olduğu fikrine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo-23: Cami görevlileri, halk ile yakın ilişki içerisindedirler.

Örneklem grubunun, cami görevlilerinin halk ile yakınlık ilişkisine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	12	4,6	4,6	4,6
Katılıyorum	94	36,2	36,2	40,8
Bazen katılıyorum	107	41,2	41,2	81,9
Katılmıyorum	37	14,2	14,2	96,2
Hiç katılmıyorum	10	3,8	3,8	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Tabloda verilen bilgilere bakıldığında örneklem grubunun % 41,2 (107 kişi) sinin cami görevlilerinin halkla yakın ilişki (diyalog) kurduklarına bazen katıldıklarını, % 36,2 (94 kişi) sinin halkla diyalog içerisinde olduklarını beyan ettikleri görülmektedir. % 14,2 (37 kişi) ve % 3,8 (10 kişi) oranında halkla yakın diyalog kuramadıkları görüşüne sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-24: Camide imam tarafından yapılan vaazları yeterli buluyorum.

Örneklem grubunun, cami imamları tarafından yapılan vaazların yeterliliğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	6	2,3	2,3	2,3
Katılıyorum	61	23,5	23,5	25,8
Bazen katılıyorum	125	48,1	48,1	73,8
Katılmıyorum	56	21,5	21,5	95,4
Hiç katılmıyorum	12	4,6	4,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Cami imamları tarafından yapılan vaazların yeterliliği sorusuna % 48,1 (125 kişi) bazen katılıyorum, % 23,5 (61 kişi) katılıyorum, % 2,3 (6 kişi) tamamen katılıyorum cevabını verdiğini görmekteyiz. Vaazların yeterliliği sorusuna % 21,5

(56 kişi) katılmıyorum, % 4,6 (12 kişi) hiç katılmıyorum yönünde görüş beyan etmektedirler. Hiç şüphe yok ki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve cami görevlilerinin en önemli görevi halkı dinî konularda aydınlatmaktır. Son günlerde merkezi sistem vaazların ve hutbelerin sıkça eleştiri alması cami görevlilerinin, tabloda da görüldüğü gibi bu konuda bir miktar yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo-25: Cami imamaları halkı dinî konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Örneklem grubunun, cami imamalarının halkı dinî konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmasına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	15	5,8	5,8	5,8
Katılıyorum	74	28,5	28,5	34,2
Bazen katılıyorum	106	40,8	40,8	75,0
Katılmıyorum	54	20,8	20,8	95,8
Hiç katılmıyorum	11	4,2	4,2	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örneklem grubunun % 40,8 (106 kişi) i nin bazen katıldığı, % 28,5 (74 kişi) i nin katıldığı, % 5,8 (15 kişi) i nin tamamen katıldığı yönünde görüş belirtmektedirler. % 20,8 (54 kişi) katılmıyorum, % 4,2 (11 kişi) hiç katılmıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo-26: Cami imamları diğer din temsilcilerine göre, halkla daha aktif ilişki içerisindedirler.

Örnekleme grubunun, cami imamlarının diğer din görevlilerine göre halkla olan aktif ilişkisine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	25	9,6	9,6	9,6
Katılıyorum	106	40,8	40,8	50,4
Bazen katılıyorum	84	32,3	32,3	82,7
Katılmıyorum	35	13,5	13,5	96,2
Hiç katılmıyorum	10	3,8	3,8	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Diğer din temsilcilerinin halkla olan ilişkilerine bizzat şahit olmamakla beraber yabancı kaynaklı filmlerde ısrarla bu konuya vurgu yapılmaktadır. Bir papazın halkla çok yakın ilişki kurduğu fikri aşılacak istenmektedir. Belki de bunun temelinde diğer din temsilcilerini sevdirmeye dolayısıyla dinlerini sevdirmeye politikası olduğu göz ardı edilemez bir gerçek olduğunu düşünmekteyim. Anketimize katılanların cami imamlarının halkla olan aktif ilişkisi sorumuza % 40,8 (106 kişi) katılıyorum, % 30,3 (84 kişi) bazen katılıyorum, % 9,6 (25 kişi) tamamen katılıyorum diyerek cami imamlarını diğer din temsilcilerine göre daha aktif olduğu yönünde kanaat bildirmektedirler. % 13,5 (35 kişi) katılmıyorum, % 3,8 (10 kişi) hiç katılmıyorum yönünde kanaat belirtmektedirler.

Tablo-27: Cami imamlarını, diğer din temsilcilerine göre, halkın ihtiyaçlarına cevap verme, onların sevinç ve üzüntülerini paylaşma, dostluk kurma noktasında daha başarılı buluyorum.

Örnekleme grubunun, cami imamlarının diğer din temsilcilerine göre halkın sevinç ve üzüntülerini paylaşma, dostluk kurma noktasında ki başarısına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	15	5,8	5,8	5,8
Katılıyorum	78	30,0	30,0	35,8
Bazen katılıyorum	106	40,8	40,8	76,5
Katılmıyorum	54	20,8	20,8	97,3
Hiç katılmıyorum	7	2,7	2,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Bir önceki tabloda olduğu gibi ankete katılanların çoğu cami imamlarını bu konuda başarılı bulmaktadır. Şöyle ki; % 40,8 (106 kişi) bazen katılıyorum, % 30,0 (78 kişi) katılıyorum, % 5,8 (15 kişi) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. % 20,8 (54 kişi) katılmıyorum, % 2,7 (7 kişi) hiç katılmıyorum yönünde görüş belirtmektedirler.

Tablo-28: Cami görevliliği olan imamlığa değer verildiğine

Örnekleme grubunun, meslek olarak imamlığa ne kadar değer verildiğine ilişkin dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	20	7,7	7,7	7,7
Katılıyorum	99	38,1	38,1	45,8
Bazen katılıyorum	88	33,8	33,8	79,6
Katılmıyorum	45	17,3	17,3	96,9
Hiç katılmıyorum	8	3,1	3,1	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimizin bu sorusunda imamlık mesleğinin halk nazarındaki değerini ölçmeye çalıştık. Örneklem grubunun % 79,6 (207 kişi) sı imamlık mesleğini değerli bulduğuna işaret etmektedir. % 20,4 (53 kişi) ü de imamlık mesleğini değerli bulmadığı görülmektedir.

Tablo-29: Cami görevlisi imamın, Kur'an Kursu ve İmam-Hatip Lisesi'nde ki eğitimi yeterlidir.

Örneklem grubunun, cami görevlisi imamın, Kur'an Kursu ve İmam-Hatip Lisesi'ndeki eğitiminin yeterliliğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	13	5,0	5,0	5,0
Katılıyorum	62	23,8	23,8	28,8
Bazen katılıyorum	68	26,2	26,2	55,0
Katılmıyorum	89	34,2	34,2	89,2
Hiç katılmıyorum	28	10,8	10,8	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Cami görevlilerinin Kur'an Kursu ve İmam-Hatip Lisesi'ndeki eğitiminin yeterli olup olmadığı sorusuna % 26,2 (68 kişi) bazen katılıyorum, % 23,8 (62 kişi) katılıyorum, % 5,0 (13 kişi) tamamen katılıyorum, % 34,2 (89 kişi) katılmıyorum, % 10,8 (28 kişi) hiç katılmıyorum şeklinde görüş bildirmektedirler.

Tablo-30: Cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gereklidir.

Örneklem grubunun, cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	101	38,8	38,8	38,8
Katılıyorum	111	42,7	42,7	81,5
Bazen katılıyorum	24	9,2	9,2	90,8
Katılmıyorum	19	7,3	7,3	98,1
Hiç katılmıyorum	5	1,9	1,9	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örneklem grubunun % 42,7 (111 kişi) katılıyorum, %38,8 (101 kişi) tamamen katılıyorum diyerek cami imamının İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerekliliği görüşü ile büyük çoğunlukta. % 6,2 (24 kişi) bazen katılıyorum, % 7,3 (19 kişi) katılmıyorum, % 1,9 (5 kişi) hiç katılmıyorum yönünde görüş belirtmektedirler. Anketimize katılanların çoğunluğunun cami imamının İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiğini isterken, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapanların İlahiyat Fakültesi mezunluk oranı 6.851 kişi % 8,58 gibi bir oranla çok düşüktür.²³⁰ Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin eğitim seviyesini yükseltme yönünde Açıköğretim Fakültesi ve Ankara İlahiyat Fakültesi (İLİTAM) ile çalışmalar yapılmaktadır.

²³⁰ www.diyamet.gov.tr, personel istatistikleri, 01.01.2007

Tablo-31: Dini bir konuda bilgi edinmek istediğinizde, ilk olarak genelde kime başvurursunuz?

Örneklem grubunun, dinî soruların ilk defa kime sorulduğuna göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Müftüye	19	7,3	7,3	7,3
Cami imamına	22	8,5	8,5	15,8
Dini kitaplara	156	60,0	60,0	75,8
Şeyhime	1	,4	,4	76,2
İnternette araştırırım	62	23,8	23,8	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Görüldüğü gibi anketimize katılan deneklerden % 60,0 (156 kişi) ı dinî konularda bilgi edinmek istediklerinde önce dinî kitaplara başvurduklarını, % 23,8 (62 kişi) internette araştırma yaptığını, % 8,5 (22 kişi) cami imamına, % 7,3 (19 kişi) müftüye, % 0,4 (1 kişi) müntesibi olduğu şeyhine başvurduklarını belirtmişlerdir.

Tablo-32: Vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulardan bahsedilmesini istiyorsunuz?

Örneklem grubunun, vaaz ve hutbelerde en çok hangi konulardan bahsedilmesi istendiğine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid İman, ibadet ve ahlâk konularından	159	61,2	61,2	61,2
Güncel konulardan	73	28,1	28,1	89,2
İslâm hukuku, İslâm tarihi, cihad vb	10	3,8	3,8	93,1
Sadece Kur'an meali okunması	11	4,2	4,2	97,3
Vaaz edilmesini istemiyorum	7	2,7	2,7	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Vaaz ve hutbelerde en çok hangi konulardan bahsedilmesinin istendiği sorusuna % 61,2 (159 kişi) iman, ibadet ve ahlâk konularından, % 28,1 (73 kişi) güncel konulardan, %4,2 (11 kişi) sadece Kur'an mealinin okunması, % 3,8 (10 kişi) İslâm hukuku, İslâm tarihi, cihad vb. konulardan, % 2,7 (7 kişi) ise vaaz yapılmasını istemediğini belirttiği görülmektedir. Bu soruya verilen cevaptan, halkın dinin özünü oluşturan iman, ibadet ve ahlâk konularında bilgi edinmek istediği ortaya çıkmaktadır.

Tablo-33: Dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde en önemli etken hangisidir?

Örneklem grubunun, dine ve ibadatlere karşı ilgisizliğin sebebi durumuna göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Eğitim	76	29,2	29,2	29,2
Basın-Yayın	56	21,5	21,5	50,8
Anne-Baba	54	20,8	20,8	71,5
Din görevlilerinin tutum ve davranışları	49	18,8	18,8	90,4
Başka	25	9,6	9,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Yukarıdaki tabloya bakıldığında ankete katılan deneklerin % 29,2 (76 kişi) si nin inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinin eğitim olduğunu, % 21,5 (56 kişi) basın-yayının olumsuz etkisinin olduğunu, % 20,8 (54 kişi) anne-babadan kaynaklandığını, % 18,8 (49 kişi) din görevlilerinin tutum ve davranışlarından kaynaklandığını belirttikleri görülmektedir. % 9,6 (25 kişi) ise bunu başka sebeplere bağlamaktadır. Anketimize katılanların % 18,8 (49 kişi) i nin inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinin din görevlilerinin tutum ve davranışları olduğunu beyan etmesi bizce dikkate alınması gereken bir husus olduğunu belirtmek isterim.

Tablo-34: Din görevlileri için atfen söylenen “Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma”, “Başkasına verir telkini, kendisi yutar salkımı” gibi ifadelere katılıyor musunuz?

Örneklem grubunun, din görevlileri aleyhindeki sözlerle ilgili görüşlerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	22	8,5	8,5	8,5
Katılıyorum	36	13,8	13,8	22,3
Bazen katılıyorum	106	40,8	40,8	63,1
Katılmıyorum	71	27,3	27,3	90,4
Hiç katılmıyorum	25	9,6	9,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örnekleme katılan deneklerin % 8,5 (22 kişi) din görevlilerine atfen söylenen bu ifadelere tamamen katıldığını, %13,8 (36 kişi) katıldığı yönünde görüş bildirmişlerdir. % 40,8 (106) bazen katıldığını, % 27,3 (71 kişi) katılmadığını, % 9,6 (25 kişi) ise hiç katılmadığını belirtmektedir. Tablodaki dağılıma bakıldığında örneklem grubunun din görevlilerine atfen söylenen bu yakıştırmalara katıldığı ağırlık kazanmaktadır.

Tablo-35: Toplumda din adamlarının saygınlık açısından düşük bir yere sahip iseler sizce bunun en önemli sebebi nedir?

Örnekleme grubunun, din adamlarının saygınlıklarının düşük oluş sebeplerine dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklar	147	56,5	56,5	56,5
Basın ve yayının din görevlileri hakkında olumsuz haberleri ve etkileri	46	17,7	17,7	74,2
Beyaz perdeye yansıyan filmlerdeki kötü tiplere etkisi	9	3,5	3,5	77,7
Toplumun dine karşı olan ilgisizliklerinden ve ona ihtiyaç duymadığından	34	13,1	13,1	90,8
Din görevlisinin ticari ve siyasi işlere girişmesi	24	9,2	9,2	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Örnekleme giren deneklerin %56,5 (147 kişi) i nin din adamlarının saygınlığının düşük olmasının nedeninin kendi bilgi, görgü eksiklikleri dinî tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklar olduğunu, % 17,7 (46 kişi) si basın ve yayının din görevlileri hakkındaki olumsuz haberlerinin etkisi olduğunu, % 13,1 (34 kişi) i toplumun dine karşı ilgisizliklerinden ve ona (imam) ihtiyaç duyulmadığından kaynaklandığını, % 9,2 (24 kişi) si de din görevlisinin mesleğinin dışında ticari ve siyasi işlere girişmesinin saygınlığını düşürdüğünü, % 3,5 (9 kişi) i de beyaz perdeye yansıyan filmlerdeki kötü imam tiplere etkisi olduğu yönünde görüş bildirmektedirler. Burada dikkatimizi çeken % 56,5 (147 kişi) gibi deneklerin yarısından çoğunun din görevlisinin itibarının düşük olmasının sebebini yine kendilerinin tutum ve davranışlarına bağladıkları görülmektedir. Bu durum düşündürücüdür...

Tablo-36: Özellikle köy ve kasabalarda görev yapan imamlar, oradaki diğer kamu görevlilerine göre en saygın, sözü dinlenen konumda olduğuna katılıyor musunuz?

Örneklem grubunun, köy ve kasabalarda görev yapan imamların, diğer kamu görevlilerine göre saygınlığına dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Tamamen katılıyorum	22	8,5	8,5	8,5
Katılıyorum	95	36,5	36,5	45,0
Bazen katılıyorum	85	32,7	32,7	77,7
Katılmıyorum	46	17,7	17,7	95,4
Hiç katılmıyorum	12	4,6	4,6	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılanların % 36,5 (95 kişi) i nin köy ve kasabalarda görev yapan imamların diğer kamu görevlilerine göre daha saygın ve sözü dinlenen konumda olduklarına katıldıkları, % 32,7 (85 kişi) bazen katıldıkları, % 8,5 (22 kişi) nin de tamamen katıldıkları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. % 17,7 (46 kişi) bu görüşe katılmadığını, % 4,6 (12 kişi) hiç katılmadığını bildirmektedir.

Tablo-37: Siz bir din görevlisine (imama) ne derece saygı gösteriyorsunuz?

Örneklem grubunun, bir din görevlisine (imama) gösterilen saygınlığına dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çok saygı gösteriyorum	30	11,5	11,5	11,5
Yeterince gösteriyorum	169	65,0	65,0	76,5
Kısmen gösteriyorum	51	19,6	19,6	96,2
Çok az gösteriyorum	7	2,7	2,7	98,8
Hiç saygı göstermiyorum	3	1,2	1,2	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılanların direk şahsına yönelttiğimiz bu soru da % 65,0 (169 kişi) i nin din görevlisine (imama) yeterince saygı gösterdiği, % 11,5 (30 kişi) i nin çok saygı gösterdiği, % 19,6 (51 kişi) sı nın kısmen saygı gösterdiği görülmektedir. % 2,7 (7 kişi) nin çok az gösterdiği, % 1,2 (3 kişi) si nin ise hiç saygı göstermediği görülmektedir.

Tablo-38: Sizce bir din görevlisinde bulunması gereken en önemli özellikler neler olmalıdır?

Örneklem grubunun, din görevlisinde bulunması gereken özelliklerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Vaizler cesur olmalı, hiçbir şeyden korkmamalı	34	13,1	13,1	13,1
Kur'an ve Arapça bilgisi iyi seviyede olmalı	43	16,5	16,5	29,6
Taassup ve bid'atlardan uzak aydın bir kişi olmalı	37	14,2	14,2	43,8
Halkla iç içe bütünleştirici bir önder, tevazu sahibi, söylediklerini kendisi uygulayan bir kişi olmalı	141	54,2	54,2	98,1
Sosyal ilişkileri kuvvetli, ticareti, siyaseti bilen renkli bir kişiliğe sahip olmalı	4	1,5	1,5	99,6
8,00	1	,4	,4	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılan deneklerde % 54,2 (141 kişi) si nin halkla iç içe bütünleştirici bir önder, tevazu sahibi, söylediklerini kendisi uygulayan bir kişi olması gerektiğini, % 16,5 (43 kişi) Kur'an ve Arapça bilgisinin iyi seviyede olması gerektiğini, % 14,2 (37 kişi) si taassup ve bid'atlardan uzak aydın bir kişi olması gerektiğini, % 13,1 (34 kişi) vaazları cesur ve hiçbir şeyden korkmaması gerektiğini ve % 1,5 (4 kişi) sosyal ilişkileri kuvvetli, ticareti, siyaseti bilen renkli bir kişiliğe sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

Tablo-39: Camideki görevi dışında bir imamla hangi konuda bir araya geldiniz?

Örneklem grubunun, cami imamlarıyla hangi konuda bir araya geldiklerine göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Mevlid-Hatim okuma	105	40,4	40,4	40,4
Cenaze	70	26,9	26,9	67,3
Nikah	38	14,6	14,6	81,9
Hasta okutma	2	,8	,8	82,7
Başka	45	17,3	17,3	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılanların % 40,4 (105 kişi) ü nün cami imamlarıyla görevleri dışında mevlid ve hatim merasimlerinde bir araya geldiklerini beyan etmektedirler. % 26,9 (70 kişi) cenazelerde, % 14,6 (38 kişi) nikah dolayısıyla, % 0,8 (2 kişi) hasta okutma sebebiyle, % 17,3 (45 kişi) başka sebeplerle bir araya geldiklerini bildirmektedirler.

Tablo-40: Oturduğunuz semtteki imamla tanışıyor musunuz?

Örneklem grubunun, oturduğu semtteki imamla tanışanlarına göre dağılımı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Evet	83	31,9	31,9	31,9
Hayır	177	68,1	68,1	100,0
Total	260	100,0	100,0	

Anketimize katılan deneklerin oturdukları semtte görev yapan imamla % 68,1 (177 kişi) i nin tanışmadığını, % 31,9 (83 kişi) u nun tanıştığını bildirdikleri görülmektedir.

1.3. Deneklerin Olgusal Yapısına Göre, İmam Tasavvuru / İmajıyla İlgili Karşılaştırmalı Bulgular

Tablo-41: Örneklem Grubunun, Mesleklerine Göre Dindarlık Dağılımı

Crosstab							
			Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz				Total
			Çok dindar	Dindar	Din ile az ilgili	Din ile hiç ilgisi yok	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	5	91	33	0	129
		% within Mesleğiniz	3,9%	70,5%	25,6%	,0%	100,0%
		% of Total	1,9%	35,0%	12,7%	,0%	49,6%
	Doktor	Count	2	36	17	4	59
		% within Mesleğiniz	3,4%	61,0%	28,8%	6,8%	100,0%
		% of Total	,8%	13,8%	6,5%	1,5%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	2	45	24	1	72
		% within Mesleğiniz	2,8%	62,5%	33,3%	1,4%	100,0%
		% of Total	,8%	17,3%	9,2%	,4%	27,7%
Total	Count	9	172	74	5	260	
	% within Mesleğiniz	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	
	% of Total	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	

İnsanların hayatlarını şekillendiren ve kognitif dünyalarının oluşmasını etkileyen faktörlerden birisi de onların meslekleridir. Farklı meslek gruplarındaki kimseler, meseleleri çok değişik şekillerde algılayabilmektedir.²³¹ Bu bağlamda kişilerin sahip oldukları meslekler dindarlıklarının oluşmasında önemli bir faktör olduğunu düşünerek meslek grubu değerlendirmeye tabi tutulması gereken önemli bir değişkendir.

Tablo-7 ve Tablo-12 de verilen bulgular birlikte ele alındığında kişilerin dindarlık durumunun, mesleki durumuna göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

²³¹ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, s.139

Gruplar arasında yapılan çoklu araştırmaya göre Öğretmenler grubu (% 74,4), Emniyet görevlilerine göre (% 65,3) daha dindar olduğu ortaya çıkmıştır. Anketimize katılan Doktorların dindarlık oranı da azımsanmayacak orandadır (% 64,4).

Kemalettin Taş tarafından yapılan araştırmada eğitim-öğretim grubunun dindarlık düzeyi yüksek bulunmuştur.²³²

Tablo-42: Örneklem grubunun, gelir düzeyine göre dindarlık dağılımı

Crosstab							
			Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz				Total
			Çok dindar	Dindar	Din ile az ilgili	Din ile hiç ilgisi yok	
Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz	Üst gelir grubu	Count	1	6	6	4	17
		% within Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz	5,9%	35,3%	35,3%	23,5%	100,0%
		% of Total	,4%	2,3%	2,3%	1,5%	6,5%
	orta gelir grubu	Count	8	143	53	1	205
		% within Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz	3,9%	69,8%	25,9%	,5%	100,0%
		% of Total	3,1%	55,0%	20,4%	,4%	78,8%
	Alt gelir grubu	Count	0	23	15	0	38
		% within Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz	,0%	60,5%	39,5%	,0%	100,0%
		% of Total	,0%	8,8%	5,8%	,0%	14,6%
Total	Count	9	172	74	5	260	
	% within Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	
	% of Total	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	

²³² K. Taş, a.g.e, s.139

Kişilerin gelir durumu ve bununla paralel olarak sürdürdükleri yaşam tarzı, onların fikir dünyalarının oluşmasını ve meselelere bakış açılarını büyük ölçüde etkilemektedir.

Tablo-8 ve Tablo-30 da verilen bulgular birlikte ele alındığında dindarlık tutumlarının kişilerin gelir durumuna göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre gelir durumu “Orta Gelir” grubunda olanlar % 73,7 oranında kendini dindar olarak belirterek ilk sırada yer almıştır. Bunu % 60,5 oranla “Alt Gelir” grubu izlemektedir. “Üst Gelir” grubunun dindarlık oranı ise % 41,2 dir.

Tablo da görüldüğü gibi gelir faktörü yönünden bireylerin dindarlık düzeyleri ile ilgili elde edilen verilere genel olarak baktığımızda, alt ve orta gelir grubunda olanların üst gelir grubuna oranla daha dindar olduğu görülmektedir.

Tablo-43: Örneklem grubunun doğum yeri bölgelerine göre dindarlık dağılımı

Crosstab							
			Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz				Total
			Çok dindar	Dindar	Din ile az ilgili	Din ile hiç ilgisi yok	
Doğum yeriniz	Marmara bölgesi	Count	0	36	23	2	61
		% within Doğum yeriniz	,0%	59,0%	37,7%	3,3%	100,0%
		% of Total	,0%	13,8%	8,8%	,8%	23,5%
	Karadeniz bölgesi	Count	2	37	10	0	49
		% within Doğum yeriniz	4,1%	75,5%	20,4%	,0%	100,0%
		% of Total	,8%	14,2%	3,8%	,0%	18,8%
	İç Anadolu Bölgesi	Count	1	33	14	1	49
		% within Doğum yeriniz	2,0%	67,3%	28,6%	2,0%	100,0%
		% of Total	,4%	12,7%	5,4%	,4%	18,8%
	Doğu Anadolu Bölgesi	Count	2	26	8	0	36
		% within Doğum yeriniz	5,6%	72,2%	22,2%	,0%	100,0%
		% of Total	,8%	10,0%	3,1%	,0%	13,8%
	Güney Doğu Anadolu Bölgesi	Count	1	11	3	0	15
		% within Doğum yeriniz	6,7%	73,3%	20,0%	,0%	100,0%
		% of Total	,4%	4,2%	1,2%	,0%	5,8%
	Akdeniz Bölgesi	Count	2	20	9	2	33
		% within Doğum yeriniz	6,1%	60,6%	27,3%	6,1%	100,0%
		% of Total	,8%	7,7%	3,5%	,8%	12,7%
	Ege Bölgesi	Count	1	9	7	0	17
		% within Doğum yeriniz	5,9%	52,9%	41,2%	,0%	100,0%
		% of Total	,4%	3,5%	2,7%	,0%	6,5%
Total	Count	9	172	74	5	260	
	% within Doğum yeriniz	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	
	% of Total	3,5%	66,2%	28,5%	1,9%	100,0%	

Köylülük, şehirlilik, kasabalık bir hayat biçimidir. Farklı çevrelerde doğarak hayatlarının bir bölümünü burada geçirmek diğer sosyal olaylarda olduğu gibi insanların dindarlıklarını da etkileyen faktörler arasındadır. Tek sebep olmasa da coğrafi şartların sosyal olay ve olgulara etki ettiği bir gerçektir. Bu bağlamda kişilerin bölge olarak doğdukları yer dindarlıklarında önemli bir değişkendir.

Tablo-3 ve Tablo-7 de verilen bulgular birlikte ele alındığında dindarlık ölçülerinin bölge olarak doğum yerine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Güney Doğu Anadolu Bölgesinde doğanların % 80 ni dindar olduğunu belirttikleri görülmüştür. İkinci sırada % 79,6 ile Karadeniz Bölgesi, üçüncü sırada % 77,8 ile Doğu Anadolu Bölgesi, dördüncü sırada % 69,3 ile İç Anadolu Bölgesi, beşinci sırada % 66,7 ile Akdeniz Bölgesi, altıncı sırada % 59 ile Marmara Bölgesi, yedinci sırada % 58,8 ile Ege Bölgesinde doğanların, bu oranlarda dindar olduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde doğu bölgelerinde doğanların batı bölgesine göre daha dindar olduğu görülmüştür.

Tablo-44: örneklem grubunun, mesleklerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beyanlarına karşı tutumlarının dağılımı

Crosstab								
			Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	32	54	38	3	2	129
		% within Mesleğiniz	24,8%	41,9%	29,5%	2,3%	1,6%	100,0%
		% of Total	12,3%	20,8%	14,6%	1,2%	,8%	49,6%
	Doktor	Count	15	28	12	1	3	59
		% within Mesleğiniz	25,4%	47,5%	20,3%	1,7%	5,1%	100,0%
		% of Total	5,8%	10,8%	4,6%	,4%	1,2%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	14	25	23	8	2	72
		% within Mesleğiniz	19,4%	34,7%	31,9%	11,1%	2,8%	100,0%
		% of Total	5,4%	9,6%	8,8%	3,1%	,8%	27,7%
Total	Count	61	107	73	12	7	260	
	% within Mesleğiniz	23,5%	41,2%	28,1%	4,6%	2,7%	100,0%	
	% of Total	23,5%	41,2%	28,1%	4,6%	2,7%	100,0%	

Anketimize katılan meslek gruplarının Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ilgili beyanlarına gösterdikleri tutumların farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır” sorusuna % 72,9 oranında Doktorlar katılıyorum / tamamen katılıyorum cevabını vermiş, bu soruya Öğretmenlerin % 66,7 si katılıyorum / tamamen katılıyorum oranında cevap vermiş, Emniyet Görevlilerinin % 54,1 i katılıyorum / tamamen katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmüştür.

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili açıklamalarına en çok Doktor grubunun itimat ettiği görülmektedir. Emniyet Görevlileri, Doktor ve Öğretmenlere göre Başkanlığın din ile ilgili açıklamalarını daha az itimat ettiği görülmektedir.

Tablo-45: Örneklem grubunun, cinsiyetlerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beyanlarına karşı tutumlarının dağılımı

Crosstab								
			Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Cinsiyetiniz	Bayan	Count	21	50	31	4	2	108
		% within Cinsiyetiniz	19,4%	46,3%	28,7%	3,7%	1,9%	100,0%
		% of Total	8,1%	19,2%	11,9%	1,5%	,8%	41,5%
	Erkek	Count	40	57	42	8	5	152
		% within Cinsiyetiniz	26,3%	37,5%	27,6%	5,3%	3,3%	100,0%
		% of Total	15,4%	21,9%	16,2%	3,1%	1,9%	58,5%
Total	Count	61	107	73	12	7	260	
	% within Cinsiyetiniz	23,5%	41,2%	28,1%	4,6%	2,7%	100,0%	
	% of Total	23,5%	41,2%	28,1%	4,6%	2,7%	100,0%	

Biyolojik ve fizyolojik yapı, kişilerin tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerdendir. Kadın ile erkeğin biyolojik ve fizyolojik yapısında ki farklılıklar, onların tutum ve davranışlarının oluşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumların belirlenmesinde de cinsiyet olgusu ele alınması gereken parametreler arasındadır.²³³

Tablo-1 ile Tablo-19 u karşılaştırdığımızda Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumların cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bayanların % 65,7 si

²³³ K. Taş, a.g.e, s.122

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın beyanlarına itimat ettiği, erkeklerin ise % 63,8 i nin itimat ettiği görülmüştür.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, bayanların erkeklere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik daha olumlu tutum düzeyine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Kemalettin Taş'ın 2002 yılında ki araştırmasında da bayanların Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumları daha olumlu çıktığı görülmektedir.²³⁴

Tablo-46: Örneklem grubunun mesleklerine göre, cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücünün yeterliliği hakkındaki görüşlerinin dağılımı

Crosstab								
			Cami görevlileri, mesleklerini temsil gücü açısından yeterlidir					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	7	28	53	38	3	129
		% within Mesleğiniz	5,4%	21,7%	41,1%	29,5%	2,3%	100,0%
		% of Total	2,7%	10,8%	20,4%	14,6%	1,2%	49,6%
	Doktor	Count	1	12	23	18	5	59
		% within Mesleğiniz	1,7%	20,3%	39,0%	30,5%	8,5%	100,0%
		% of Total	,4%	4,6%	8,8%	6,9%	1,9%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	5	22	27	14	4	72
		% within Mesleğiniz	6,9%	30,6%	37,5%	19,4%	5,6%	100,0%
		% of Total	1,9%	8,5%	10,4%	5,4%	1,5%	27,7%
Total	Count	13	62	103	70	12	260	
	% within Mesleğiniz	5,0%	23,8%	39,6%	26,9%	4,6%	100,0%	
	% of Total	5,0%	23,8%	39,6%	26,9%	4,6%	100,0%	

²³⁴ K. Taş, a.g.e, s.123

Mesleklerin tutum ve davranışlarda belirleyici rol oynadığını daha önce ifade etmiştik. Tablo-7 ile Tablo-23 karşılaştırıldığında; Emniyet Görevlilerinin % 37,5 i cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme noktasında yeterli görürlerken, Öğretmenler ve Doktorlar da bu oran düşmektedir. (Öğretmenler % 27,1, Doktorlar % 22)

Doktorların % 39 u cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücünü yetersiz görmüşlerdir. Öğretmenlerden % 31,8 i yetersiz görmüştür. Emniyet görevlilerinden ise % 25 i cami görevlilerini mesleklerini temsil etme gücü yönünden yetersiz görmüşlerdir.

Tablo-46 da görüldüğü gibi “cami görevlileri, mesleklerini temsil gücü açısından yeterlidir” sorusuna her üç meslek grubu da yetersiz yönde cevap verdiği ağırlık kazanmaktadır.

Tablo-47: Örneklem grubunun eğitim durumuna göre, cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücünün yeterliliği hakkındaki görüşlerinin dağılımı

Crosstab								
			Cami görevlileri, mesleklerini temsil gücü açısından yeterlidir					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Eğitim durumunuz	Lise	Count	1	6	7	1	0	15
		% within Eğitim durumunuz	6,7%	40,0%	46,7%	6,7%	,0%	100,0%
		% of Total	,4%	2,3%	2,7%	,4%	,0%	5,8%
	Yüksek Okul	Count	0	8	12	7	0	27
		% within Eğitim durumunuz	,0%	29,6%	44,4%	25,9%	,0%	100,0%
		% of Total	,0%	3,1%	4,6%	2,7%	,0%	10,4%
	Üniversite	Count	11	41	69	47	10	178
		% within Eğitim durumunuz	6,2%	23,0%	38,8%	26,4%	5,6%	100,0%
		% of Total	4,2%	15,8%	26,5%	18,1%	3,8%	68,5%
	Yüksek Lisans	Count	0	6	13	6	1	26
		% within Eğitim durumunuz	,0%	23,1%	50,0%	23,1%	3,8%	100,0%
		% of Total	,0%	2,3%	5,0%	2,3%	,4%	10,0%
	Doktora	Count	1	1	2	9	1	14
		% within Eğitim durumunuz	7,1%	7,1%	14,3%	64,3%	7,1%	100,0%
		% of Total	,4%	,4%	,8%	3,5%	,4%	5,4%
Total	Count	13	62	103	70	12	260	
	% within Eğitim durumunuz	5,0%	23,8%	39,6%	26,9%	4,6%	100,0%	
	% of Total	5,0%	23,8%	39,6%	26,9%	4,6%	100,0%	

Örneklem grubunun öğrenim seviyelerine göre, cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücünün yeterliliğini karşılaştırdığımızda; eğitimi Lise düzeyinde olanlar % 46,7 oranın cami görevlilerinin mesleki temsil güçlerini yeterli bulurken % 6,7 si

yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. Eğitimi Yüksek Okul düzeyinde olanların % 29,6 sı yeterli, % 25,7 si yetersiz bulduğu, eğitimi Üniversite düzeyinde olanların %29,2 si yeterli, % 32 si yetersiz bulduğu, eğitimi Yüksek Lisans düzeyinde olanların %23,1 i yeterli, % 26,9 u yetersiz bulduğu, eğitimi Doktora düzeyinde olanların ise % 14,2 si nin yeterli, % 71,4 ü nün cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücü açısından yetersiz buldukları görülmektedir.

Tablo-47 de açık bir şekilde örneklem grubunun eğitim seviyeleri yükseldikçe, cami görevlilerini mesleklerini temsil etme gücü açısından yetersiz olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber örneklem grubumuzun Lise seviyesinde öğrenim görenlerin diğer öğrenim seviyesinde olanlara göre cami görevlilerinin mesleki temsil güçlerini daha yeterli gördükleri anlaşılmaktadır.

Doktora, Yüksek Lisans ve Üniversite mezunlarının cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme güçlerini yetersiz görmelerinin sebebini; imamların eğitim seviyelerinin kendilerine göre düşük olmasına bağlayabiliriz.

Tablo-48: Örneklem grubunun mesleklerine göre, cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerekliliği konusunda ki görüş dağılımı

Crosstab								
			Cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gereklidir					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	57	61	4	6	1	129
		% within Mesleğiniz	44,2%	47,3%	3,1%	4,7%	,8%	100,0%
		% of Total	21,9%	23,5%	1,5%	2,3%	,4%	49,6%
	Doktor	Count	19	20	7	10	3	59
		% within Mesleğiniz	32,2%	33,9%	11,9%	16,9%	5,1%	100,0%
		% of Total	7,3%	7,7%	2,7%	3,8%	1,2%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	25	30	13	3	1	72
		% within Mesleğiniz	34,7%	41,7%	18,1%	4,2%	1,4%	100,0%
		% of Total	9,6%	11,5%	5,0%	1,2%	,4%	27,7%
Total	Count	101	111	24	19	5	260	
	% within Mesleğiniz	38,8%	42,7%	9,2%	7,3%	1,9%	100,0%	
	% of Total	38,8%	42,7%	9,2%	7,3%	1,9%	100,0%	

Diyanet İşleri Başkanlığı yönetmeliğine göre imam olmak için İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak yeterlidir. Ancak Başkanlık, İlahiyat Fakültesi mezunlarına öncelik vermektedir. Bir kurumun eğitim seviyesinin yüksek olması, o kurumun hizmet kalitesini yükselteceğine şüphe yoktur. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı, çalışanlarının eğitim seviyelerini yükseltmek amacıyla Açıköğretim Fakültesi ve Ankara İlahiyat Fakültesi (İLİTAM) ile işbirliği içerisinde.

Anketimize katılanlardan Öğretmen grubu % 93,5 gibi çok yüksek bir oranda imamların İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiğini vurguladığı tabloda açıkça

görülmektedir. Bunun yanı sıra % 76,4 oranında Emniyet Görevlilerinin ve % 66,1 oranında Doktorların da imamların muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiği görüşünü bildirdikleri görülmektedir.

Tabloda, Öğretmenlerin imamların eğitim seviyelerinin yüksek olmasında ısrar etmelerini, mesleklerinin eğitim-öğretim olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Ayrıca böyle bir sonucun çıkması anketimizin güvenilirliğini test etme açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Tablo-49: Örneklem grubunun eğitim durumuna göre, cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerekliliği konusunda ki görüş dağılımı

Crosstab								
			Cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gereklidir					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Eğitim durumunuz	Lise	Count	1	11	3	0	0	15
		% within Eğitim durumunuz	6,7%	73,3%	20,0%	,0%	,0%	100,0%
		% of Total	,4%	4,2%	1,2%	,0%	,0%	5,8%
		Count	14	9	2	0	2	27
		% within Eğitim durumunuz	51,9%	33,3%	7,4%	,0%	7,4%	100,0%
		% of Total	5,4%	3,5%	,8%	,0%	,8%	10,4%
	Üniversite	Count	71	74	14	17	2	178
		% within Eğitim durumunuz	39,9%	41,6%	7,9%	9,6%	1,1%	100,0%
		% of Total	27,3%	28,5%	5,4%	6,5%	,8%	68,5%
	Yüksek Lisans	Count	11	9	4	2	0	26
		% within Eğitim durumunuz	42,3%	34,6%	15,4%	7,7%	,0%	100,0%
		% of Total	4,2%	3,5%	1,5%	,8%	,0%	10,0%
	Doktora	Count	4	8	1	0	1	14
		% within Eğitim durumunuz	28,6%	57,1%	7,1%	,0%	7,1%	100,0%
		% of Total	1,5%	3,1%	,4%	,0%	,4%	5,4%
	Total	Count	101	111	24	19	5	260
% within Eğitim durumunuz		38,8%	42,7%	9,2%	7,3%	1,9%	100,0%	
% of Total		38,8%	42,7%	9,2%	7,3%	1,9%	100,0%	

Anketimize katılanların % 94,2 si Yüksek Okul ve üstü eğitim seviyesinde olduğunu (Tablo-5) göz önüne alarak, deneklerimizin eğitim seviyesinin yüksek

olduğunu vurgulamak isterim. Bu bağlamda cami görevlilerinin de kendileri gibi eğitim seviyelerinin yüksek olmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

Lise mezunlarının % 80 ni, Yüksek Okul mezunlarının % 85,2 si, Üniversite mezunlarının % 81,5 i, Yüksek Lisans mezunlarının % 76,9 u, Doktora mezunlarının % 85,7 si cami görevlilerinin muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiği görüşüne sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo-50: Örneklem grubunun mesleklerine göre, dini inanç ve ibadetlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde en önemli etkenin dağılımı

Crosstab								
			Dini inanç ve ibadetlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde en önemli etken hangisidir?					Total
			Eğitim	Basın-Yayın	Anne-Baba	Din görevlilerinin tutum ve davranışları	Başka	
Mesleğiniziz	Öğretmen	Count	44	27	22	31	5	129
		% within Mesleğiniziz	34,1%	20,9%	17,1%	24,0%	3,9%	100,0%
		% of Total	16,9%	10,4%	8,5%	11,9%	1,9%	49,6%
	Doktor	Count	8	15	19	11	6	59
		% within Mesleğiniziz	13,6%	25,4%	32,2%	18,6%	10,2%	100,0%
		% of Total	3,1%	5,8%	7,3%	4,2%	2,3%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	24	14	13	7	14	72
		% within Mesleğiniziz	33,3%	19,4%	18,1%	9,7%	19,4%	100,0%
		% of Total	9,2%	5,4%	5,0%	2,7%	5,4%	27,7%
Total	Count	76	56	54	49	25	260	
	% within Mesleğiniziz	29,2%	21,5%	20,8%	18,8%	9,6%	100,0%	
	% of Total	29,2%	21,5%	20,8%	18,8%	9,6%	100,0%	

Dini inanç ve ibadetlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde “EĞİTİM”in en önemli etken olarak görenlerin oranı Öğretmenlerde % 34,1, Doktorlarda % 13,6, Emniyet Görevlilerinde ise % 33,3 dür.

Dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde “BASIN-YAYIN”ı en önemli etken olarak görenlerin oranı Öğretmenlerde % 20,9, Doktorlarda % 25,4, Emniyet Görevlilerinde ise % 19,4 dır.

Dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde “ANNE-BABA”yı en önemli etken olarak görenlerin oranı Öğretmenlerde % 17,1, Doktorlarda % 32,2, Emniyet Görevlilerinde ise % 18,1 dir.

Dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde “DİN GÖREVLİLERİNİN TUTUM VE DAVRANIŞLARI”nı en önemli etken olarak görenlerin oranı Öğretmenlerde % 24, Doktorlarda % 18,6, Emniyet Görevlilerinde ise % 9,7 dir.

Anketimizde Tablo-7 ile Tablo-33 ü karşılaştırdığımızda Öğretmenlerin ve Emniyet Görevlilerinin, dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde eğitim olduğu görüşü fazla olduğu anlaşılmaktadır. Dikkatimizi çeken Doktor grubunun, dini inanç ve ibadatlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde anne-babayı göstermesidir.

Tablo-51: Örneklem grubunun cinsiyetlerine göre, din görevlileri için atfen söylenen ifadeler katılanların dağılımı

Crosstab								
			Din görevlileri için atfen söylenen “hocanın dediğini yap, yaptığını yapma”, “başkasına verir telkini, kendisi yutar salkımı” gibi ifadelere katılıyor musunuz?					Total
			Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Bazen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	
Cinsiyetiniz	Bayan	Count	11	15	47	29	6	108
		% within Cinsiyetiniz	10,2%	13,9%	43,5%	26,9%	5,6%	100,0%
		% of Total	4,2%	5,8%	18,1%	11,2%	2,3%	41,5%
	Erkek	Count	11	21	59	42	19	152
		% within Cinsiyetiniz	7,2%	13,8%	38,8%	27,6%	12,5%	100,0%
		% of Total	4,2%	8,1%	22,7%	16,2%	7,3%	58,5%
Total	Count	22	36	106	71	25	260	
	% within Cinsiyetiniz	8,5%	13,8%	40,8%	27,3%	9,6%	100,0%	
	% of Total	8,5%	13,8%	40,8%	27,3%	9,6%	100,0%	

Halk arasında çeşitli meslek erbaplarına atfen buna benzer sözlerin söylendiğini bilmekteyiz. Hatta bu sözleri “Atasözü” diyerek bu atıfları güçlendirmek isteriz. Din görevlilerine bu ve benzeri birçok yakıştırmalar yapılır. Bu yakıştırmaların din görevlilerini halkın nazarında küçük düşürmek, bir takım olumsuz imajlar bırakmak maksadıyla kasten söylendiğini düşünmekteyiz.

Tablo-1 ile Tablo-34 de yaptığımız karşılaştırmada din görevlilerine atfen söylenen bu sözlere bayanların % 32,5 oranında katılmadıklarını, erkeklerin % 40,1 oranında katılmadıkları görülmektedir. Her iki grupta da % 40 oranında bazen katılıyorum şeklinde kaçamak cevap verildiği görülmektedir. Tabloda görüldüğü kadarıyla, din görevlilerine atfen söylenen bu sözlere katılanların oranı katılmayanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre baktığımızda bayanlar din görevlilerine atfen söylenen bu sözlere daha çok itibar ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo-52: Örneklem grubunun eğitim durumuna göre, toplumda din adamlarının (imamların) saygınlık açısından düşük bir yere sahip olmasının sebeplerinin dağılımı

Toplumda din adamlarının (imamlar) saygınlık açısından düşük bir yere sahip iseler sizce bunun en önemli sebebi nedir?										
	Eğitim durumunuz									
	Lise		Yüksek Okul		Üniversite		Yüksek Lisans		Doktora	
	frekans	Yüzde	frekans	Yüzde	frekans	Yüzde	frekans	Yüzde	frekans	Yüzde
Kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışların	10	66,7%	14	51,9%	100	56,2%	14	53,8%	10	71,4%
Basın ve yayının din görevlileri hakkında olumsuz haberleri	3	20,0%	4	14,8%	43	24,2%	5	19,2%	3	21,4%
Toplumun dine karşı olan ilgisizliklerinden ve ona ihtiyaç d	2	13,3%	8	29,6%	30	16,9%	4	15,4%	1	7,1%
Din görevlisinin ticari ve siyasi işlere girişmesi	2	13,3%	4	14,8%	22	12,4%	6	23,1%	6	42,9%
Beyaz perdeye yansıyan filmlerdeki kötü tiplerin etkisi	1	6,7%	2	7,4%	12	6,7%	2	7,7%	1	7,1%
Total	15	120,0%	27	118,5%	178	116,3%	26	119,2%	14	150,0%

Tablo-5 ile Tablo-35 de yaptığımız karşılaştırmada, örneklem grubunun hemen hemen tamamı % 50 nin üzerinde bir oranla “Kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklar” ın toplumda din adamlarının imamların saygınlıklarını düşürdüğü görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

Bir din görevlisinin en önemli misyonundan biri de örneklik etmedir. Hz. Peygamber İslâm dinini çok kısa zamanda, geniş kitlelere ulaştırması ve kabul ettirmesi hiç şüphe yok ki onun örnek davranışları ve güzel ahlâkından kaynaklanmıştır. Hz. Peygamber'in "peygamber varisleri" olarak tanımladığı imamların da dini tutum ve davranışlarında Hz. Peygamber'e yaklaşmak durumunda olmalıdırlar.

Bu karşılaştırmamızda tabir-i caizse; imamların itibarının düşmesinin sebebi yine kendileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Ümit ederiz ki yaptığımız bu çalışma ve ortaya çıkan bu tablo din görevlisi meslektaşlarımıza ışık tutar.

Tablo-53: Örneklem grubunun mesleklerine göre, din görevlilerine ne derece saygı gösterdiğinin dağılımı

Crosstab								
			Siz bir din görevlisine ne derece saygı gösteriyorsunuz?					Total
			Çok saygı gösteriyorum	Yeterince gösteriyorum	Kısmen gösteriyorum	Çok az gösteriyorum	Hiç saygı göstermiyorum	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	14	95	18	2	0	129
		% within Mesleğiniz	10,9%	73,6%	14,0%	1,6%	,0%	100,0%
		% of Total	5,4%	36,5%	6,9%	,8%	,0%	49,6%
	Doktor	Count	5	39	11	2	2	59
		% within Mesleğiniz	8,5%	66,1%	18,6%	3,4%	3,4%	100,0%
		% of Total	1,9%	15,0%	4,2%	,8%	,8%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	11	35	22	3	1	72
		% within Mesleğiniz	15,3%	48,6%	30,6%	4,2%	1,4%	100,0%
		% of Total	4,2%	13,5%	8,5%	1,2%	,4%	27,7%
Total	Count	30	169	51	7	3	260	
	% within Mesleğiniz	11,5%	65,0%	19,6%	2,7%	1,2%	100,0%	
	% of Total	11,5%	65,0%	19,6%	2,7%	1,2%	100,0%	

Anketimize katılanların mesleklerine göre bir din görevlisine ne derece saygı gösterdiği konusunda % 84,5 oranında Öğretmenlerin çok saygı gösteriyorum / yeterince saygı gösteriyorum cevaplarını en yüksek düzeyde olduğunu görmekteyiz. Bunu % 74,6 oranında Doktorlar, % 63,9 oranında Emniyet Görevlileri izlemektedir.

Tabloya göre imamların Öğretmenlerle iyi diyalog içerisinde oldukları görülmektedir. Yine tabloya göre Doktorlar ve Emniyet Görevlileri de azımsanmayacak derecede imamlara yeterince saygılı oldukları görülmektedir.

Tablo-54: Örneklem grubunun cinsiyetlerine göre, din görevlilerine ne derece saygı gösterdiğinin dağılımı

Crosstab								
			Siz bir din görevlisine ne derece saygı gösteriyorsunuz					Total
			Çok saygı gösteriyorum	Yeterince gösteriyorum	Kısmen gösteriyorum	Çok az gösteriyorum	Hiç saygı göstermiyorum	
Cinsiyetiniz	Bayan	Count	11	68	24	4	1	108
		% within Cinsiyetiniz	10,2%	63,0%	22,2%	3,7%	,9%	100,0%
		% of Total	4,2%	26,2%	9,2%	1,5%	,4%	41,5%
	Erkek	Count	19	101	27	3	2	152
		% within Cinsiyetiniz	12,5%	66,4%	17,8%	2,0%	1,3%	100,0%
		% of Total	7,3%	38,8%	10,4%	1,2%	,8%	58,5%
Total	Count	30	169	51	7	3	260	
	% within Cinsiyetiniz	11,5%	65,0%	19,6%	2,7%	1,2%	100,0%	
	% of Total	11,5%	65,0%	19,6%	2,7%	1,2%	100,0%	

Din görevlisine ne derece saygı gösterdiğini cinsiyetlerine göre karşılaştırdığımızda erkelerin % 78,9 oranında, bayanların % 73,2 oranında din görevlisine yeterince saygı gösterdikleri görülmektedir.

Tabloda da görüldüğü gibi anketimize katılan erkeklerin din görevlisine daha saygılı olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin daha çok erkeklerle diyalog içerisinde olması buna etken bir faktör olduğunu düşünmekteyiz.

Tablo-55: Örneklem grubunun eğitim durumuna göre, din görevlisinde bulunması gereken en önemli özelliklerin dağılımı

Crosstab										
			Sizce bir din görevlisinde bulunması gereken en önemli özellikler neler olmalıdır						8,00	Total
			Vaazlar cesur olmalı, hiçbir şeyden korkmamalı	Kur'an ve Arapça bilgisi iyi seviyede olmalı	Taassup ve bid'atlardan uzak aydın bir kişi olmalı	Halkla iç içe bütünleştirici bir önder, tevazu sahibi, söyle	Sosyal ilişkileri kuvvetli, ticareti, siyaseti bilen renkli			
Eğitim durumunuz	Lise	Count	4	3	0	8	0	0	15	
		% within Eğitim durumunuz	26,7%	20,0%	,0%	53,3%	,0%	,0%	100,0%	
		% of Total	1,5%	1,2%	,0%	3,1%	,0%	,0%	5,8%	
	Yüksek Okul	Count	5	7	4	11	0	0	27	
		% within Eğitim durumunuz	18,5%	25,9%	14,8%	40,7%	,0%	,0%	100,0%	
		% of Total	1,9%	2,7%	1,5%	4,2%	,0%	,0%	10,4%	
	Üniversite	Count	22	25	27	102	1	1	178	
		% within Eğitim durumunuz	12,4%	14,0%	15,2%	57,3%	,6%	,6%	100,0%	
		% of Total	8,5%	9,6%	10,4%	39,2%	,4%	,4%	68,5%	
	Yüksek Lisans	Count	1	5	3	15	2	0	26	
		% within Eğitim durumunuz	3,8%	19,2%	11,5%	57,7%	7,7%	,0%	100,0%	
		% of Total	,4%	1,9%	1,2%	5,8%	,8%	,0%	10,0%	
	Doktora	Count	2	3	3	5	1	0	14	
		% within Eğitim durumunuz	14,3%	21,4%	21,4%	35,7%	7,1%	,0%	100,0%	
		% of Total	,8%	1,2%	1,2%	1,9%	,4%	,0%	5,4%	
Total	Count	34	43	37	141	4	1	260		
	% within Eğitim durumunuz	13,1%	16,5%	14,2%	54,2%	1,5%	,4%	100,0%		
	% of Total	13,1%	16,5%	14,2%	54,2%	1,5%	,4%	100,0%		

Anketimize katılan deneklerin yarısından fazlası bir din görevlisinin halkla iç içe bütünleştirici bir önder, tevazu sahibi söylediklerini kendisi uygulayan bir kişi özelliğine sahip olmasını istemektedirler. Buna göre Lise mezunu deneklerin % 53,3 ü, Yüksek Okul mezunu deneklerin % 40,7 si, Üniversite mezunu deneklerin % 57,3 ü, Yüksek Lisans mezunu deneklerin % 57,7 si, Doktora mezunu deneklerin % 35,3 ü din görevlisinin halkla iç içe bütünleştirici, tevazu sahibi, söylediklerini kendisi uygulayan bir imam modeli beklentileri olduğu görülmektedir.

Tablo-56: Örneklem grubunun mesleklerine göre, oturduğu semtteki imamla tanışmaların dağılımı

Crosstab					
			Oturduğunuz semtteki imamla tanıştırmışsınız		Total
			Evet	Hayır	
Mesleğiniz	Öğretmen	Count	49	80	129
		% within Mesleğiniz	38,0%	62,0%	100,0%
		% of Total	18,8%	30,8%	49,6%
	Doktor	Count	11	48	59
		% within Mesleğiniz	18,6%	81,4%	100,0%
		% of Total	4,2%	18,5%	22,7%
	Emniyet Görevlisi	Count	23	49	72
		% within Mesleğiniz	31,9%	68,1%	100,0%
		% of Total	8,8%	18,8%	27,7%
Total	Count	83	177	260	
	% within Mesleğiniz	31,9%	68,1%	100,0%	
	% of Total	31,9%	68,1%	100,0%	

Anketimize katılan deneklerin Tablo-53 de de görüldüğü gibi din görevlisine (imam) yüksek bir oranla saygı göstermesine rağmen, oturduğu semtteki imamla tanışmaların oranının bir hayli düşük olduğu görülmektedir. Buna göre Öğretmenlerin %

38 i nin, Doktorların % 18,6 s ının, Emniyet Görevlilerinin de % 31,9 u nun oturduğu semtteki imamla tanıştığı görülmektedir.

Tablo-57: Örneklem grubunun cinsiyetine göre, oturduğu semtteki imamla tanışanların dağılımı

Crosstab					
			Oturduğunuz semtteki imamla tanışıyor musunuz?		Total
			Evet	Hayır	
Cinsiyetiniz	Bayan	Count	18	90	108
		% within Cinsiyetiniz	16,7%	83,3%	100,0%
		% of Total	6,9%	34,6%	41,5%
	Erkek	Count	65	87	152
		% within Cinsiyetiniz	42,8%	57,2%	100,0%
		% of Total	25,0%	33,5%	58,5%
Total	Count	83	177	260	
	% within Cinsiyetiniz	31,9%	68,1%	100,0%	
	% of Total	31,9%	68,1%	100,0%	

İslâm dinini temsil eden, toplumun dini bilgilerine temel teşkil edecek bir konumda bulunan, insanların dini bilgiye ihtiyaç duyduğu zaman ilk başvuracakları kişiler olan cami görevlisi imamların, anketimize katılan denekler tarafından azımsanmayacak şekilde, yeterince tanınmadığı Tablo-57 de de görülmektedir. Buna göre örneklem grubundan % 83,3 oranında bayanlar, % 57,2 oranında da erkekler, oturduğu semtteki imamla tanışmadığı görülmektedir.

Tablo-58: Örneklem grubunun eğitim durumuna göre, oturduğu semtteki imamla tanışanların dağılımı

Crosstab					
			Oturduğunuz semtteki imamla tanışıyormusunuz		Total
			Evet	Hayır	
Eğitim durumunuz	Lise	Count	7	8	15
		% within Eğitim durumunuz	46,7%	53,3%	100,0%
		% of Total	2,7%	3,1%	5,8%
	Yüksek Okul	Count	11	16	27
		% within Eğitim durumunuz	40,7%	59,3%	100,0%
		% of Total	4,2%	6,2%	10,4%
	Üniversite	Count	56	122	178
		% within Eğitim durumunuz	31,5%	68,5%	100,0%
		% of Total	21,5%	46,9%	68,5%
	Yüksek Lisans	Count	6	20	26
		% within Eğitim durumunuz	23,1%	76,9%	100,0%
		% of Total	2,3%	7,7%	10,0%
	Doktora	Count	3	11	14
		% within Eğitim durumunuz	21,4%	78,6%	100,0%
		% of Total	1,2%	4,2%	5,4%
Total	Count	83	177	260	
	% within Eğitim durumunuz	31,9%	68,1%	100,0%	
	% of Total	31,9%	68,1%	100,0%	

Örneklem grubunun eğitim durumlarına göre, oturduğu semtteki imamla tanışanların oranı, gözlemlediğimiz kadarıyla eğitim durumu yükseldikçe oturduğu semtteki imamla tanışmayanların oranı da yükselmektedir. Buna göre deneklerimizden eğitim durumu Lise düzeyinde olanların oranı % 53,3, eğitim durumu Yüksek Okul olanların oranı % 59,3, eğitim durumu üniversite olanların oranı % 68,5, eğitim durumu Yüksek Lisans olanların oranı % 76,9, eğitim durumu Doktora olanların oranı ise % 78,6 dır.

V. SONUÇ

SONUÇ

Bu bölümde sırasıyla, araştırmanın bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlara,yapılan genellemelere ve geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçları, “anketimize katılanların olgusal durumları dine ve dini kurumlara yaklaşımları”, “anketimize katılanlar da imamların nasıl bir imaj bıraktığı ve beklentilerin neler olduğu” ve “deneklerimizin demografik yapılarına göre bazı soruları karşılaştırdığımızda sonuçlarına göre” şeklinde üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

1- Anketimize Katılanların Olgusal Durumları, Dine ve Dini Kurumlara Yaklaşımı İle İlgili Sonuçlar:

- Ankete katılan deneklerin cinsiyetlerine göre dağılımı; 108 bayan, 152 erkek şeklinde gerçekleşmiştir. Oran olarak %58,5 erkek, % 41,5 bayan şeklindedir.(Tablo 1)
- Ankete katılan deneklerin yaş gruplarına baktığımızda; 21-40 yaş aralığı % 80,0 (108 kişi), 41-60 aralığı ise % 20,0 (52 kişi) yaşları arasında kümelendiği görülmektedir. Diyebiliriz ki; örneklem grubumuzun büyük bir çoğunluğunu orta yaş diyebileceğimiz kısım oluşturmaktadır.(Tablo 2)
- Ankete katılanların doğum yerlerine bölgesel olarak baktığımızda; %23,5 (61 kişi) le en fazla Marmara Bölgesi doğumlu oldukları anlaşılmaktadır. En az ise %5,8 (15 kişi) le Güney Doğu Anadolu Bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir.(Tablo3)

- Anketimize katılanların, doğum yerlerinin yerleşim yerlerine göre baktığımızda; %45,0 (117 kişi) nin il merkezi doğumlu oldukları görülmektedir. (Tablo 4)
- Anketimize katılan deneklerin, kahir ekseriyeti Lisans eğitimi aldığı, sadece % 5,8 (15 kişi) nin Lise mezunu olduğu görülmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, eğitim durumu en önemli değişken olup, insanların tutum ve davranışlarını belirleyen temel ilkelerden biridir. Dolayısıyla anketimizde bulduğumuz cevaplar, bilimsel ve objektif olma oranının yüksek olduğunu düşünmekteyiz. (Tablo 5)
- Anketimize katılan deneklerin %61,2 (154 kişi) si evli olduğu, % 35,0 (91 kişi)'nin bekar olduğu görülmektedir.(Tablo6)
- Araştırmamızın evren ve örneklem bölümünde belirttiğimiz gibi, anketimizin deneklerini Öğretmen, Doktor ve Emniyet görevlileri oluşturmaktadır. Sayılarına baktığımızda; 129 Öğretmen, 72 Emniyet görevlisi, 59' da Doktor olduğu görülmektedir. (Tablo 7)
- Anketimize katılan deneklerin % 78,8 (205 kişi) orta gelir grubunda, % 14,6 (38 kişi) alt gelir grubunda, % 6,5 (17 kişi) üst gelir grubunda oldukları görülmektedir. (Tablo 8)
- Anketimize katılan deneklerin dini bilgilerini, özel dini öğrenim göyerek öğrendiklerini (103 kişi), kendisinin okuyarak dini bilgilere ulaştığını (100 kişi), (27 kişi)'nin İmam-Hatip Lisesi mezunu olduğunun, (7 kişi)' nin de İlahiyat Fakültesi olduğunu belirttikleri görülmektedir.(Tablo 9)
- **Anketimize Katılanlara Dine bakış Açıları Ve Yaşantılarına Yansımalarını Öğrenmek İçin Sorduğumuz Soruların Sonuçları:**

- Anketimize katılanlar, dinin tarifi ile ilgili olarak “Din, Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır” şeklinde kahir ekseriyet bildirmiştir. Bizce de dinin bu tarifi en geçerli tarifler içerisinde dir.(Tablo 10)
- Anketimize katılan deneklerin, % 69,2 (180 kişi)’si dini yaşam tarzlarından “bilimsel verilere dayanan bir dini tercih etmektedirler”. % 16,5 (43 kişi) de “Tasavvuf özelliği ağır basan bir din” olarak tercih ettikleri görülmektedir. (Tablo 11)
- Anketimize katılan deneklerin % 66,2 (178 kişi)’si kendisini “Dindar” olarak görmektedir. % 28,5 (74 kişi) de “ Din ile az ilgili” olarak gördükleri, %1,9 (5 kişi)’u da “Din ile hiç ilgisinin olmadığını”, %5,5 (9 kişi)’i de “Çok dindar” olduklarını beyan ettikleri görülmektedir. (Tablo 12)
- Araştırmamıza katılan deneklerden 196 kişi (% 85,4) farz olan ibadetleri “ Bazen / Çoğu zaman” yerine getiririm şeklinde cevapladıkları görülmektedir.(Tablo 13) Bu tablo aynı zamanda Tablo 12’deki Dindarlık ile ilgili sorumuzla uyumlu olduğu görülmektedir.
- Anketimize katılan deneklerin yine büyük bir çoğunluğu (218 kişi) nafîle ibadetleri “Bazen / Çoğu zaman” yerine getiririm şeklinde cevapladıkları görülmektedir. (Tablo 14)
- Anketimize katılan deneklerin tamamına yakını (256 kişi) Allahın Rızasına uygun hareket ettikleri yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir.(Tablo 15)
- Anketimize katılan deneklerin tamamına yakını (253 kişi) Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakındıkları yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir. (Tablo 16)

- Anketimize katılanlara hurafe ve batıl inançlar hususunda yönelttiğimiz sorulara, büyük bir çoğunluk katılmadıkları yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir. (Tablo 17-18)
- Anketimize katılanlara, Türkiye de Anayasayla Kurulan, Dini bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı' nın beyanlarına ve fetvalarına olan güvenlerini, itimat edilmesi gerektiği yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir. (Tablo 19-20)
- Anketimize katılanlara, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili bir çok çevreler tarafından, hizmet ve faaliyetlerini yerine getirirken siyasi otoritenin etkisi altında kaldığı, bağlı bulunduğu hükümetlerin arzuları doğrultusunda kararlar verdiği ve uygulamalar içerisinde olduğu iddiasını ²³⁵ sorduk. Deneklerin Bu soruya, tamamen katılıyorum, katılıyorum, bazen katılıyorum görüşlerini birleştirdiğinizde %78 (203 kişi) gibi büyük bir oranla Diyanet İşleri Başkanlığı' nın siyasi otoritenin etkisi altında kaldığı görüşünde olduğu görülmektedir. (Tablo 21)

2- Anketimize Katılanlarda İmamların Nasıl bir İmaj Bıraktığı Ve Beklentilerin Neler Olduğu Yönündeki Sonuçlar:

- Anketimize katılan denekler, Cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme gücü açısından yeterliliği hususunda; 178 kişi (% 68,4) olumlu yönde, yani Cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme güçlerinin yeterli olduğu yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra 82 kişi (% 31,5)'de Cami görevlilerinin mesleklerini temsil etme noktasında yetersiz buldukları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. (Tablo 22)

---

²³⁵ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, S. 158

- Anketimize katılan deneklere tablo 23-24-25-26-27’ de görüldüğü gibi, Cami görevlilerinin çevreyle olan sosyal ilişkilerine yönelik sorularımıza olumlu yönde, yani Cami görevlilerinin halkla aralarında kurdukları sosyal münasebetleri, Camideki vaaz ve eğitici öğretici faaliyetleri yarından fazla bir oranla yeterli gördükleri ve başarılı buldukları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ayrıca diğer din temsilcilerine göre de Cami imamlarını halkla olan münasebetlerini başarılı buldukları görülmektedir.(Tablo 23-24-25-26-27)
- Anketimize katılan deneklerimize tablo 29 ve 30’ da Cami görevlisi İmamın İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiği yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.(Tablo 29-30)
- Anketimize katılan deneklerin, dini bir konuda bilgi edinmek istediklerinde önce dini kitaplara (% 60) başvurdukları görülmektedir.Cami imamına (% 8,5), Müftüye (% 7,5) oranında çıkması, anketimize katılanların Cami imamlarıyla fazla tanışmadıklarından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Tablo 40’ da da görüldüğü gibi; “Oturduğumuz semtteki imamla tanışıyor musunuz?” sorusuna % 68,1 (177 kişi)’i “Hayır” cevabını verdikleri görülmektedir. (Tablo 31)
- Anketimize katılanların % 61,2 (159 kişi) oranında Cami görevlilerinin vaaz ve hutbelerde, İmam, ibadet ve ahlak konularından bahsedilmesini istediklerini, % 28,1 (73 kişi)’inin de güncel konulardan bahsedilmesini istedikleri görülmektedir.(Tablo 32)
- Anketimize katılan deneklerin; Din görevlileri için atfen söylenen bir takım olumsuz yakıştırmalara % 8,5 (22 kişi) tamamen katıldığı % 38,8 (36 kişi) katıldığı, % 40,8 (106 kişi)’inin de bazen katıldığı yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bazen katılanların da, katılanlar yönünde değerlendirdiğimizde, din görevlilerine atfen söylenen sözlere katıldığı ağırlık kazanmaktadır. (Tablo 34)

- Anketimize katılan deneklerin, Din adamlarının saygınlığının düşmesinin yine kendi bilgi, görgü eksiklikleri,dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı yönünde (% 56,5) görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu durum gerçekten düşün dürücüdür...(Tablo 35)
- Anketimize katılanlara, “Siz bir din görevlisine ne derece saygı gösteriyorsunuz ?” sorusuna % 65,0 (169 kişi)’inin yeterince saygı gösterdiği, % 11,5 (30 kişi)’inin çok sayıda gösterdiği görülmektedir.(Tablo 37)
- Anketimize katılan deneklerin, bir Din görevlisinde bulunması gereken en önemli özelliğin; Halkla iç içe bütünleştirici bir önder tevazu sahibi, söylediklerini kendisi uygulayan bir kişi olmalı yönünde görüş bildirdikleri (% 54,2- 141 kişi) görülmektedir. (Tablo 38)
- Anketimize katılan deneklerin Cami imamlarıyla en çok Mevlid- Hatim okuma, Cenaze ve Nikah dolayısıyla bir araya geldikleri anlaşılmaktadır.(Tablo 39)
- Anketimize katılan deneklerin oturdukları semtte görev yapan imamla tanışmadıkları (% 68,1-177 kişi) görülmektedir. Sadece % 31,9 (83 kişi)’inin oturdukları semtte ki imamla tanıştıkları görülmektedir.(Tablo 40)

3- Deneklerin Demografik Yapısına Göre Bazı Sorularımızı Karşılaştırdığımızdaki Sonuçlar:

- Anketimize katılan deneklerin mesleklerine göre dindarlık dağılımına baktığımızda; Birinci sırada öğretmenlerin kendisini “Dindar” grubu içerisinde gördüklerini (% 36,9- 96 kişi), ikinci sırada Emniyet görevlilerinin (% 18,1- 47 kişi), üçüncü sırada Doktorların (%14,6-38 kişi)

kendilerini “Dindar” grubu içerisinde gördükleri anlaşılmaktadır.(Tablo 41)

- Anketimize katılanların gelir düzeyine göre dindarlıklarını karşılaştırdığımızda; orta gelir grubunun birinci sırada “Dindar” grubun içerisinde olduğu görülmektedir.(Tablo 42)
- Anketimize katılanların doğum yeri bölgelerine göre dindarlık dağılımına baktığımızda; Birinci sırada % 80’lik bir oranla Güney Doğu Anadolu Bölgesinin olduğu görülmektedir.(Tablo 43)
- Anketimize katılanların mesleklerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı’ nın beyanlarına olumlu tutum gösterenlerin başında % 72,9 oranla Doktorlar gelmektedir. 66,7 oranla Öğretmenler ikinci sırada, % 54,1 oranla da Emniyet görevlileri de üçüncü sırada oldukları görülmektedir. Toplumda da görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın beyanlarına en çok Doktorların katıldığı anlaşılmaktadır.(Tablo 44)
- Anketimize katılanların cinsiyetlerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı’nın beyanlarına bayanların erkeklere göre olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. Kemalettin Taş’ ın 2002 yılında ki araştırmasında da bayanların Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelik tutumları daha olumlu çıktığı²³⁶ görülmektedir.(Tablo 46)
- Anketimize katılanların mesleklerine ve eğitim durumlarına göre Cami görevlisi imamın eğitim düzeyinin ne olması gerektiğine, hemen hemen tamamına yakın İlahiyat Fakültesi mezunu olması gerektiğini vurguladıkları görülmektedir.(Tablo 48-49)
- Anketimize katılanların mesleklerine göre, dini inanç ve ibadetlere karşı olan ilgisizliğin sebebinde en önemli etkenin “Eğitim” olduğunu öğretmenler ve emniyet görevlileri vurguladıkları, doktorların ise sebebini anne-babayı gösterdikleri görülmektedir.(Tablo 50)

---

²³⁶ K. Taş, a.g.e., s.123

- Anketimize katılanların eğitim durumlarına göre, toplumda din adamlarının (İmamların) saygınlıklarının düşmesini, örneklem grubunun % 50'nin üzerinde bir oranla “Kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklar” olduğunu belirttikleri görülmektedir.(Tablo 52)
- Anketimize katılanların mesleklerine göre, din görevlilerine ne derece saygı gösterdiklerini karşılaştırdığımızda; İmamların Öğretmenlerle iyi diyalog içerisinde oldukları görülmektedir. Tabloya göre Doktorlar ve Emniyet görevlileri de anımsayacak derecede İmamlara yeterince saygılı oldukları görülmektedir.(Tablo 53)
- Anketimize katılanların cinsiyetlerine göre, din görevlilerine ne derece saygı gösterdiklerini karşılaştırdığımızda; Erkeklerin din görevlilerine daha saygılı olduğu (%78,9) anlaşılmaktadır. Bayanların %73,2 oranında azımsanamayacak ölçüde olduğunu düşünmekteyiz.
- Anketimize katılanların mesleklerine, cinsiyetlerine ve eğitim durumuna göre, oturduğu semtteki imamla tanışıp tanışmadıklarını değerlendirdiğimizde; en çok öğretmenlerin oturduğu semtteki imamla tanıştığı, yine erkeklerin oturduğu semtteki imamla tanıştığı, eğitimi lise seviyesinde olanların oturduğu semtteki imamla tanıştığı görülmektedir. Tablo 58'de görüldüğü gibi eğitim durumları yükseldikçe oturduğu semtteki imamla tanışmayanların oranı da yükseldiği görülmektedir.

TESPİTLER

Araştırmamızın son bölümünde, ilk başta varsayımlar bölümündeki hipotezlerle birlikte ele aldığımızda, hipotezlerimizin de doğrulanıp doğrulanmadığını göreceğiz.

- 1- “Cami görevlileri halk ile yakın ilişki içerisinde.” Hipotezimize tablo 23’te de görüldüğü gibi büyük bir çoğunluğun cami görevlilerinin halkla iyi diyalog kurdukları görülmektedir. Dolayısıyla hipotezimiz doğrulanmıştır.
- 2- “Cami imamları halkı dini konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmaktadır.” Hipotezimize tablo 25’te görüldüğü gibi, % 40,8 oranında bazen katıldıkları, %28,5 oranında katıldıkları, % 5,8 oranında ise tamamen katıldıkları ortaya çıkmıştır. % 20,8 oranında katılmadıkları, % 4,2 oranında hiç katılmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Görüldüğü gibi, Cami imamlarının halkı dini konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmaktadır görüşüne eğilimin fazla olduğu ortaya çıkarak hipotezimiz doğrulanmaktadır.
- 3- “Cami imamları diğer din temsilcilerine göre, halkla daha aktif ilişki içerisinde.” Hipotezimiz tablo 26’da da görüldüğü gibi doğrulanmaktadır.
- 4- “Cami görevliliği olan imamlığa değer verildiğine” hipotezimize de tablo 28’de görüldüğü gibi büyük bir oranda katılarak doğrulandığı görülmektedir.
- 5- “Din görevlileri için atfedilen bazı olumsuz söz ve deyimlere eskisi kadar katılmamaktadır.” Hipotezimiz tablo 34’te görüldüğü gibi doğrulanmaktadır.
- 6- “Toplumda din adamlarının (imamlar) saygınlığının düşmesinin çok sayıda sebepleri vardır.” Tablo 35’te görüldüğü gibi, bu sebeplerin başında; din adamlarının kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlığın en önde gelen sebep olduğu söylenebilir. Anketimizde çeşitli sebepler arasında en çok bu görüşün belirmesi bizce çok önemlidir.
- 7- “Cami imamı ile çok değişik konularda ilişki kurulmaktadır.” Hipotezimizin doğrulanıp doğrulanmadığına tablo 39’dan baktığımızda;

deneklerin sadece % 17,3'ü cami imamlarıyla görevleri dışında bir araya geldikleri anlaşılmaktadır. Büyük bir kısım cami imamlarıyla, mevlid-hatim okumak, cenaze ve nikah gibi vesilelerle bir araya geldikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hipotezimiz doğrulanmamaktadır.

8- “Din adamı (imam) deyince insanların kafasında genellikle olumlu bir tip canlanmaktadır.” Hipotezimizi anketimizde ucu açık sorularla test ettik. Aldığımız cevapları şöyle özetlemek mümkündür:

- Ağır başlı, ciddi, temiz ahlaklı bir kişi
- Yüksek ahlak sahibi, hoşgörülü, ağırbaşlı bir kişi
- Din hakkında her konuda bilgili, güncel konularda da bilgi sahibi, hitabet ve ikna konusunda yetenekli bir kişi
- Halkı dini bakımdan aydınlatan, kültürlü, saygın bir kişi
- Saygılı, toplumun rahatı, memnuniyeti ve huzuru için çalışan, onları aydınlatan kimse
- Bilgili, kültürlü, bilgisini anlatan ve uygulayan bir kişi
- Halkla iç içe bütünleştirici bir önder, sosyal ilişkileri kuvvetli, renkli bir kişilik
- Kendisini maneviyata adanmış bir adam
- Kendi halinde, verilen görevi yapmaya çalışan, sevimli bir kişilik
- Bulunduğu yerin dertleri ile ilgilenen, devamlı bir faaliyette bulunan insanlar geliyor aklıma...

Tabii ki cevapların hepsini yazmak mümkün değil. Ancak “ İmam” deyince kafamızda nasıl bir tip canlanmaktadır ? Sorusuna anketimize katılanların kahir

ekseriyeti bu minvalde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra sorumuza şu şekliyle de cevaplayanlar olduğu görülmektedir. Şöyle ki:

- Toplumda kendini ezik hissedenden bir kişi
- Sakin, sosyal hayattan uzak, asık yüzlü bir adam...
- Ticaretle uğraşan, pek söylediğini uygulamayan bir tip...
- Başında takkesi olan, sürekli vaaz eden biri...
- Öyle olmadığını bildiğim halde, nedense aklıma hemen Türk filmlerinde ki, başında çirkin bir sarık, sahtekar insan tipi aklıma geliyor
- Dini liderliği olmayan, namazı kıldırıp camiden kaybolan, maaş almak için imam olmuş bir kişi...
- Bıyıklı, din dışında hiçbir şeyden haberi olmayan, kumaş pantolon giyen (yeşil) bir adam...
- Namaz kıldırılan, çok ta hoş görülmesi olmayan, biraz sert bir insan tipi aklıma geliyor

Sorumuza “İmam” deyince aklında olumsuz bir tip canlandıranların sayısı çok az bulunmaktadır. Hatta yukarıda yazdıklarımız kadardır.

Bu durumda hipotezimiz doğrulanmaktadır. Dolayısıyla halkımız imam deyince aklıma güzel şeylerin, olumlu düşüncelerin geldiği görülmektedir.

9- “ İdeal bir imam konusunda beklentiler artmıştır.” Hipotezimizi de anketimizde ucu açık sorularla test ettik. Aldığımız cevaplar şu minval çerçevesindedir.

- Cami imamları daha geniş bakış açısına sahip, hoş görülmesi, ikna edecek seviyede bilgiye sahip, topluma örnek bir insan...

- Bir insan imama baktığında, evet bu din doğrudur desin
- Sadece İslam dini değil tüm dinler konusunda yeterli bilgiye sahip, hurafelerden arınmış, dinimizi aynı zamanda bilimsel yönleriyle de açıklayabilen bir imam beklentim var.
- İnsanlara dinini öğretmesi gereken, örnek bir şahsiyet olan, etkileyici bir imam düşünmekteyim
- Toplumun her kesimiyle diyalog içerisinde bulunan, entelektüel bir imam düşünmekteyim
- İmamlığı maaşı için değil, insanlara hizmet etmek faydalı olmak için imam olmalı
- Vaaz konusunda cesur olmalı
- Yabancı dil bilen, bilgisayar bilen, aydın fikirli hoş görülü bir imam beklentim var,

Görüldüğü gibi halkımız imamlardan oldukça çok şey beklemektedir. Biz burada sadece bunları yazmakla yetiniyoruz.

Araştırmamıza katılan deneklerin cami görevlisi imamlardan beklentilerini yukarıda aktarmaya çalıştık. Bizce bu beklentiler aynı zamanda bir imamın nelere sahip olması gerektiği hususunda belli bir fikir vermektedir. Halkımızın beklentileri çok yerinde ve doğrudur. Buradan çıkartacağımız sonuç cami imamlarının kendilerini Peygamber varisi olarak görmeleri ve görevlerini bu şuur içerisinde yapmaları gerektiğini, toplumun her kesimiyle diyalog kurmalarını özellikle eğitim seviyeleri yüksek olan kişilerle diyalog kurabilmeleri için kendi eğitim seviyelerini yükseltici çaba ve gayret içerisinde olmaları gerektiğini düşünmekteyiz.

Halkımızın gözünde kötü bir imaj bırakmamak için mesleğine yakışmayan söz, tutum ve davranışlardan uzak kalmasını ve bilgisiyle, örnek davranışlarıyla, saygı

duyulan, örnek alınan ve söylediklerini başta kendisi uygulayan bir imam imajı bırakması gerektiğine inanıyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *İslâm Dini*, Ankara: MEB Yay., 1960

ARSLANTÜRK, Z.– AMMAN, T., *Sosyoloji*, İstanbul: İFAV Yay., 1999

ARSLANTÜRK, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1995

ARSLANTÜRK, Zeki, *Kutsalın Dönüşü*, İstanbul: Ayışığı Yay., 1998,

AYTÜRK, N.– ÇELİK, Y.– ŞAHİNARSLAN E., *Diyanet Teşkilat Tarihçesi*, Ankara: DİB Yay., 1987

BALTACI, Cahit, *İslam Medeniyetinde Camii*, İstanbul: İFAV Yay., 2005

BAYRAKTAR, M.Faruk, *Türkiye'de Vaizlik*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1997

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: 2001, Tarih ve Edebiyat Vakfı Yay.

BUYRUKÇU, Ramazan, *Din Görevlisinin Temsil Gücü*, Ankara: T.D.V Yay., 2005

COŞKUN, Ali, *Din, Toplum ve Kültür*, İstanbul: İz Yay., 2005

COŞKUN, Ali, *Sosyal Değişme ve Dinî Normlar*, İstanbul: Dem Yay., 2005

Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara: DİB Yay., 2006, Komisyon

DÖNMEZER, Sulhi, *Sosyoloji*, İstanbul: Savaş Yay., 1990

DURSUN, Davut, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İstanbul: İşaret Yay., 1992

- FREYER, Hans, *Din Sosyolojisi*, Çev: Turgut Kalpsiz, Ankara: A.Ü.İ.F. Yay., 1964
- HAMİDULLAH, M., *İslâm Müesseselerine Giriş*, Terc: İ. Süreyya Sırma, İstanbul: Bir Yay., 1984
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Terc. S. Uludağ, İstanbul: 1982
- İbn-Mace, “Salat”, *Sünen-i İbn-i Mace*, İstanbul: Şamil Yay., 1987
- İmam Nebevî, *Riyâzüs-Salihin*, İstanbul: Şamil Yay.
- KARAMAN, Ahmet, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Tarih Yay., 1965
- KIZILÇELİK, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri I*, Konya: Mimoza Yay., 1992
- KÖKSAL, M. Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul: Şamil Yay., 1987
- KÖKTAŞ, M. Emin, *Siyasal Davranış ve Dindarlık*, İstanbul: Vadi Yay., 1997
- Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yay., Komisyon, 2006
- Kur’an-ı Kerim, Ankara: T.D.V Yay., 1993
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhan-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 2003
- RUSSEL, Bertrand, *Neden Hıristiyan Değilim*, Çev: Ender Gürol, İstanbul: İletişim Yay., 1972
- SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadelede Din Adamları*, Ankara: DİB Yay., 1997
- SEZEN, Yümni, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yay., 2004
- SEZEN, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: M.Ü. İFAV Yay., 1988
- SEZEN, Yümni, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yay., 2004

- SEZEN, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: İFAV Yay., 1998
- SEZEN, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yay., 1985
- SEZEN, Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: M.Ü.İFAV Yay., 1990
- TAŞ, Kemalettin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002
- UÇAKAN, Mesut, *Türk Sinemasında İdeoloji*, İstanbul: Hareket Yay., 1971
- ÜLGENER, Sabri F., *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: DER Yay., 1981
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi*, Giriş I, İstanbul: Ülken Yay., 1954
- YILMAZ, Hüseyin, *Camileri Eğitim Fonksiyonları*, İstanbul: DEM Yay., 2005
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, İstanbul: Feza Yay., 1994

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

- ADİYAMAN, Kadir, *Türkiye’de Din Adamının Sosyal Statüsü*, İstanbul: Yayınlanmamış Y.L Tezi, 2003, M.Ü.S.B.E
- DÖNMEZ, İbrahim Hakkı, *Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Halkla İlişkiler Çalışmaları*, Basılmamış Y.L. Tezi, Ankara: G.Ü.S.B.E, 2003
- KAYA, Kamil, *Türkiye’de Din ve Devlet İlişkileri*, İstanbul: Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E, 1994
- TETİK, Hayati, *Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri ve Önemi*, İstanbul: Yayınlanmamış Dr.Tezi, M.Ü.S.B.E, 1997

UYGUN, Hamdi, *Halkın Din Görevlilerinden Beklentileri*, Samsun: Yayınlanmamış Y.L Tezi, 1992, O.M.Ü.S.B.E

YILDIZ, M. Cengiz, *Din Görevlilerinin Sorunları Ve Beklentileri*, Elazığ: Basılmamış Dr. Tezi, F.Ü.S.B.E, 1999

MADDE VE MAKALELER

AYDIN, Mehmet, “II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–Kasım 2004

BARDAKOĞLU, Ali, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004

BAYRAKLI, Bayraktar, “Kur’an-ı Kerimde Din Adamı Kavramı” Din Eğt. Araş. Der.

BULUT, Mehmet, “Hizmet insanı”, DAD, Kasım 2006

DURSUN, Davud, “Dinin Sosyolojik Anlamı ve Toplumsal İşlevleri”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1991

ER, İzzet, “Hademe-i Hayrattan Din Görevliliğine”, D.A.D, Ekim 2007

GÖRMEZ, Mehmet, “II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004

KABUKÇU, Şükrü, “Cezaevi Hatırası”, Ankara: DAD, Ekim 2005

KILIÇ, Ensar, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07Kasım 2004

KÜÇÜKAŞCI, M. Sabri, “İmam”, DİA, İstanbul: T.D.V. Yay., 2000

MENEKŞE, Ömer , “Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı”, II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi, Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004

Meydan Larousse, “Din ”, İstanbul: Milliyet Yay., 1984

OKAY M, Orhan– DÜZDAĞ M. Ertuğrul , “Mehmet Akif Ersoy”, DİA

ONAY, Ahmet, “II. Uluslar arası Dini Yayınlar Kongresi”, Ankara: DİB Yay., 05–07 Kasım 2004

ÖNKAL, Ahmet, BOZKURT Nebi, “Cami”, *DİA*, İstanbul: T.D.V. Yay., 1994

ÖZKÖK, Ertuğrul, Hürriyet Gazetesi, 21.01.2003 tarihli köşe yazısı

SALMAN, Yüksel, “Gündem Yazısı”, Diyanet Aylık Dergisi, 2007

TOSUN, Cemal, “Yetişkin Din Eğitimi Önemli Merkezi Cami”, DAD, Ekim 2003

TÜMER, Günay, “Din”, İstanbul: DİA, T.D.V Yay., 1994

YİĞİT, Yaşar, “Din-Ahlâk Ayrışmazlığı”, Diyanet Aylık Dergisi, 2004

İNTERNET ADRESLERİ

www.türkiyediyanetvakfi.gov.tr

www.diyaret.gov.tr

EKLER

ANKET FORMU

Bu anket formu “Türk Toplumunda İmam İmajı (İstanbul Örneği)” adlı yüksek lisans çalışmasının bir parçasıdır. Anket içerisinde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görevli İmam-Hatipler’in hizmetleri, toplumun imamlardan beklentileri ve aklımızdaki, hayalimizdeki, idealimizdeki, “imam”ın ne olduğunu tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Bu anket İstanbul’da görev yapan Öğretmenler, Doktorlar ve Emniyet görevlilerine uygulanacaktır.

Anket sorularının cevaplandırılması hususunda göstereceğiniz dikkat ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önem taşımaktadır. Bundan dolayı, bütün soruları dikkatle okuyarak, seçeneklerden durum ve görüşünüzü en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz.

Anket sorularına vereceğiniz cevaplar, tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen anket formuna isminizi yazmayınız ve cevapsız soru bırakmayınız.

Bu çalışmaya gösterdiğiniz ilgi ve yardımdan dolayı teşekkür ederim.

Ahmet Hamdi KARAHAN
Marmara Üni. İlahiyat Fak.
Çivizâde Camii İmam-Hatibi
Şehremini / İSTANBUL

I.BÖLÜM

Lütfen durumunuza uygun olan seçeneğin önündeki paranteze (X) işareti koyunuz.

1- Cinsiyetiniz

- 1- Bayan 2- Erkek

2- Yaşınız

(Lütfen yazınız).....

3- Doğum yeriniz (Bölge olarak)

- 1- Marmara Bölgesi 2- Karadeniz Bölgesi
 3- İç Anadolu Bölgesi 4- Doğu Anadolu Bölgesi
 5- Güney Anadolu Bölgesi 6- Akdeniz Bölgesi
 7- Ege Bölgesi

4- Yerleşim birimi olarak doğduğunuz yer

- 1- İl 2- İlçe 3- Belde 4- Köy

5- Oturduğunuz semt

(Lütfen yazınız) .....

6- Eğitim durumunuz

- 1- Lise 2- Yüksek Okul 3- Üniversite
 4- Yüksek Lisans 5- Doktora

7- Medeni durumunuz

- 1- Evli 2- Bekar 3- Dul (eşi ölmüş) 4- Boşanmış

8- Mesleğiniz

- 1- Öğretmen 2- Doktor 3- Emniyet Görevlisi

9- Kendinizi aşağıdaki gelir gruplarından hangisi içerisinde görüyorsunuz.

- 1- Üst gelir grubu
 2- Orta gelir grubu
 3- Alt gelir grubu

10- Dini tahsil (öğrenim) durumunuz.

- 1- İlahiyat Fakültesi mezunuyum
 2- İmam-Hatip Lisesi mezunuyum
 3- Özel din öğrenimi gördüm (Aile içinde, camide)
 4- Kendim okuyarak öğrendim
 5- Din öğrenimi görmedim
 6- Başka (Lütfen yazınız) .....

II. BÖLÜM

- 1- Aşağıdaki düşüncelerden hangisi din ile ilgili görüşünüzü en iyi temsil etmektedir?
- 1- Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır.
  - 2- Din gereklidir, ancak alanı dünya değil, ahirettir.
  - 3- Din, insan düşüncesinin ürünüdür. Bilimin gelişmesi ile dine olan olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır.
  - 4- Başka (Lütfen yazınız) .....
- 2- Aşağıdaki dini yaşam tarzlarından hangisini tercih edersiniz?
- 1- Bilimsel verilere dayanan din.
  - 2- Siyasi ve ideolojik özelliği ön planda olan bir din.
  - 3- Dini cemaatlerin anladığı şekilde bir din.
  - 4- Tasavvuf (mistik) özelliği ağır basan bir din.
- 3- Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz?
- 1- Çok dindar
  - 2- Dindar
  - 3- Din ile az ilgili
  - 4- Din ile hiç ilgisi yok
- 4- Farz olan ibadetlerimi yaparım.
- 1- Her zaman
  - 2- Çoğu zaman
  - 3- Bazen
  - 4- Hiçbir zaman
- 5- Nafile ibadetleri (farz olmayan) yerine getiririm.
- 1- Her zaman
  - 2- Çoğu zaman
  - 3- Bazen
  - 4- Hiçbir zaman
- 6- Allah'ın rızasına uygun hareket etmeye çalışırım.
- 1- Her zaman
  - 2- Çoğu zaman
  - 3- Bazen
  - 4- Hiçbir zaman
- 7- Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınırım.
- 1- Her zaman
  - 2- Çoğu zaman
  - 3- Bazen
  - 4- Hiçbir zaman

8- Allah'tan bir şey isteyeceğim zaman aracı kullanırım.

- 1- Her zaman
- 2- Çoğu zaman
- 3- Bazen
- 4- Hiçbir zaman

9- Hurafe, batıl inanç, bazı rakamların uğuruna veya uğursuzluğuna, bazı günlerin uğursuzluğuna vs. inanırım.

- 1- Her zaman
- 2- Çoğu zaman
- 3- Bazen
- 4- Hiçbir zaman

III. BÖLÜM

1- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2- Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

2- Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin verilen fetvalara (kararlara) uymak gerekir.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2- Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

3- Diyanet İşleri Başkanlığı, siyasi otoritenin etkisi altında kalmaktadır.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2- Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

4- Cami görevlileri, mesleklerini temsil gücü açısından yeterlidir.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

5- Cami görevlileri, halk ile yakın ilişki içerisindedirler.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

6- Camide İmam tarafından yapılan vaazları yeterli buluyorum.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

7- Cami imamları halkı dini konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

8- Cami imamları diğer din temsilcilerine göre, halkla daha aktif ilişki içerisindedirler.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

9- Cami imamlarını, diğer din temsilcilerine göre, halkın ihtiyaçlarına cevap verme, onların sevinç ve üzüntülerini paylaşma, dostluk kurma noktasında daha başarılı buluyorum.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

10- Cami görevliliği olan imamlığa değer verildiğine

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

11- Cami görevlisi imamın, Kur'an Kursu ve İmam-Hatip Lisesi'ndeki eğitimi yeterlidir.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

12- Cami görevlisi imamın, muhakkak İlahiyat Fakültesi mezunu olması gereklidir.

- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum

IV. BÖLÜM

1- Dini bir konuda bilgi edinmek istediğinizde, ilk olarak genelde kime başvurursunuz?

- 1- Müftüye
- 2- Cami imamına
- 3- Dini kitaplara
- 4- Şeyhime
- 5- İnternette araştırırım

2- Vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulardan bahsedilmesini istiyorsunuz?

- 1- İman, ibadet ve ahlâk konularından
- 2- Güncel konulardan
- 3- İslâm hukuku, İslâm tarihi, cihad vb.
- 4- Sadece Kur'an meali okunması
- 5- Vaaz edilmesini istemiyorum

3- Dini inanç ve ibadete karşı olan ilgisizliğin sebebinde en önemli etken hangisidir?

- 1- Eğitim
- 2- Basın -Yayın
- 3- Anne - Baba
- 4- Din görevlilerinin tutum ve davranışları
- 5- Başka (Lütfen yazınız) .....

- 4- Din görevlileri için atfen söylenen ‘‘Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma’’, ‘‘Başkasına verir telkini, kendisi yutar salkımı’’ gibi ifadelere katılıyor musunuz?
- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum
- 5- Toplumda din adamlarının (imamlar) saygınlık açısından düşük bir yere sahip iseler sizce bunun en önemli sebebi nedir?
- 1- Kendi bilgi, görgü eksiklikleri, dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıklar
- 2- Basın ve yayının din görevlileri hakkında olumsuz haberleri ve etkileri
- 3- Beyaz perdeye yansıyan filmlerdeki kötü tiplerin etkisi
- 4- Toplumun dine karşı olan ilgisizliklerinden ve ona ihtiyaç duymadığından
- 5- Din görevlisinin ticari ve siyasi işlere girişmesi
- 6- Özellikle köy ve kasabalarda görev yapan imamlar, oradaki diğer kamu görevlilerine göre en saygın, sözü dinlenen konumda olduğuna katılıyor musunuz?
- 1- Tamamen katılıyorum
- 2-Katılıyorum
- 3- Bazen katılıyorum
- 4- Katılmıyorum
- 5- Hiç katılmıyorum
- 7- Siz bir din görevlisine (imama) ne derece saygı gösteriyorsunuz?
- 1- Çok saygı gösteriyorum
- 2- Yeterince gösteriyorum
- 3- Kısmen gösteriyorum
- 4- Çok az gösteriyorum
- 5- Hiç saygı göstermiyorum
- 8- Sizce bir din görevlisinde (imamda) bulunması gereken en önemli özellikler neler olmalıdır.
- 1- Vaazları cesur olmalı, hiç bir şeyden korkmamalı
- 2- Kur’an ve Arapça bilgisi iyi seviyede olmalı
- 3- Taassup ve bid’atlardan uzak aydın bir kişi olmalı
- 4- Halkla iç içe bütünleştirici bir önder, tevazu sahibi, söylediklerini kendisi uygulayan bir kişi olmalı
- 5- Sosyal ilişkileri kuvvetli, ticareti, siyaseti bilen renkli bir kişiliğe sahip olmalı

9- Camideki görevi dışında bir imamla hangi konuda bir araya geldiniz?

1- Mevlid – Hatim okutma

2- Cenaze

3- Nikah

4- Hasta okutma

5- Başka (Lütfen yazınız).....

10- Oturduğunuz semtteki imamla tanışıyor musunuz?

1- Evet

2- Hayır

11- Din adamı –imam- denince kafanızda nasıl bir tip canlanmaktadır? Belli başlı özellikleriyle yazarmısınız?

.....
.....
.....
.....

12- İdeal imam konusunda beklentileriniz ve eklemek istediğiniz hususlar varsa lütfen yazarmısınız?

.....
.....
.....
.....